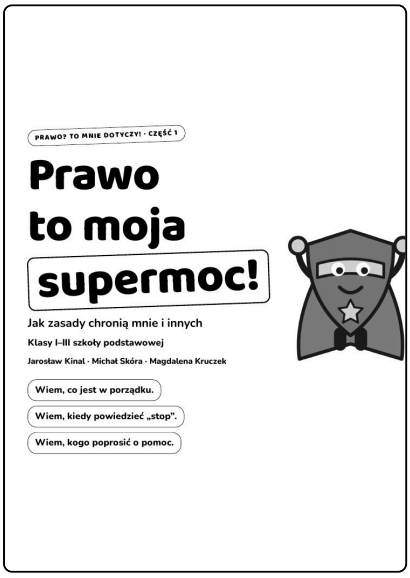
EDUKACJA PRAWNA · SZKOŁA PODSTAWOWA

Prawo? To mnie dotyczy!

Seria edukacji prawnej dla uczniów klas I–VIII. Część 1, Część 2 i Część 3 w jednym wydaniu.

AUTORZY

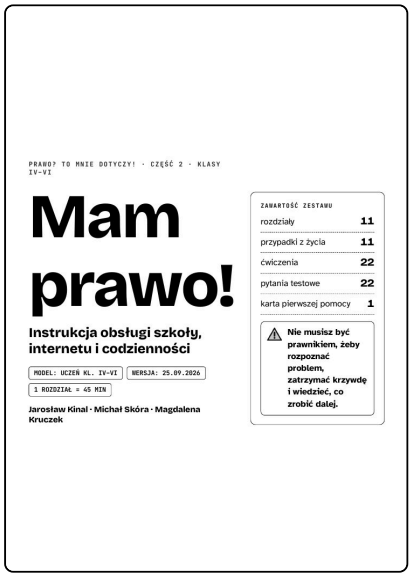
Jarosław Kinal · Michał Skóra · Magdalena Kruczek

CZĘŚĆ 1 · KLASY I–III

Prawo to moja supermoc!

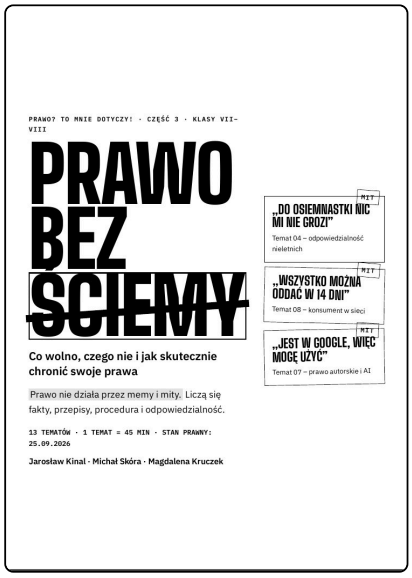
Jak zasady chronią mnie i innych

CZĘŚĆ 2 · KLASY IV–VI

Mam prawo!

Instrukcja obsługi szkoły, internetu i codzienności

CZĘŚĆ 3 · KLASY VII–VIII

Prawo bez ściemy

Co wolno, czego nie i jak skutecznie chronić swoje prawa

Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe
Rzeszów 2026

Wydanie I
ISBN 978-83-983600-7-4

SERIA EDUKACYJNA

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY!

Edukacja prawna dla uczniów szkoły podstawowej · klasy I–VIII

Tytuł	Prawo? To mnie dotyczy! Edukacja prawna dla szkoły podstawowej. Seria w trzech częściach
Autorzy	Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek
Zawartość	**Część 1** – Prawo to moja supermoc! Jak zasady chronią mnie i innych (klasy I–III) **Część 2** – Mam prawo! Instrukcja obsługi szkoły, internetu i codzienności (klasy IV–VI) **Część 3** – Prawo bez ściemy. Co wolno, czego nie i jak skutecznie chronić swoje prawa (klasy VII–VIII)
Wydawca	Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów
ISBN	978-83-983600-7-4
Wydanie i rok	Wydanie I, Rzeszów 2026

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r.

Materiał ma charakter edukacyjny i nie zastępuje indywidualnej porady prawnej.
Numery pomocowe: 112 · 116 111 (Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży) · 800 12 12 12 (Dziecięcy Telefon Zaufania RPD).

WYDAWCA

Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe

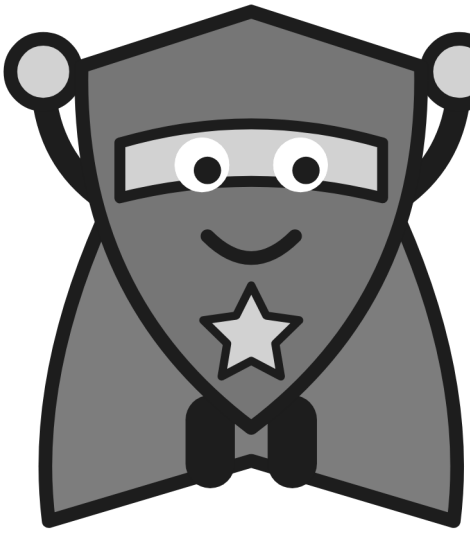
ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów

ISBN 978-83-983600-7-4

9788398360074

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 1

Prawo to moja supermoc!

Jak zasady chronią mnie i innych

Klasy I–III szkoły podstawowej

Jarosław Kinal · Michał Skóra · Magdalena Kruczek

Wiem, co jest w porządku.

Wiem, kiedy powiedzieć „stop”.

Wiem, kogo poprosić o pomoc.

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 1

PRAWO TO MOJA SUPERMOC!

Jak zasady chronią mnie i innych · klasy I–III

CZĘŚĆ 1

Tytuł	Prawo to moja supermoc! Jak zasady chronią mnie i innych. Edukacja prawna dla uczniów, klasy I–III
Autorzy	Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek
Seria	„Prawo? To mnie dotyczy!”
Część serii	Część 1 z 3 · klasy I–III
Wydawca	Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów
ISBN	978-83-983600-7-4 (całość serii)
Wydanie i rok	Wydanie I, Rzeszów 2026

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r.

Materiał ma charakter edukacyjny i nie zastępuje indywidualnej porady prawnej.
Numery pomocowe: 112 · 116 111 (Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży) · 800 12 12 12 (Dziecięcy Telefon Zaufania RPD).

WYDAWCA

Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe

ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów

RZESZOWSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

ISBN 978-83-983600-7-4

9788398360074

10 misji do wykonania

Za każdą dobrą odpowiedź w quizie i grach dostajesz gwiazdkę. Licznik jest na górze strony.

1. Po co nam zasady?
2. Mam prawa, bo jestem dzieckiem
3. Moje ciało, moje granice
4. W szkole też mam prawa i obowiązki
5. Kłótnia, dokuczanie czy krzywda?
6. Zdjęcie, imię, hasło – moja prywatność
7. Kupuję, wybieram, nie daję się nabrać
8. Internet też jest prawdziwym miejscem
9. Kto może mi pomóc?
10. Moja klasa – mała wspólnota

MISJA 1

Po co nam zasady?

Po tej misji: Odróżniam zasadę od przypadku i rozumiem, po co są reguły.

Wyobraź sobie boisko bez żadnych zasad. Każdy grałby inaczej, nikt nie wiedziałby, kiedy jest faul, a spory trwałyby bez końca. Podobnie jest w życiu: zasady pomagają nam przewidzieć, co wolno, czego nie wolno i co zrobić, gdy ktoś przekracza granice.

HISTORYJKA

Na przerwie Kuba biegnie korytarzem i potrąca Olę. Mówi: „Przecież nie ma znaku zakazu biegania!". Czy to znaczy, że wszystko było w porządku? Nie. Nie każda dobra zasada musi wisieć na ścianie. Wspólne bezpieczeństwo jest ważniejsze niż sprytne szukanie luk.

Prawo, regulamin, umowa

Prawo to zasady obowiązujące w państwie. Szkoła ma także swoje zasady, zapisane m.in. w statucie i regulaminach. Klasa może ustalić dodatkowe reguły współpracy, na przykład sposób zgłaszania się do odpowiedzi. Takie reguły nie mogą jednak odbierać uczniom praw gwarantowanych przez prawo.

Dobra zasada jest jasna, możliwa do wykonania i służy bezpieczeństwu albo wspólnej pracy. Jeśli nie rozumiesz, dlaczego jakaś zasada istnieje, możesz zapytać dorosłego o jej sens.

Czy wszystkie zasady są takie same?

Nie. Niektóre zasady dotyczą wszystkich ludzi, inne tylko określonego miejsca. W domu możesz mieć zasadę odkładania telefonu przed snem, w bibliotece – zachowania ciszy, a na drodze – przechodzenia w wyznaczonym miejscu. Ważne jest, by wiedzieć, kto ustala daną zasadę i po co.

Gra: jaka to zasada?

Kliknij, skąd pochodzi zasada.

Nie wolno bić.

Prawo – dla wszystkich | **Zasada klasy lub szkoły**

W naszej klasie podlewamy kwiaty w piątki.

Prawo – dla wszystkich | **Zasada klasy lub szkoły**

Na czerwonym świetle czekamy.

Prawo – dla wszystkich | **Zasada klasy lub szkoły**

Na przerwie nie biegamy po korytarzu.

Prawo – dla wszystkich | **Zasada klasy lub szkoły**

Moje supermoce

- ★ **Zasady pomagają żyć razem**
- ★ **Nie każda zasada jest prawem**
- ★ **Jeśli zasada jest niejasna, można o nią zapytać**

Misja dla klasy

- [ ] Wymyślcie trzy zasady dla „najbezpieczniejszej klasy świata”. Przy każdej dopiszcie: kogo chroni i przed czym.
- [ ] Nauczyciel czyta zdania: „Nie wolno bić”, „W naszej klasie podlewamy kwiaty w piątki”, „Na czerwonym świetle czekamy”. Ustalcie, które są zasadami bezpieczeństwa, które klasowymi, a które wynikają z prawa.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Czy klasa może ustalić zasadę, że wolno wyśmiewać osobę, która się pomyliła?

TAK | **NIE**

Czy można zapytać, dlaczego jakaś zasada obowiązuje?

TAK | **NIE**

▼ **Dla nauczyciela**

Celem nie jest nauka definicji źródeł prawa, lecz zrozumienie funkcji reguł. Warto od razu wprowadzić zasadę: prawa jednego człowieka spotykają się z prawami innych.

MISJA 2

Mam prawa, bo jestem dzieckiem

Po tej misji: Rozpoznaję podstawowe prawa dziecka.

Każde dziecko ma prawa. Nie trzeba na nie „zasłużyć” dobrymi ocenami ani wzorowym zachowaniem. Prawa wynikają z tego, że każda osoba ma godność i powinna być traktowana z szacunkiem.

HISTORYJKA

Maja słyszy: „Skoro dostałaś jedynkę, nie masz prawa zadawać pytań”. To nieprawda. Ocena nie odbiera dziecku prawa do nauki, informacji ani szacunku.

Najważniejsze prawa w codziennym języku

Dziecko ma prawo do bezpieczeństwa, nauki, odpoczynku, ochrony zdrowia, prywatności, wyrażania swojego zdania w sprawach, które go dotyczą, oraz ochrony przed przemocą. Ma też prawo być traktowane bez poniżania i dyskryminacji.

Prawo do wyrażenia zdania nie oznacza, że zawsze to zdanie decyduje. Dorosły powinien jednak wysłuchać dziecka odpowiednio do jego wieku i dojrzałości.

Prawo nie jest nagrodą

Nie można powiedzieć: „Byłeś niegrzeczny, więc nie masz prawa do szacunku”. Można wyciągać konsekwencje z zachowania, ale bez poniżania, przemocy i odbierania podstawowych praw.

Moje zdanie – z szacunkiem

Mam prawo powiedzieć, co myślę. Ale nie każde zdanie jest w porządku tylko dlatego, że jest „moją opinią”. Zdanie „Uważam, że jesteś głupi” to nie jest zwykła opinia. To obrażanie drugiej osoby.

Mogę się z kimś nie zgadzać. Mówię wtedy o sprawie, a nie o człowieku: zamiast „Jesteś głupi” – „Nie zgadzam się z tobą, bo…”. Wyzywanie, ośmieszanie i straszenie innych ma konsekwencje – także wtedy, gdy ktoś mówi, że „tylko wyraża swoje zdanie”.

Tarcza moich praw

Narysuj taką tarczę w zeszycie. W każdym polu narysuj swój przykład.

Dokończ zdanie: *„Czuję, że ktoś szanuje moje prawa, kiedy…”*

Gra: mówię z szacunkiem czy obrażam?

Mogę mówić, co myślę – ale bez obrażania innych.

„Nie zgadzam się z tobą, bo wolę grać w berka.”

Mówię z szacunkiem **Obrażam**

„Uważam, że jesteś głupi.”

Mówię z szacunkiem **Obrażam**

„Twój rysunek mi się nie podoba. Wolę inne kolory.”

Mówię z szacunkiem **Obrażam**

„Wszyscy uważają, że jesteś beznadziejna.”

Mówię z szacunkiem **Obrażam**

Moje supermoce

- ★ **Prawa ma każde dziecko**
- ★ **Prawo do szacunku nie zależy od oceny**
- ★ **Mówię, co myślę, ale nie obrażam innych**
- ★ **Moje prawa nie pozwalają mi krzywdzić innych**

Misja dla klasy

- [ ] Narysuj tarczę z czterema polami: bezpieczeństwo, nauka, prywatność, głos. W każdym polu narysuj przykład swojego prawa.
- [ ] Dokończ zdanie: „Czuję, że ktoś szanuje moje prawa, kiedy…”.
- [ ] Zamieńcie zdania obraźliwe na zdania z szacunkiem, np. „Jesteś głupi” → „Nie zgadzam się z tobą, bo…”.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Czy prawo do własnego zdania oznacza, że zawsze musi być po mojemu?

TAK NIE

Czy prawa dziecka mają także dzieci, które popełniają błędy?

TAK NIE

Czy zdanie „Uważam, że jesteś głupi” to moja opinia, na którą mam prawo?

TAK NIE

▼ **Dla nauczyciela**

Punktem odniesienia jest Konwencja o prawach dziecka. Unikaj przedstawiania praw jako katalogu roszczeń; łącz je z odpowiedzialnością i prawami innych osób. Wyraźnie pokaż granicę: prawo do wyrażania zdania nie obejmuje obrażania, wyzywania ani zastraszania innych. Uczniowie nie mogą czuć się bezkarni tylko dlatego, że „mają prawo do opinii”. Ćwiczcie mówienie o sprawie, a nie o osobie.

MISJA 3

Moje ciało, moje granice

Po tej misji: Potrafię powiedzieć „stop” i szukać pomocy.

Granica to niewidzialna linia, która mówi: „to jest dla mnie w porządku” albo „tego nie chcę”. Każdy człowiek może mieć nieco inne granice. Prawo i zasady bezpieczeństwa szczególnie chronią dzieci przed przemocą, zmuszaniem i krzywdzącym dotykiem.

HISTORYJKA

Olek nie chce, by kolega zabierał mu czapkę i uciekał z nią po korytarzu. Koledzy mówią: „To tylko żart!”. Żart przestaje być żartem, gdy druga osoba mówi „stop”, bo jest jej przykro, boi się albo czuje się upokorzona.

Trzy kroki

Gdy ktoś przekracza twoją granicę, możesz zrobić trzy rzeczy: powiedzieć jasno „stop”, odejść w bezpieczne miejsce i powiedzieć zaufanemu dorosłemu. Jeśli sytuacja jest groźna, nie musisz najpierw dyskutować – najważniejsze jest bezpieczeństwo.

Nie trzeba dochowywać tajemnicy, która dotyczy przemocy, strachu, groźby albo krzywdy. „Nie mów nikomu” nie jest ważniejsze niż bezpieczeństwo.

Szanuję także cudze „nie”

Tak samo jak ty możesz odmówić, inni też mają prawo do swoich granic. Pytanie „czy mogę?” jest oznaką szacunku, nie słabości.

Trzy kroki supermocy

Gdy ktoś przekracza twoją granicę:

1

Powiedz „STOP”

Głośno i wyraźnie.

2

Odejdź

W bezpieczne miejsce.

3

Powiedz dorosłemu

Takiemu, któremu ufasz.

Poćwiczcie te zdania – spokojnie, ale stanowczo:

Nie zgadzam się. **Przestań, proszę.** **Idę po pomoc.**

Moje supermoce

- ★ „Stop” to pełne zdanie
- ★ Krzywdzącej tajemnicy nie trzeba zachowywać
- ★ Gdy nie czuję się bezpiecznie, mówię dorosłemu

Misja dla klasy

- [ ] Przećwiczcie trzy zdania: „Nie zgadzam się”, „Przestań, proszę”, „Idę po pomoc”. Powiedzcie je spokojnie, ale stanowczo.
- [ ] Ułóż listę pięciu dorosłych lub miejsc, do których można zwrócić się o pomoc.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Czy muszę przytulić kogoś, jeśli nie chcę?

TAK NIE

Czy „to był tylko żart” zawsze kończy sprawę?

TAK NIE

▼ **Dla nauczyciela**

Prowadź temat bez proszenia dzieci o ujawnianie osobistych doświadczeń na forum klasy. Daj możliwość rozmowy indywidualnej po zajęciach.

MISJA 4

W szkole też mam prawa i obowiązki

Po tej misji: Rozumiem równowagę praw, obowiązków i konsekwencji.

Szkoła to miejsce nauki i wspólnego życia. Uczeń ma w niej prawa, ale też obowiązki. Prawo do nauki nie oznacza prawa do przeszkadzania innym. Prawo do własnego zdania nie oznacza prawa do obrażania.

HISTORYJKA

Zosia mówi, że nie będzie wykonywać poleceń, bo „ma swoje prawa". Tymczasem prawa ucznia nie znoszą obowiązków. Zasady pracy na lekcji mogą być wymagane, o ile są zgodne z prawem i szanują godność ucznia.

Co to znaczy fair?

Uczeń powinien być traktowany z szacunkiem, mieć jasne zasady oceniania i możliwość uczenia się w bezpiecznych warunkach. Jednocześnie powinien przestrzegać zasad szkoły, przygotowywać się do zajęć w ustalonym zakresie, szanować innych i dbać o wspólne mienie.

Konsekwencje za naruszenie zasad powinny być związane z zachowaniem, przewidywalne i stosowane zgodnie z procedurą. Kara nie może polegać na przemocy, upokarzaniu ani naruszaniu godności.

Co idzie w parze?

Każde prawo ma swojego kolegę – obowiązek.

prawo do nauki	+	**nie przeszkadzam innym**
prawo do bezpieczeństwa	+	**nie krzywdzę innych**
prawo do własnego zdania	+	**mówię z szacunkiem**

Moje supermoce

- ★ **Prawo i obowiązek mogą istnieć razem**
- ★ **Konsekwencja nie może poniżać**
- ★ **Zasady szkoły powinny być jasne**

Misja dla klasy

- [ ] Połączcie w pary: prawo do nauki – obowiązek nieprzeszkadzania; prawo do bezpieczeństwa – obowiązek niekrzywdzenia; prawo do własnego zdania – obowiązek szacunku.
- [ ] Znajdźcie w statucie szkoły dwa prawa i dwa obowiązki ucznia.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Czy uczeń może krzyczeć na innych, powołując się na wolność wypowiedzi?

TAK NIE

Czy nauczyciel może wyśmiewać ucznia jako „karę”?

TAK NIE

▼ **Dla nauczyciela**

Prawa i obowiązki uczniów opisuje statut szkoły. Uchwalony w 2026 r. ustawowy katalog praw ucznia nie wszedł w życie (weto Prezydenta z 2 lipca 2026 r.). W pracy z młodszymi dziećmi wystarczy język codziennych przykładów.

MISJA 5

Kłótnia, dokuczanie czy krzywda?

Po tej misji: Rozróżniam konflikt od przemocy i wiem, kiedy potrzebna jest pomoc.

Nie każda kłótnia jest przemocą. W konflikcie dwie strony zwykle mają podobną siłę i spierają się o coś. Przemoc pojawia się wtedy, gdy ktoś krzywdzi, zastrasza, poniża albo wykorzystuje przewagę.

HISTORYJKA

Dwie osoby chcą siedzieć na tym samym miejscu – to konflikt. Jeśli jedna codziennie zabiera drugiej miejsce, grozi jej i namawia innych do wyśmiewania – to już coś więcej niż zwykła kłótnia.

Co robić?

W zwykłym konflikcie pomaga rozmowa, mediacja i szukanie rozwiązania. Przy przemocy trzeba przede wszystkim zatrzymać krzywdę i włączyć dorosłych. Osoba pokrzywdzona nie ma obowiązku „dogadać się" samodzielnie ze sprawcą, jeśli się boi.

Świadek też ma wybór. Może nie dołączać do krzywdzenia, wesprzeć osobę poszkodowaną i poinformować dorosłego.

Gra: co to jest?

Przeczytaj sytuację i wybierz kartę. Potem porozmawiajcie w klasie.

Ala i Ola chcą huśtać się na tej samej huśtawce i kłócą się.

Konflikt **Dokuczanie** **Przemoc**

Tomek raz schował Kasi piórnik, a gdy poprosiła, od razu oddał.

Konflikt **Dokuczanie** **Przemoc**

Kilka osób codziennie nie pozwala Zuzi usiąść przy stoliku i śmieje się z niej.

Konflikt **Dokuczanie** **Przemoc**

Dwóch chłopców spiera się, kto pierwszy dobiegł do mety.

Konflikt **Dokuczanie** **Przemoc**

Starszy uczeń mówi Kacprowi: „Dawaj pieniądze, bo pożałujesz”.

Konflikt **Dokuczanie** **Przemoc**

Moje supermoce

★ **Konflikt i przemoc to nie to samo**

★ **Przy przemocy bezpieczeństwo jest ważniejsze niż „zgoda za wszelką cenę”**

★ **Świadek może pomóc**

Misja dla klasy

- [ ] Nauczyciel podaje pięć sytuacji. Uczniowie pokazują kartę: KONFLIKT, DOKUCZANIE, PRZEMOC lub NIE WIEM – POTRZEBUJĘ WIĘCEJ INFORMACJI.
- [ ] Ułóżcie trzy zdania, którymi świadek może wesprzeć osobę krzywdzoną bez wdawania się w bójkę.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Czy osoba pokrzywdzona zawsze musi sama porozmawiać ze sprawcą?

TAK **NIE**

Czy zgłoszenie przemocy dorosłemu to „skarżenie”?

TAK **NIE**

▼ **Dla nauczyciela**

Unikaj etykietowania uczniów jako „sprawca/ofiara” w odniesieniu do realnych osób w klasie. Pracuj na fikcyjnych sytuacjach.

MISJA 6

Zdjęcie, imię, hasło – moja prywatność

Po tej misji: Chronię podstawowe dane i wizerunek.

Prywatność oznacza, że nie wszystko o nas musi wiedzieć każdy. Imię i nazwisko, adres, numer telefonu, zdjęcie, nazwa szkoły czy lokalizacja mogą być ważnymi informacjami. W internecie warto dzielić się nimi ostrożnie.

HISTORYJKA

Koleżanka robi Antkowi śmieszne zdjęcie i chce wysłać je na klasową grupę. Antek mówi: „Nie chcę, żeby to zdjęcie trafiło na grupę". Najlepsza reakcja? Uszanować jego decyzję i nie publikować zdjęcia.

Hasło to nie dowód przyjaźni

Hasła do kont i urządzeń powinny pozostać tajemnicą. Prawdziwy przyjaciel nie wymaga podania hasła „na dowód zaufania". Jeśli ktoś poznał twoje hasło, warto je zmienić i powiedzieć dorosłemu, jeżeli czujesz zagrożenie.

Zanim opublikujesz czyjeś zdjęcie lub film, zapytaj tę osobę o zgodę. Nawet jeśli zdjęcie zostało zrobione w miejscu publicznym, jego publikacja może naruszać czyjąś prywatność lub wizerunek.

Gra: światła danych

Zielone – mogę podać. Żółte – ostrożnie. Czerwone – nie podaję.

Moje imię

Zielone **Żółte** **Czerwone**

Mój ulubiony kolor

Zielone **Żółte** **Czerwone**

Adres mojego domu

Zielone **Żółte** **Czerwone**

Moje hasło

Zielone **Żółte** **Czerwone**

Zdjęcie całej klasy

Zielone **Żółte** **Czerwone**

Mój numer telefonu – dla kogoś poznanego w grze

Zielone **Żółte** **Czerwone**

Moje supermoce

- ★ **Nie podaję obcym adresu i numeru telefonu**
- ★ **Nie udostępniam haseł**
- ★ **Pytam przed publikacją cudzego zdjęcia**

Misja dla klasy

- [ ] Zagrajcie w „zielone–żółte–czerwone dane”: imię, ulubiony kolor, adres domu, hasło, zdjęcie klasy, numer telefonu. Omówcie, co można podawać swobodnie, co ostrożnie, a czego nie udostępniać.
- [ ] Wymyśl bezpieczne zdanie odmowy: „Nie podam ci hasła, bo…”.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Czy kolega ma prawo znać moje hasło, jeśli jest moim najlepszym przyjacielem?

TAK **NIE**

Czy warto zapytać przed wysłaniem czyjegoś zdjęcia na grupę?

TAK **NIE**

▼ **Dla nauczyciela**

UODO zaleca dzieciom m.in. ograniczanie ujawniania danych, silne hasła i ostrożność wobec nieznanych linków oraz osób poznanych w sieci.

MISJA 7

Kupuję, wybieram, nie daję się nabrać

Po tej misji: Rozpoznaję reklamę i podstawowe zasady bezpiecznych zakupów.

Dzieci także są konsumentami. Kupują drobne rzeczy, korzystają z gier i aplikacji, widzą reklamy. Warto wiedzieć, że reklama chce nas przekonać, a „najlepsza oferta" nie zawsze naprawdę jest najlepsza.

HISTORYJKA

Gra pokazuje komunikat: „Tylko teraz! Kup pakiet za 29,99 zł!". Zegar odlicza sekundy. To ma wywołać pośpiech. Dobra decyzja zakupowa nie potrzebuje paniki.

Drobne zakupy

Dzieci poniżej 13 lat nie mają pełnej zdolności do samodzielnego dokonywania czynności prawnych. Prawo przewiduje jednak wyjątek dla drobnych, codziennych umów, które zostały wykonane i nie krzywdzą dziecka. Dlatego zakup bułki czy biletu wygląda inaczej niż kosztowna subskrypcja w aplikacji.

W internecie łatwo nacisnąć przycisk szybciej, niż zdążymy pomyśleć. Jeśli zakup kosztuje więcej, wiąże się z abonamentem albo prosi o dane płatnicze, zatrzymaj się i poproś dorosłego.

TYLKO TERAZ!

Pakiet złotych monet

29,99 zł

00:09

Zegar ma cię pospieszyć. Dobra decyzja nie potrzebuje paniki.

Pomyśl przed zakupem

- **Czy to jest mi naprawdę potrzebne?**
- **Ile to kosztuje? Czy będę płacić co miesiąc?**
- **Czy zapytałem / zapytałam dorosłego?**

Moje supermoce

- ★ **Reklama chce wpłynąć na mój wybór**
- ★ **Przy większym zakupie proszę dorosłego**
- ★ **Nie klikam „kup" pod presją czasu**

Misja dla klasy

- [ ] Znajdźcie trzy zdania reklamowe i zamieńcie je na neutralne informacje.
- [ ] Zaprojektuj znak „STOP – pomyśl przed zakupem”.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Czy komunikat „zostały 2 sekundy” oznacza, że muszę kupić?

TAK NIE

Czy każda płatność w grze jest drobnym codziennym zakupem?

TAK NIE

▼ **Dla nauczyciela**

UOKiK prowadzi materiały edukacyjne dla młodych konsumentów. Warto połączyć lekcję z przykładami reklam z gier, aplikacji i sklepów.

MISJA 8

Internet też jest prawdziwym miejscem

Po tej misji: Reaguję na cyberprzemoc i podejrzane kontakty.

To, co dzieje się w internecie, może mieć prawdziwe skutki. Wiadomość może zranić, zdjęcie może rozprzestrzenić się bardzo szybko, a osoba poznana w grze może nie być tym, za kogo się podaje.

HISTORYJKA

Ktoś tworzy konto podszywające się pod ucznia i wysyła obraźliwe wiadomości. To nie jest „zabawa w internet". Podszywanie się i krzywdzenie w sieci wymaga reakcji.

Plan bezpieczeństwa

Jeśli w sieci wydarzy się coś niepokojącego: nie odpowiadaj agresją, zrób zrzut ekranu, zablokuj konto, zgłoś treść w serwisie i powiedz dorosłemu. Nie usuwaj od razu wszystkiego, jeśli może to być potrzebne jako dowód.

Nie umawiaj się samodzielnie na spotkanie z osobą poznaną wyłącznie online. Jeśli ktoś prosi o sekret, zdjęcie, pieniądze albo grozi – przerwij kontakt i powiedz dorosłemu.

Gra: znajdź czerwone flagi

Ktoś z gry pisze do ciebie. Która wiadomość to czerwona flaga?

„Hej, fajnie grasz! Zagramy jeszcze raz?”

Czerwona flaga **Zwykła wiadomość**

„Nie mów rodzicom, że ze mną rozmawiasz.”

Czerwona flaga **Zwykła wiadomość**

„Wyślij mi kod, który przyszedł ci SMS-em.”

Czerwona flaga **Zwykła wiadomość**

„Spotkajmy się, tylko ty i ja. Nikomu nie mów.”

Czerwona flaga **Zwykła wiadomość**

„Wyślij mi swoje zdjęcie.”

Czerwona flaga **Zwykła wiadomość**

Moje supermoce

- ★ **Internet nie jest „poza prawem”**
- ★ **Zrzut ekranu może być dowodem**
- ★ **Niepokojący kontakt zgłaszam dorosłemu**

Misja dla klasy

- [ ] Ułóżcie pięciopunktową instrukcję „Co robię, gdy ktoś mnie krzywdzi w sieci?”.
- [ ] Przećwiczcie rozpoznawanie czerwonych flag w wiadomościach: „nie mów rodzicom”, „wyślij kod”, „spotkajmy się sami”.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Czy warto zachować dowód obraźliwej wiadomości?

TAK **NIE**

Czy osoba z gry, z którą rozmawiam od miesiąca, na pewno jest dzieckiem w moim wieku?

TAK **NIE**

▼ **Dla nauczyciela**

MEN i UODO udostępniają aktualne materiały o cyberprzemocy i ochronie danych. W razie ujawnienia realnej krzywdy zastosuj szkolne procedury bezpieczeństwa.

MISJA 9

Kto może mi pomóc?

Po tej misji: Tworzę własną mapę pomocy.

Prawo działa najlepiej wtedy, gdy wiemy, jak z niego skorzystać. Dziecko nie musi znać nazwy właściwego urzędu. Powinno wiedzieć, że zawsze może zacząć od zaufanego dorosłego.

HISTORYJKA

Lena nie wie, czy jej problem jest „wystarczająco poważny". To nie ona musi oceniać przepisy. Jej zadaniem jest powiedzieć, co się stało i jak się czuje. Dorosły powinien pomóc znaleźć kolejne kroki.

Moja drabina pomocy

Pierwszy szczebel to osoba, której ufasz: rodzic, opiekun, wychowawca, nauczyciel, pedagog lub psycholog szkolny. Jeśli pierwsza osoba nie pomaga, można powiedzieć drugiej. Przy nagłym zagrożeniu życia lub zdrowia należy szukać natychmiastowej pomocy i dzwonić pod numer alarmowy 112.

Są też instytucje chroniące dzieci, uczniów, konsumentów i dane osobowe. Ich nazw nie trzeba zapamiętywać na pamięć – ważne, by wiedzieć, że istnieją.

Moja drabina pomocy

Zaufany dorosły
rodzic, opiekun, wychowawca, pedagog, psycholog szkolny

Nie pomógł? Mówię następnej osobie
Mogę powiedzieć więcej niż jednej osobie.

Nagłe zagrożenie? Dzwonię 112
Gdy ktoś jest w niebezpieczeństwie teraz.

112
Numer alarmowy
gdy ktoś jest w niebezpieczeństwie teraz

116 111
Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
bezpłatnie, możesz porozmawiać o każdym kłopocie

800 12 12 12
Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka
bezpłatnie

Moja karta pomocy

Wpisz imiona osób, do których możesz pójść.

W szkole

np. pani wychowawczyni

Poza szkołą

np. mama, tata, babcia

Zacznij rozmowę tak: *„Potrzebuję pomocy, bo wydarzyło się…”*

Moje supermoce

- ★ **Mogę powiedzieć więcej niż jednej osobie**
- ★ **Nie muszę znać nazwy przepisu, by poprosić o pomoc**
- ★ **112 służy do nagłych zagrożeń**

Misja dla klasy

- [ ] Wypełnij „moją kartę pomocy”: trzy osoby w szkole, trzy osoby poza szkołą, jeden numer alarmowy.
- [ ] Przećwicz zdanie rozpoczynające rozmowę: „Potrzebuję pomocy, bo wydarzyło się…”.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Jeśli pierwszy dorosły zbagatelizuje problem, czy mogę powiedzieć drugiemu?

TAK NIE

Czy muszę umieć podać numer artykułu, żeby zgłosić krzywdę?

TAK NIE

▼ **Dla nauczyciela**

Zadbaj, aby uczniowie znali konkretne osoby pełniące funkcje pomocowe w ich szkole i sposób kontaktu z nimi.

MISJA 10

Moja klasa – mała wspólnota

Po tej misji: Współtworzę sprawiedliwe zasady i biorę odpowiedzialność za wspólne dobro.

Prawo uczy nie tylko tego, czego nie wolno. Uczy także współdecydowania, odpowiedzialności i troski o wspólne rzeczy. Klasa jest dobrym miejscem, by ćwiczyć te umiejętności.

HISTORYJKA

Klasa chce ustalić, jak wybierać reprezentantów. Jedni chcą losować, inni głosować. Najważniejsze, by wcześniej ustalić jasną zasadę i zastosować ją tak samo wobec wszystkich.

Sprawiedliwie nie zawsze znaczy identycznie

Sprawiedliwość oznacza stosowanie jasnych zasad i uwzględnianie potrzeb. Czasem ktoś potrzebuje więcej czasu na wykonanie zadania albo innego rodzaju wsparcia. Równe traktowanie nie zawsze polega na robieniu wszystkiego dokładnie tak samo.

Wspólnota działa lepiej, gdy osoby mogą się wypowiedzieć, znają zasady i wiedzą, jak rozwiązuje się spory.

Konstytucja naszej klasy

Sześć punktów. W każdym jest prawo i obowiązek.

	Prawo	Obowiązek
1	Mamy prawo mówić i być wysłuchani	Mamy obowiązek słuchać innych
2	Mamy prawo...	Mamy obowiązek...
3	Mamy prawo...	Mamy obowiązek...
4	Mamy prawo...	Mamy obowiązek...
5	Mamy prawo...	Mamy obowiązek...
6	Mamy prawo...	Mamy obowiązek...

Moje supermoce

- ★ **Wspólne zasady tworzymy jasno**
- ★ **Głos każdego może być wysłuchany**
- ★ **Dbam o dobro wspólne**

Misja dla klasy

- [ ] Stwórzcie „Konstytucję klasy” w 6 krótkich punktach. Każdy punkt powinien zawierać prawo i odpowiadający mu obowiązek.
- [ ] Przeprowadźcie głosowanie nad jedną neutralną sprawą klasową i omówcie, co sprawiło, że procedura była fair.

Szybki quiz: TAK czy NIE?

Czy większość może ustalić zasadę, która pozwala krzywdzić jedną osobę?

TAK NIE

Czy sprawiedliwe traktowanie zawsze oznacza dokładnie takie samo traktowanie?

TAK NIE

▼ **Dla nauczyciela**

To dobre miejsce na podsumowanie całej części: godność, bezpieczeństwo, głos, odpowiedzialność, procedura i pomoc.

Moja karta SOS

Gdy dzieje się coś złego, zadaj sobie te pytania po kolei.

1 Czy jestem teraz bezpieczny / bezpieczna?	**2** Co się stało? Gdzie i kiedy? Kto tam był?
3 Czy mam coś, co to pokazuje? Wiadomość, zdjęcie, świadek?	**4** Któremu dorosłemu o tym powiem?
5 Czy pomoc jest potrzebna od razu? Jeśli tak – 112.	**6** Czego chcę? Żeby to się skończyło? Przeprosin? Naprawienia szkody?

Nie musisz znać przepisów, żeby chronić swoje prawa. Powiedz, co się stało, i poproś o pomoc.

Słowniczek

Kliknij kartę, żeby ją odwrócić.

prawo zasady, które obowiązują wszystkich ludzi w państwie	**obowiązek** coś, co trzeba zrobić – albo czego nie wolno robić	**uprawnienie** coś, co wolno mi zrobić albo czego mogę się domagać	**małoletni** osoba, która nie ma jeszcze 18 lat
nieletni słowo z przepisów o młodych osobach; jego znaczenie zależy od rodzaju sprawy	**dane osobowe** informacje, po których można poznać, kim jesteś: imię i nazwisko, adres, zdjęcie	**konsument** osoba, która kupuje coś dla siebie, a nie do swojej pracy czy firmy	**dowód** coś, co pomaga pokazać, co się naprawdę stało

Dla nauczyciela i rodzica

Ta część pomaga najmłodszym uczniom zrozumieć, że prawa i zasady nie są po to, by straszyć, ale by chronić ludzi. Dziecko uczy się rozpoznawać swoje granice, szanować granice innych, odróżniać konflikt od krzywdy i wiedzieć, do kogo zwrócić się o pomoc.

Prawo w tej części nie jest listą artykułów do zapamiętania. Jest narzędziem, które pomaga rozumieć granice, bezpieczeństwo, odpowiedzialność i sposoby szukania pomocy. Język został dostosowany do wieku uczniów: krótkie zdania, proste przykłady, minimum terminologii i dużo ćwiczeń sytuacyjnych.

Pomysł dydaktyczny. Każdy rozdział może stanowić samodzielną lekcję wychowawczą (około 45 minut). Ta część zawiera 10 głównych tematów, scenki sytuacyjne, pytania do dyskusji, ćwiczenia i krótkie quizy. Nauczyciel może realizować całość lub wybierać moduły odpowiadające aktualnym potrzebom klasy.

Ważne. Materiał ma charakter edukacyjny. Nie zastępuje indywidualnej porady prawnej. Przepisy mogą się zmieniać, dlatego przed kolejnym wydaniem warto sprawdzić aktualny stan prawny w ELI/ISAP oraz na stronach właściwych instytucji.

Autorzy: Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek. **Wydawca:** Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów. **ISBN** 978-83-983600-7-4 (całość serii). Wydanie I, Rzeszów 2026.

Podstawy prawne i źródła

W tej części celowo ograniczono liczbę numerów artykułów. Celem jest rozumienie zasad, nie pamięciowe uczenie się przepisów.

- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r.; oficjalny tekst dostępny w BIP Rzecznika Praw Dziecka.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. – m.in. art. 122 (weto ustawodawcze) oraz prawa i wolności człowieka.
- Ustawa z 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 29 maja 2026 r. o zmianie ustawy – Prawo oświatowe (ustawowy katalog praw i obowiązków ucznia, rzecznicy praw uczniowskich) – zawetowana przez Prezydenta RP 2 lipca 2026 r.; weto nie zostało odrzucone, ustawa nie weszła w życie.
- Ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, w szczególności przepisy o zdolności do czynności prawnych małoletnich.
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, w szczególności art. 10 dotyczący wieku odpowiedzialności karnej i wyjątków.
- Urząd Ochrony Danych Osobowych – materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży dotyczące danych osobowych, haseł i bezpiecznego internetu.
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów – Prawa Konsumenta oraz materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej – materiały o cyberprzemocy i przeciwdziałaniu przemocy rówieśniczej.
- Statut konkretnej szkoły i obowiązujące w niej regulaminy – jako źródła szczegółowych procedur wewnątrzszkolnych.
- Ustawa z 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw – obowiązek wprowadzenia w szkołach standardów ochrony małoletnich.

Pełne definicje pojęć

- **prawo** – zbiór obowiązujących reguł ustanawianych lub uznawanych przez państwo
- **obowiązek** – to, co zgodnie z prawem lub zasadą trzeba zrobić albo czego trzeba zaniechać
- **uprawnienie** – możliwość określonego działania lub żądania ochrony
- **małoletni** – osoba, która co do zasady nie ukończyła 18 lat
- **nieletni** – pojęcie używane w przepisach dotyczących postępowania wobec osób młodych; jego znaczenie zależy od rodzaju sprawy
- **dane osobowe** – informacje, które pozwalają zidentyfikować osobę bezpośrednio lub pośrednio

- **konsument** – osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością zawodową lub gospodarczą
- **dowód** – informacja lub przedmiot, który pomaga ustalić, co się wydarzyło

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r. Uwzględniono weto Prezydenta z 2 lipca 2026 r. do nowelizacji Prawa oświatowego: ustawowy katalog praw ucznia i rzecznicy praw uczniowskich nie weszli w życie. Przed zajęciami sprawdź aktualny stan prawny w ELI/ISAP. Numery telefonów zaufania warto sprawdzić przed zajęciami.

Klucz odpowiedzi

Dla nauczyciela: odpowiedzi do quizów i gier z każdego rozdziału.

Misja 1 · Po co nam zasady?

1. Nie wolno bić. → **Prawo – dla wszystkich** Tej zasady pilnuje prawo. Chroni każdego człowieka, wszędzie.
2. W naszej klasie podlewamy kwiaty w piątki. → **Zasada klasy lub szkoły** Tę zasadę ustaliła klasa, żeby dbać o wspólne rzeczy.
3. Na czerwonym świetle czekamy. → **Prawo – dla wszystkich** To przepis ruchu drogowego. Chroni pieszych i kierowców.
4. Na przerwie nie biegamy po korytarzu. → **Zasada klasy lub szkoły** To zasada szkoły. Pamiętasz Kubę? Nie musi wisieć na ścianie, żeby chronić innych.
5. Czy klasa może ustalić zasadę, że wolno wyśmiewać osobę, która się pomyliła? → **NIE** Nie. Taka zasada naruszałaby godność i bezpieczeństwo innych.
6. Czy można zapytać, dlaczego jakaś zasada obowiązuje? → **TAK** Tak. Pytanie o sens reguły jest czymś normalnym.

Misja 2 · Mam prawa, bo jestem dzieckiem

1. „Nie zgadzam się z tobą, bo wolę grać w berka." → **Mówię z szacunkiem** Mówisz, co myślisz, i nikogo nie obrażasz.
2. „Uważam, że jesteś głupi." → **Obrażam** To nie jest zwykła opinia, tylko obrażanie. Można się nie zgadzać, ale bez wyzwisk.
3. „Twój rysunek mi się nie podoba. Wolę inne kolory." → **Mówię z szacunkiem** Mówisz o rysunku, a nie wyśmiewasz kolegi. To w porządku.
4. „Wszyscy uważają, że jesteś beznadziejna." → **Obrażam** To ranienie i ośmieszanie. „To moje zdanie" nie usprawiedliwia krzywdzenia.
5. Czy prawo do własnego zdania oznacza, że zawsze musi być po mojemu? → **NIE** Nie. Masz prawo być wysłuchany, ale decyzja może zależeć również od bezpieczeństwa, prawa i odpowiedzialności dorosłych.
6. Czy prawa dziecka mają także dzieci, które popełniają błędy? → **TAK** Tak.
7. Czy zdanie „Uważam, że jesteś głupi" to moja opinia, na którą mam prawo? → **NIE** Nie. To obrażanie. Mogę się nie zgadzać, ale bez wyzwisk i ośmieszania.

Misja 3 · Moje ciało, moje granice

1. Czy muszę przytulić kogoś, jeśli nie chcę? → **NIE** Nie. Możesz odmówić kontaktu fizycznego.
2. Czy „to był tylko żart" zawsze kończy sprawę? → **NIE** Nie. Liczy się także to, czy ktoś czuł się bezpiecznie i czy jego granice były szanowane.

Misja 4 · W szkole też mam prawa i obowiązki

1. Czy uczeń może krzyczeć na innych, powołując się na wolność wypowiedzi? → **NIE** Nie. Prawa jednej osoby nie pozwalają naruszać praw innych.
2. Czy nauczyciel może wyśmiewać ucznia jako „karę"? → **NIE** Nie. Konsekwencje nie powinny naruszać godności.

Misja 5 · Kłótnia, dokuczanie czy krzywda?

1. Ala i Ola chcą huśtać się na tej samej huśtawce i kłócą się. → **Konflikt** To konflikt: obie mają podobną siłę i spierają się o jedną rzecz. Pomoże rozmowa.
2. Tomek raz schował Kasi piórnik, a gdy poprosiła, od razu oddał. → **Dokuczanie** To dokuczanie. Nie było miłe, ale Tomek przestał, gdy Kasia powiedziała „stop".
3. Kilka osób codziennie nie pozwala Zuzi usiąść przy stoliku i śmieje się z niej. → **Przemoc** To przemoc: dzieje się ciągle, grupa ma przewagę, a Zuzia cierpi. Trzeba powiedzieć dorosłemu.
4. Dwóch chłopców spiera się, kto pierwszy dobiegł do mety. → **Konflikt** To konflikt. Można go rozwiązać rozmową albo powtórzyć wyścig.
5. Starszy uczeń mówi Kacprowi: „Dawaj pieniądze, bo pożałujesz". → **Przemoc** To przemoc: groźba i przewaga siły. Kacper nie musi sam tego załatwiać – mówi dorosłemu.
6. Czy osoba pokrzywdzona zawsze musi sama porozmawiać ze sprawcą? → **NIE** Nie.
7. Czy zgłoszenie przemocy dorosłemu to „skarżenie"? → **NIE** To szukanie pomocy i ochrony.

Misja 6 · Zdjęcie, imię, hasło – moja prywatność

1. Moje imię → **Zielone** Imię możesz zwykle podać. Ale imię, nazwisko, szkoła i adres razem to już bardzo dużo.
2. Mój ulubiony kolor → **Zielone** Tą informacją możesz się dzielić bez obaw.
3. Adres mojego domu → **Czerwone** Adresu nie podajemy nieznajomym – ani na żywo, ani w internecie.
4. Moje hasło → **Czerwone** Hasło jest tylko twoje. Zna je najwyżej rodzic. Nawet najlepszy przyjaciel go nie potrzebuje.
5. Zdjęcie całej klasy → **Żółte** Ostrożnie! Na zdjęciu są inne osoby. Trzeba zapytać je o zgodę.
6. Mój numer telefonu – dla kogoś poznanego w grze → **Czerwone** Nie podajemy numeru osobom znanym tylko z internetu.
7. Czy kolega ma prawo znać moje hasło, jeśli jest moim najlepszym przyjacielem? → **NIE** Nie.
8. Czy warto zapytać przed wysłaniem czyjegoś zdjęcia na grupę? → **TAK** Tak.

Misja 7 · Kupuję, wybieram, nie daję się nabrać

1. Czy komunikat „zostały 2 sekundy" oznacza, że muszę kupić? → **NIE** Nie.
2. Czy każda płatność w grze jest drobnym codziennym zakupem? → **NIE** Nie. Zwłaszcza subskrypcje i większe kwoty wymagają ostrożności i udziału dorosłego.

Misja 8 · Internet też jest prawdziwym miejscem

1. „Hej, fajnie grasz! Zagramy jeszcze raz?” → **Zwykła wiadomość** To zwykła wiadomość. Ale i tak nie podajesz tej osobie swoich danych.
2. „Nie mów rodzicom, że ze mną rozmawiasz.” → **Czerwona flaga** Czerwona flaga! Dobre sekrety nie każą ukrywać niczego przed rodzicami.
3. „Wyślij mi kod, który przyszedł ci SMS-em.” → **Czerwona flaga** Czerwona flaga! Kody są tylko dla ciebie. Ktoś może chcieć przejąć twoje konto.
4. „Spotkajmy się, tylko ty i ja. Nikomu nie mów.” → **Czerwona flaga** Czerwona flaga! Przerwij rozmowę i powiedz dorosłemu.
5. „Wyślij mi swoje zdjęcie.” → **Czerwona flaga** Czerwona flaga! Nie wysyłasz zdjęć osobom poznanym w sieci.
6. Czy warto zachować dowód obraźliwej wiadomości? → **TAK** Tak.
7. Czy osoba z gry, z którą rozmawiam od miesiąca, na pewno jest dzieckiem w moim wieku? → **NIE** Nie ma takiej pewności.

Misja 9 · Kto może mi pomóc?

1. Jeśli pierwszy dorosły zbagatelizuje problem, czy mogę powiedzieć drugiemu? → **TAK** Tak.
2. Czy muszę umieć podać numer artykułu, żeby zgłosić krzywdę? → **NIE** Nie.

Misja 10 · Moja klasa – mała wspólnota

1. Czy większość może ustalić zasadę, która pozwala krzywdzić jedną osobę? → **NIE** Nie.
2. Czy sprawiedliwe traktowanie zawsze oznacza dokładnie takie samo traktowanie? → **NIE** Nie zawsze; czasem potrzebne jest dostosowanie do potrzeb.

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 2 · KLASY IV–VI

Mam prawo!

Instrukcja obsługi szkoły, internetu i codzienności

MODEL: UCZEŃ KL. IV–VI

WERSJA: 25.09.2026

1 ROZDZIAŁ = 45 MIN

Jarosław Kinal · Michał Skóra · Magdalena Kruczek

ZAWARTOŚĆ ZESTAWU

rozdziały	**11**
przypadki z życia	**11**
ćwiczenia	**25**
pytania testowe	**29**
karta pierwszej pomocy	**1**

⚠ **Nie musisz być prawnikiem, żeby rozpoznać problem, zatrzymać krzywdę i wiedzieć, co zrobić dalej.**

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 2

MAM PRAWO!

Instrukcja obsługi szkoły, internetu i codzienności · klasy IV–VI

CZĘŚĆ 2

Tytuł	Mam prawo! Instrukcja obsługi szkoły, internetu i codzienności. Edukacja prawna dla uczniów, klasy IV–VI
Autorzy	Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek
Seria	„Prawo? To mnie dotyczy!”
Część serii	Część 2 z 3 · klasy IV–VI
Wydawca	Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów
ISBN	978-83-983600-7-4 (całość serii)
Wydanie i rok	Wydanie I, Rzeszów 2026

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r.

Materiał ma charakter edukacyjny i nie zastępuje indywidualnej porady prawnej.
Numery pomocowe: 112 · 116 111 (Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży) · 800 12 12 12 (Dziecięcy Telefon Zaufania RPD).

WYDAWCA

Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe

ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów

RZESZOWSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

ISBN 978-83-983600-7-4

9788398360074

Spis treści

Numer rozdziału · temat · czego się nauczysz

01	**Prawo to system, nie zbiór zakazów**	Rozumiem, skąd biorą się reguły i które z nich są ważniejsze.
02	**Prawa ucznia – co naprawdę znaczą?**	Potrafię przełożyć prawa ucznia na codzienne sytuacje.
03	**Obowiązki, konsekwencje i odwołanie**	Rozumiem różnicę między konsekwencją wychowawczą a arbitralną karą.
04	**Czy mogę to kupić? Prawo młodego konsumenta**	Rozpoznaję ryzyko zakupów, subskrypcji i presji reklamowej.
05	**Zdjęcia, dane i prywatność**	Rozumiem podstawy ochrony danych i wizerunku.
06	**Cyberprzemoc: co zachować, co zgłosić, czego nie robić**	Potrafię zabezpieczyć dowody i przerwać eskalację.
07	**Przemoc rówieśnicza i dyskryminacja**	Rozpoznaję przewagę, powtarzalność i wykluczenie.
08	**Cudze rzeczy, wspólne rzeczy, szkoda**	Rozumiem odpowiedzialność za mienie.
09	**Prawo w przestrzeni publicznej**	Rozumiem, że wspólna przestrzeń wiąże się ze wspólną odpowiedzialnością.
10	**Gdy prawo zostaje naruszone**	Znam podstawowe role szkoły, policji, sądu i instytucji pomocowych.
11	**Prawna pierwsza pomoc**	Potrafię spokojnie zebrać fakty i poprosić o właściwą pomoc.

ROZDZIAŁ 01 | 45 MIN

Prawo to system, nie zbiór zakazów

Cel: Rozumiem, skąd biorą się reguły i które z nich są ważniejsze.

Regulamin gry nie może zmienić zasad matematyki. Podobnie regulamin szkoły nie może uchylić ustawy. Prawo ma swoją hierarchię: jedne akty są ważniejsze od innych, a niższe muszą być zgodne z wyższymi.

> ⚠ **PRZYPADEK Z ŻYCIA**
> W klasie pojawia się pomysł: „Ustalmy, że osoba, która spóźni się trzy razy, traci prawo do udziału w wycieczce bez żadnej rozmowy". Nawet jeśli większość zagłosuje „za", nie każda klasowa decyzja staje się prawem.

1.1 Źródła prawa: od Konstytucji do regulaminu

Prawo, które obowiązuje wszystkich w Polsce, to (od najważniejszego): Konstytucja, ratyfikowane umowy międzynarodowe (np. Konwencja o prawach dziecka), ustawy (np. Prawo oświatowe), rozporządzenia (np. o ocenianiu) oraz akty prawa miejscowego. Akty prawa miejscowego uchwala np. rada gminy i obowiązują tylko na jej terenie.

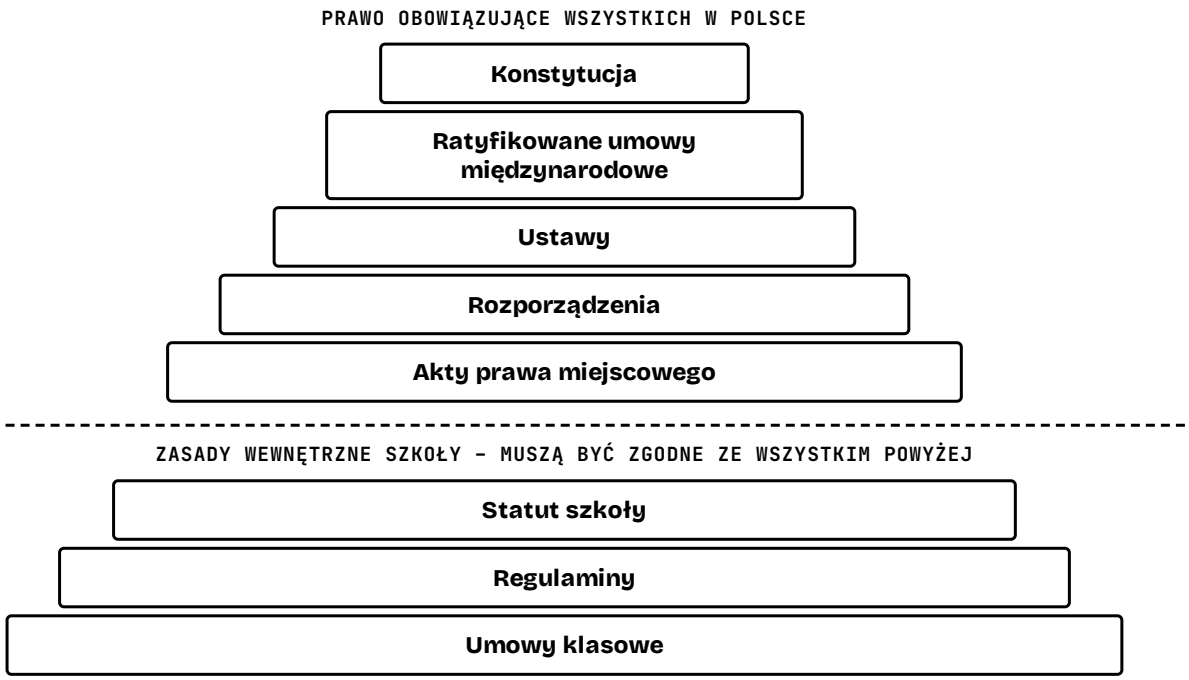
Statut szkoły, regulaminy i umowy klasowe to zasady wewnętrzne. Obowiązują w szkole lub w klasie i muszą być zgodne ze wszystkimi aktami wyżej. W praktyce warto pytać: „Na jakiej podstawie ta zasada obowiązuje?" i „Gdzie mogę ją przeczytać?".

1.2 Procedura też jest ważna

Prawo to nie tylko wynik. To także sposób podejmowania decyzji: kto decyduje, czy uczeń może się wypowiedzieć, czy istnieje odwołanie, jakie są terminy. Sprawiedliwa procedura zmniejsza ryzyko decyzji przypadkowych.

SCHEMAT 1.1

Piramida reguł (źródła prawa)

Konstytucja. Najważniejszy akt prawny w państwie. Określa podstawowe zasady ustroju oraz prawa i wolności człowieka.

Ratyfikowane umowy międzynarodowe. Np. Konwencja o prawach dziecka. Polska zobowiązała się ich przestrzegać. Są częścią polskiego prawa i stoją wyżej niż ustawy.

Ustawy. Uchwala je Sejm i Senat. Rozwijają zasady Konstytucji. Dla szkoły najważniejsze jest Prawo oświatowe.

Rozporządzenia. Wydają je np. ministrowie na podstawie ustaw. Dopowiadają szczegóły, np. o ocenianiu.

Akty prawa miejscowego. Uchwalają je np. rada gminy, powiatu czy sejmik województwa. Obowiązują tylko na danym terenie, np. zasady utrzymania czystości w gminie.

Statut szkoły. Najważniejszy dokument twojej szkoły. Opisuje m.in. prawa i obowiązki uczniów oraz tryb odwołań.

Regulaminy. Zasady konkretnych miejsc i sytuacji: biblioteki, sali gimnastycznej, wycieczki.

Umowy klasowe. Wasze wspólne ustalenia. Są ważne, ale nie mogą odbierać praw zapisanych wyżej.

SYMULATOR

Gdzie to umieścić?

Najpierw obejrzyj piramidę. Potem przyporządkuj przykłady.

Konwencja o prawach dziecka

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Prawo oświatowe

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Rozporządzenie ministra o ocenianiu uczniów

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Uchwała rady gminy o sprzątaniu po psach

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Regulamin szkolnej biblioteki

Umowa międzynarodowa | Ustawa lub rozporządzenie | Prawo miejscowe | Zasada szkolna

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Niższa zasada nie może być sprzeczna z wyższym prawem.**
- ☑ **Konwencja o prawach dziecka to obowiązujące w Polsce prawo.**
- ☑ **Prawo miejscowe obowiązuje tylko na terenie danej gminy, powiatu lub województwa.**
- ☑ **Ważne są także procedury.**

Ćwiczenia na lekcję

A Narysujcie „piramidę reguł”: Konstytucja – ratyfikowane umowy międzynarodowe – ustawy – rozporządzenia – akty prawa miejscowego, a pod kreską: statut szkoły – regulaminy – umowy klasowe. Omówcie, co może się stać, gdy dół piramidy przeczy górze.

B Znajdźcie na stronie szkoły statut i sprawdźcie, gdzie opisano prawa lub obowiązki uczniów.

C Poszukajcie na stronie swojej gminy (w Biuletynie Informacji Publicznej) jednej uchwały, która jest aktem prawa miejscowego, np. o utrzymaniu czystości i porządku.

Test działania

Czy regulamin szkolny może być sprzeczny z ustawą?

TAK NIE

Czy Konwencja o prawach dziecka jest w Polsce obowiązującym prawem?

TAK NIE

Czy procedura odwołania ma znaczenie, nawet jeśli decyzja wydaje się słuszna?

TAK NIE

▼ **Uwagi dla nauczyciela**

Przedstaw pełny katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego z art. 87 Konstytucji: Konstytucja, ratyfikowane umowy międzynarodowe, ustawy, rozporządzenia, a na obszarze działania organów, które je ustanowiły – akty prawa miejscowego. Umowa ratyfikowana za zgodą wyrażoną w ustawie (tak jest z Konwencją o prawach dziecka) ma pierwszeństwo przed ustawą (art. 91 ust. 2). Z uczniami starszymi można wspomnieć o prawie Unii Europejskiej. Dopiero po omówieniu piramidy proś uczniów o przyporządkowanie przykładów. Statut szkoły i regulaminy to akty wewnętrzne – wiążą społeczność szkoły, a nie wszystkich obywateli.

ROZDZIAŁ 02 | 45 MIN

Prawa ucznia – co naprawdę znaczą?

Cel: Potrafię przełożyć prawa ucznia na codzienne sytuacje.

Prawa i obowiązki ucznia opisuje przede wszystkim statut szkoły, który musi być zgodny z Prawem oświatowym, Konstytucją i Konwencją o prawach dziecka. Wśród kluczowych idei są godność, równe traktowanie, prywatność, bezpieczeństwo i jasne zasady funkcjonowania szkoły.

⚠ **PRZYPADEK Z ŻYCIA**

Uczeń dostaje uwagę: „brak kultury", ale nie wie, za jakie zachowanie. Jeśli konsekwencja ma mieć sens wychowawczy, uczeń powinien wiedzieć, co konkretnie było problemem i na jakiej zasadzie opiera się reakcja szkoły.

2.1 Prawo do godności i równego traktowania

Godność oznacza, że nikt nie powinien być poniżany, wyśmiewany ani traktowany jak „gorszy człowiek". Równe traktowanie nie znaczy jednak, że każdy zawsze otrzymuje identyczne wsparcie – uczniowie mogą potrzebować różnych dostosowań.

Uczeń ma także prawo do ochrony prywatności i bezpieczeństwa. W praktyce dotyczy to m.in. sposobu komunikowania ocen, przetwarzania danych, zdjęć, przeszukań rzeczy osobistych czy reagowania na przemoc. Każdą sytuację trzeba oceniać w kontekście konkretnych przepisów i bezpieczeństwa.

2.2 Prawo do informacji

Zasady oceniania, konsekwencje zachowania i tryb składania skarg nie powinny być tajemnicą. Uczeń i rodzic powinni mieć możliwość zapoznania się z nimi.

SCHEMAT 2.1

Pięć kluczowych idei praw ucznia

Godność | **Równe traktowanie** | **Prywatność** | **Bezpieczeństwo** | **Jasne zasady i informacja**

Każdą z nich czytamy razem z obowiązkami ucznia.

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Prawo do godności obowiązuje także wtedy, gdy popełniłem błąd.**
- ☑ **Prawa ucznia trzeba czytać razem z obowiązkami.**
- ☑ **Jeśli nie znam zasady, mogę poprosić o wskazanie jej w statucie lub regulaminie.**

Ćwiczenia na lekcję

A W parach wybierzcie jedno prawo i podajcie dwa przykłady jego przestrzegania oraz jeden przykład naruszenia.

B Ułóżcie „instrukcję czytania statutu” w pięciu krokach.

Test działania

Czy kara może polegać na publicznym ośmieszaniu ucznia?

TAK NIE

Czy uczeń może zapytać, z czego wynika nałożona konsekwencja?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

W 2026 r. Sejm uchwalił ustawowy katalog praw i obowiązków ucznia oraz system rzeczników, ale Prezydent zawetował nowelizację (2 lipca 2026 r.). Podstawą pozostaje statut szkoły. Przed zajęciami sprawdź, czy pojawiły się nowe rozwiązania, np. zapowiadany pełnomocnik ministra.

ROZDZIAŁ 03 | 45 MIN

Obowiązki, konsekwencje i odwołanie

Cel: Rozumiem różnicę między konsekwencją wychowawczą a arbitralną karą.

Prawo ucznia do ochrony nie oznacza braku konsekwencji. Szkoła może reagować na naruszenie zasad, ale sposób reakcji powinien być zgodny z prawem, statutem i procedurą.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Ktoś zniszczył dekorację. Nauczyciel chce ukarać całą klasę, bo nikt nie wskazał sprawcy. Zbiorowa odpowiedzialność łatwo prowadzi do niesprawiedliwości. Najpierw trzeba ustalić fakty i odpowiedzialność konkretnych osób.

3.1 Po co są konsekwencje?

Dobra konsekwencja ma zatrzymać szkodliwe zachowanie, naprawić szkodę i uczyć odpowiedzialności. Sama dolegliwość nie jest celem. Dlatego ważne są proporcjonalność, związek z zachowaniem i możliwość przedstawienia swojego stanowiska.

Jeśli szkoła przewiduje formalne kary, statut powinien określać ich rodzaje i tryb odwołania. Uczeń nie musi sam pisać pisma – może działać z rodzicem lub opiekunem.

SYMULATOR

Test konsekwencji: fair czy nie?

Zadaj cztery pytania: czy wiadomo, za co? Czy jest proporcjonalna? Czy naprawia szkodę? Czy można się odwołać?

Cała klasa nie jedzie na wycieczkę, bo nikt nie wskazał, kto zniszczył dekorację.

Fair | Nie fair

Uczeń, który porysował ławkę, razem z woźnym ją odnawia.

Fair | Nie fair

Nauczyciel czyta na głos błędy ucznia, żeby klasa się pośmiała.

Fair | Nie fair

Uczeń dostaje uwagę z opisem, co zrobił, i może przedstawić swoje zdanie.

Fair | Nie fair

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Najpierw ustala się fakty.**
- ☑ **Konsekwencja powinna być proporcjonalna.**
- ☑ **Warto znać tryb odwołania.**

Ćwiczenia na lekcję

A Oceńcie cztery przykłady konsekwencji według pytań: czy wiadomo, za co? czy jest proporcjonalna? czy pomaga naprawić szkodę? czy można się odwołać?

B Napiszcie trzy zdania spokojnego odwołania: fakt – dlaczego się nie zgadzam – czego oczekuję.

Test działania

Czy „bo tak zdecydowałem” wystarcza jako wyjaśnienie formalnej kary?

TAK NIE

Czy naprawienie zniszczonej rzeczy może być elementem odpowiedzialności?

TAK NIE

▼ **Uwagi dla nauczyciela**

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich przewiduje również możliwość określonych szkolnych środków oddziaływania wychowawczego w sytuacjach opisanych w ustawie, z zachowaniem ustawowych warunków.

ROZDZIAŁ 04 | 45 MIN

Czy mogę to kupić? Prawo młodego konsumenta

Cel: Rozpoznaję ryzyko zakupów, subskrypcji i presji reklamowej.

Zakup to nie tylko wydanie pieniędzy. To zawarcie umowy. Im starszy uczeń, tym ważniejsze staje się rozumienie, kiedy może działać sam, a kiedy potrzebna jest zgoda rodzica lub opiekuna.

⚠ **PRZYPADEK Z ŻYCIA**

Dwunastolatek klika „bezpłatny tydzień", ale po tygodniu aplikacja pobiera miesięczną opłatę. Najważniejsze pytanie brzmi: czy była to rzeczywiście darmowa usługa, czy subskrypcja z automatycznym przedłużeniem?

4.1 Wiek ma znaczenie

Osoba, która nie ukończyła 13 lat, co do zasady nie ma zdolności do czynności prawnych. Ustawa przewiduje wyjątek dla powszechnie zawieranych drobnych umów życia codziennego, które zostały wykonane i nie prowadzą do rażącego pokrzywdzenia dziecka. Od 13 roku życia małoletni ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych, więc przy wielu umowach potrzebna jest zgoda przedstawiciela ustawowego.

Zakupy online mają dodatkowe zasady. Konsument w wielu sytuacjach może odstąpić od umowy zawartej na odległość w terminie 14 dni, ale są wyjątki. Dlatego nie warto uczyć hasła „wszystko można oddać przez 14 dni", tylko zasadę: sprawdź rodzaj zakupu i warunki.

4.2 Reklama i dark patterns

Interfejs może zachęcać do nieprzemyślanej decyzji: wielki przycisk „KUP", ukryty „anuluj", sztuczne odliczanie czasu, waluta wirtualna, która utrudnia ocenę realnej ceny. To techniki, które warto rozpoznawać.

4.3 Fałszywe sklepy internetowe

W internecie działają fałszywe sklepy. Wyglądają jak prawdziwe, ale po zapłacie nie wysyłają towaru albo wyłudzają dane karty i logowania do banku. Sygnały ostrzegawcze: cena dużo niższa niż wszędzie indziej, odliczanie czasu („tylko dziś!"), brak danych firmy (pełnej nazwy, adresu, NIP), brak regulaminu, adres strony podobny do znanej marki, ale z literówką, płatność tylko przelewem na prywatne konto lub kodem BLIK „na telefon", same zachwycone opinie albo brak opinii spoza tej strony.

Zasada: nie kupuję sam w nieznanym sklepie – sprawdzam go razem z dorosłym. Jeśli pieniądze już zniknęły: od razu mówimy rodzicowi, kontaktujemy się z bankiem, zachowujemy dowody (zrzuty ekranu, potwierdzenie płatności, adres strony) i zgłaszamy sprawę na policję.

4.4 Gdzie zgłosić oszustwo w sieci?

Fałszywy sklep, podejrzaną stronę albo próbę wyłudzenia można zgłosić do CERT Polska – zespołu działającego w NASK (Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej): przez formularz na stronie incydent.cert.pl. Podejrzanego SMS-a z linkiem można bezpłatnie przesłać dalej na numer 8080. CERT Polska prowadzi też listę ostrzeżeń przed niebezpiecznymi stronami – dzięki zgłoszeniom inni nie trafią na tę samą pułapkę.

Nielegalne treści w internecie, zwłaszcza krzywdzące dzieci, zgłasza się do zespołu Dyżurnet.pl, który także działa w NASK. Gdy sprzedawca nie chce przyjąć reklamacji albo łamie prawa konsumenta, pomoc daje rzecznik konsumentów w powiecie lub mieście oraz UOKiK.

SCHEMAT 4.1

Rozbierz ekran subskrypcji

Kliknij numery. To fikcyjna aplikacja.

Planeta Pikseli PREMIUM

7 dni za darmo! (1)

ROZPOCZNIJ TERAZ

Potem 39,99 zł / mies. (2)

Subskrypcja odnawia się automatycznie. (3)

Anuluj w: Ustawienia › Konto › Płatności › Plan (4)

1. **Okres próbny.** Darmowy jest tylko pierwszy tydzień. Zapisz w kalendarzu, kiedy się kończy.
2. **Cena.** Prawdziwa cena to 39,99 zł co miesiąc, czyli prawie 480 zł rocznie.
3. **Automatyczne odnowienie.** Jeśli nic nie zrobisz, opłata będzie pobierana co miesiąc.
4. **Rezygnacja.** Ukryta głęboko w menu. To sygnał ostrzegawczy – dobre usługi pozwalają łatwo zrezygnować.

KALKULATOR

Ile to naprawdę kosztuje?

W grze pakiet **1000 kryształów** kosztuje **19,99 zł**. Ile złotych kosztuje przedmiot za tyle kryształów:

750 **kryształów**

= 14,99 zł

Wirtualna waluta utrudnia ocenę prawdziwej ceny. Zawsze przeliczaj.

SYMULATOR

Sklep: prawdziwy czy podejrzany?

Fałszywy sklep wygląda jak prawdziwy. Szukaj sygnałów ostrzegawczych.

Markowe słuchawki za 49 zł zamiast 599 zł, „promocja tylko przez 10 minut”.

Wygląda w porządku | Uwaga, podejrzane

Sklep podaje pełną nazwę firmy, adres, NIP i ma regulamin z zasadami zwrotu.

Wygląda w porządku | Uwaga, podejrzane

Płatność tylko przelewem na prywatne konto albo kodem BLIK wysłanym „sprzedawcy”.

Wygląda w porządku | Uwaga, podejrzane

Adres strony to „nlke-sklep-promo.shop”, choć logo wygląda jak znanej marki.

Wygląda w porządku | Uwaga, podejrzane

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Zakup jest umową.**
- ☑ **Przed subskrypcją sprawdzam cenę po okresie próbnym.**
- ☑ **14-dniowe odstąpienie nie dotyczy automatycznie każdej sytuacji.**
- ☑ **Zbyt tania oferta w nieznanym sklepie to sygnał ostrzegawczy.**
- ☑ **Oszustwo w sieci zgłaszam: incydent.cert.pl (NASK), podejrzany SMS – na 8080.**

Ćwiczenia na lekcję

A Przeanalizujcie przykładowy ekran subskrypcji i zaznaczcie: cena, okres próbny, automatyczne odnowienie, sposób rezygnacji.

B Przeliczcie wirtualną walutę w grze na złotówki.

C Przygotujcie listę kontrolną „Czy ten sklep jest prawdziwy?” i sprawdźcie nią dwa sklepy internetowe razem z nauczycielem.

Test działania

Czy dziecko poniżej 13 lat może zawsze samodzielnie kupić dowolną rzecz, jeśli ma pieniądze?

TAK | NIE

Czy darmowy okres próbny zawsze oznacza brak późniejszych opłat?

TAK | NIE

Czy niska cena i odliczanie czasu „tylko 10 minut!” to dowód, że trzeba kupić od razu?

TAK | NIE

Czy fałszywy sklep internetowy można zgłosić do CERT Polska działającego w NASK?

TAK | NIE

▼ **Uwagi dla nauczyciela**

UOKiK przypomina, że przy wielu umowach zawieranych online konsument ma 14 dni na odstąpienie, ale istnieją wyjątki. W pracy z uczniami warto analizować konkretne typy zakupów. Omów fałszywe sklepy internetowe: CERT Polska prowadzi listę ostrzeżeń przed niebezpiecznymi stronami i przyjmuje zgłoszenia na incydent.cert.pl. Ćwiczenie: uczniowie sprawdzają dane sprzedawcy, regulamin, opinie w niezależnych źródłach i formy płatności.

ROZDZIAŁ 05 | 45 MIN

Zdjęcia, dane i prywatność

Cel: Rozumiem podstawy ochrony danych i wizerunku.

W internecie informacja może zostać skopiowana w kilka sekund. Dlatego prywatność to nie tylko „nie podawaj hasła”. To także decyzje o zdjęciach, lokalizacji, numerze telefonu, danych szkoły i informacji o innych osobach.

> ⚠ **PRZYPADEK Z ŻYCIA**
>
> Uczeń wrzuca zdjęcie klasowej listy z nazwiskami, bo chce pokazać plan pracy grup. Nie miał złych zamiarów, ale opublikował dane wielu osób. Dobra intencja nie zawsze oznacza dobrą decyzję.

5.1 Dane osobowe

Danymi osobowymi są informacje pozwalające zidentyfikować osobę bezpośrednio lub pośrednio. Samo imię nie zawsze wystarcza, ale połączone z klasą, szkołą, zdjęciem i miejscem może wskazywać konkretną osobę.

Wizerunek podlega ochronie. Publikacja zdjęć i filmów wymaga ostrożności i w wielu sytuacjach zgody. Zanim coś opublikujesz, zadaj pytania: czy ta osoba się zgadza? czy zdjęcie jej nie ośmiesza? czy ujawnia miejsce, którego nie powinni znać obcy?

5.2 Grupa klasowa a publikacja dla wszystkich

Wysłanie zdjęcia na grupę, np. klasową, to coś innego niż publikacja dostępna dla wszystkich (publiczny profil, film w serwisie, komentarz pod postem). W grupie odbiorców jest mniej i są znani – ale to nadal nie jest rozmowa prywatna. Każdy uczestnik może zdjęcie zapisać, zrobić zrzut ekranu i przesłać dalej, a wtedy przestajesz mieć wpływ na to, gdzie trafi.

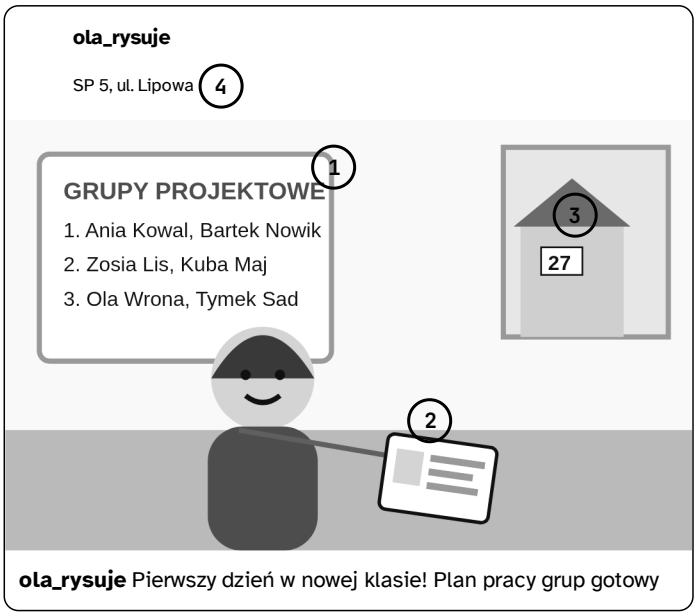
Publikacja ogólnodostępna dociera do nieograniczonej liczby osób, także obcych. Łatwo ją wyszukać i bardzo trudno całkowicie usunąć. W obu sytuacjach obowiązuje ta sama zasada: cudzy wizerunek co do zasady rozpowszechnia się za zgodą tej osoby, a zdjęcie ośmieszające może naruszać jej dobra osobiste – również wtedy, gdy wysłano je „tylko do klasy”. Różni się zasięg i skala krzywdy, a nie to, czy trzeba pytać o zgodę.

5.3 Bezpieczeństwo kont

Silne, unikalne hasło i dodatkowe uwierzytelnienie utrudniają przejęcie konta. UODO przypomina też o ostrożności wobec podejrzanych linków i nieznanych osób.

ĆWICZENIE 5.1

Audyt posta: co widać poza głównym tematem?

ola_rysuje Pierwszy dzień w nowej klasie! Plan pracy grup gotowy

(4) **Oznaczenie miejsca.** Mówi wszystkim, gdzie jesteś i gdzie chodzisz do szkoły.

(1) **Tablica z nazwiskami.** To dane twoich kolegów. Nie masz ich zgody na publikację.

(2) **Legitymacja szkolna.** Zdjęcie, imię, nazwisko i nazwa szkoły. Nigdy jej nie publikujemy.

(3) **Numer domu za oknem.** Ktoś obcy może ustalić, gdzie mieszkasz.

TABELA 5.1

Gdzie trafia zdjęcie?

	Grupa klasowa	Publikacja dla wszystkich
Kto widzi	członkowie grupy – kilkanaście lub kilkadziesiąt znanych osób	każdy, także obcy; można to wyszukać
Czy pójdzie dalej?	może: zrzut ekranu i przesłanie dalej to kilka sekund	tak – kopiowanie, udostępnienia, archiwa
Czy da się usunąć?	tylko u siebie; kopie u innych zostają	bardzo trudno usunąć wszystkie kopie
Cudzy wizerunek	potrzebna zgoda tej osoby	potrzebna zgoda tej osoby

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Łączenie kilku drobnych informacji może ujawnić dużo.**
- ☑ **Grupa klasowa to nie pamiętnik: to, co tam wyślę, może pójść dalej.**
- ☑ **Nie publikuję cudzego wizerunku bez namysłu i podstawy.**
- ☑ **Hasło powinno być unikalne.**

Ćwiczenia na lekcję

A Zróbcie „audyt posta”: co widać na zdjęciu poza głównym tematem – tablica z nazwiskami, numer domu, identyfikator szkoły, lokalizacja?

B Ułóżcie zasady klasowej grupy dotyczące publikacji zdjęć.

Test działania

Czy zdjęcie legitymacji szkolnej nadaje się do publikacji?

TAK NIE

Czy jedno hasło do wszystkich kont jest bezpieczne?

TAK NIE

Czy zdjęcie wysłane „tylko na grupę klasową” jest bezpieczne, bo nie jest publiczne?

TAK NIE

▼ **Uwagi dla nauczyciela**

Warto wykorzystać oficjalne materiały UODO dotyczące danych dzieci i młodzieży. Omów różnicę między komunikacją w zamkniętej grupie a publikacją ogólnodostępną: krąg odbiorców, kontrola nad dalszym obiegiem, trwałość. Podkreśl, że ochrona wizerunku (art. 81 ustawy o prawie autorskim) i dóbr osobistych (art. 23 i 24 Kodeksu cywilnego) obowiązuje także w grupach klasowych.

ROZDZIAŁ 06 | 45 MIN

Cyberprzemoc: co zachować, co zgłosić, czego nie robić

Cel: Potrafię zabezpieczyć dowody i przerwać eskalację.

Cyberprzemoc może przyjmować formę wyśmiewania, gróźb, nękania, publikowania kompromitujących materiałów, podszywania się czy wykluczania z grup. Nie każda niemiła wiadomość jest przestępstwem, ale każda może wymagać reakcji wychowawczej lub ochronnej.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Na grupie klasowej pojawia się przerobione zdjęcie uczennicy z obraźliwym podpisem. Kilka osób je udostępnia. Każde kolejne udostępnienie zwiększa krzywdę, nawet jeśli ktoś „tylko przesłał dalej".

6.1 Najpierw zabezpiecz

Zrób zrzut ekranu z datą, nazwą profilu i kontekstem. Nie wdawaj się w agresywną wymianę. Zgłoś treść administratorowi serwisu, zablokuj konto i powiedz dorosłemu. Jeśli są groźby lub realne zagrożenie, sprawa wymaga szybkiej reakcji dorosłych, a czasem policji.

Nie odpowiadaj odwetem. Publikowanie danych sprawcy, gróźb czy kompromitujących materiałów „w obronie" może stworzyć kolejny problem prawny i pogłębić konflikt.

6.2 Rola świadka

Najważniejsze to nie wzmacniać treści: nie lajkować, nie komentować dla zabawy, nie przesyłać dalej. Można napisać wspierającą wiadomość osobie krzywdzonej i pomóc zgłosić sytuację.

6.3 Gdy ktoś prosi o zdjęcia albo grozi

Jeśli ktoś w sieci prosi cię o zdjęcie bez ubrania, każe coś ukrywać przed rodzicami albo grozi, że coś opublikuje – przerwij rozmowę, nic nie wysyłaj i od razu powiedz zaufanemu dorosłemu. To nigdy nie jest twoja wina. Możesz też bezpłatnie zadzwonić pod numer 116 111.

ĆWICZENIE 6.1

Co udokumentować? Fikcyjny czat klasowy

Klasa 5b – luźna grupa 28 uczestników

wtorek, 14 października (1)

maxx_2014 (2)

[przerobione zdjęcie uczennicy]

haha zobaczcie kto to 😂 (3)

18:42

kuba.k

ale beka

18:43

Wiadomość przesłana dalej 4 razy (4)

(1) **Data i godzina.** Pokazują, kiedy to się stało. Zrób zrzut tak, żeby było je widać.

(2) **Nazwa profilu.** Kto napisał lub udostępnił treść. Zapisz dokładną nazwę konta.

(3) **Treść.** Sama krzywdząca wiadomość lub obraz. Nie przesyłaj jej dalej – tylko zachowaj jako dowód.

(4) **Kontekst.** Kto jeszcze to udostępnił lub skomentował. Pomaga zrozumieć, jak daleko poszła krzywda.

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Zachowuję dowody.**
- ☑ **Nie eskaluję.**
- ☑ **Zgłaszam dorosłemu i platformie.**

Ćwiczenia na lekcję

A Na fikcyjnym ekranie rozmowy zaznaczcie, które elementy warto udokumentować.

B Ułóżcie klasowy protokół: 5 kroków reakcji na cyberprzemoc.

Test działania

Czy usunięcie wszystkich wiadomości przed zgłoszeniem zawsze jest dobrym pomysłem?

TAK NIE

Czy udostępnienie krzywdzącego mema „tylko jednemu koledze” jest neutralne?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

MEN publikuje scenariusze lekcji i materiały o cyberprzemocy, także w wersjach dla starszych dzieci i nastolatków.

ROZDZIAŁ 07 | 45 MIN

Przemoc rówieśnicza i dyskryminacja

Cel: Rozpoznaję przewagę, powtarzalność i wykluczenie.

Prawo i szkoła mają chronić uczniów przed przemocą. W praktyce ważne jest rozpoznanie nie tylko bójki, ale także presji grupy, uporczywego poniżania, wykluczania czy dyskryminacji.

⚠ **PRZYPADEK Z ŻYCIA**

Uczeń regularnie słyszy komentarze o swoim pochodzeniu i akcencie. Osoby mówiące te słowa twierdzą, że „wszyscy się śmieją". Powtarzanie krzywdzących zachowań nie staje się dozwolone dlatego, że grupa je akceptuje.

7.1 Różnica między sporem a przemocą

W sporze strony mogą mieć podobną pozycję. W przemocy występuje krzywda, przewaga i często powtarzalność. Wtedy zwykłe „pogódźcie się" bywa niewystarczające, bo nie usuwa nierównowagi sił.

Dyskryminacja to gorsze traktowanie związane z określoną cechą lub sytuacją chronioną przez prawo. Nie każdy konflikt jest dyskryminacją, ale żadnego przypadku poniżania nie należy ignorować.

7.2 Znieważenie a zniesławienie

Znieważenie to obrażenie kogoś: wyzwisko, wulgarny gest, poniżający „mem". Uderza w godność człowieka. Może zdarzyć się w jego obecności, publicznie albo w wiadomości, która ma do niego dotrzeć. Przykład: ktoś pisze koledze „ty idioto" albo wyzywa go na korytarzu.

Zniesławienie to mówienie innym o kimś rzeczy, które mogą go poniżyć w ich oczach albo sprawić, że straci zaufanie – np. rozpowszechnianie plotki, że „Ola kradnie w sklepie". Tu chodzi o przypisywanie komuś zachowań lub cech, a nie o samo wyzwisko.

Oba czyny są przestępstwami (art. 216 i art. 212 Kodeksu karnego). Zwykle ściga się je z oskarżenia prywatnego, czyli sprawę do sądu wnosi sama osoba pokrzywdzona. W internecie kara może być surowsza, bo krzywdzące słowa widzi więcej osób. Gdy sprawcą jest nastolatek, sprawą może zająć się sąd rodzinny, a w szkole takie zachowanie zawsze ma konsekwencje.

TABELA 7.1

Spór czy przemoc?

	Spór	Przemoc
Siła stron	podobna	ktoś ma przewagę (siłę, grupę, popularność)
Jak często	zwykle raz, o konkretną sprawę	często się powtarza
Skutek	obie strony są zdenerwowane	ktoś jest krzywdzony, poniżany, boi się
Co pomaga	rozmowa, mediacja	ochrona osoby krzywdzonej, reakcja dorosłych

SYMULATOR

Znieważenie czy zniesławienie?

Znieważenie to obraza osoby. Zniesławienie to szkodliwe twierdzenia o kimś przekazywane innym.

Ktoś pisze do Kuby na czacie: „Jesteś beznadziejnym idiotą”.

Znieważenie | Zniesławienie

Ktoś rozsyła klasie wiadomość: „Ola ukradła pieniądze z wycieczki”, choć to nieprawda.

Znieważenie | Zniesławienie

Na przerwie ktoś wyzywa kolegę wulgarnymi słowami przy innych.

Znieważenie | Zniesławienie

Ktoś opowiada w szkole, że nauczycielka „bierze łapówki za oceny”, nie mając na to żadnych dowodów.

Znieważenie | Zniesławienie

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Nie każda kłótnia jest bullyingiem.**
- ☑ **Przemoc wymaga ochrony osoby krzywdzonej.**
- ☑ **Grupa nie może „przegłosować” czyjejś godności.**
- ☑ **Znieważenie to obraza, zniesławienie – szkodliwa opinia o kimś rozpowszechniana wśród innych.**

Ćwiczenia na lekcję

A Porównajcie dwa przypadki: jednorazowa kłótnia dwóch kolegów i wielotygodniowe wykluczanie jednej osoby. Wskażcie różnice.

B Napiszcie trzy bezpieczne sposoby reakcji świadka.

Test działania

Czy mediacja jest zawsze odpowiednia przy przemocy?

TAK | NIE

Czy „wszyscy tak mówią” usprawiedliwia obrażanie?

TAK | NIE

Czy rozpowszechnianie nieprawdziwej plotki, że kolega ukradł telefon, to tylko „żart”?

TAK | NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

MEN udostępnia materiały do przeciwdziałania przemocy rówieśniczej; można je wykorzystać jako uzupełnienie. Wyjaśnij różnicę: znieważenie (art. 216 k.k.) godzi w godność i polega na obelżywym zachowaniu wobec osoby; zniesławienie (art. 212 k.k.) polega na pomówieniu o postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania. Oba typy są co do zasady ścigane z oskarżenia prywatnego; popełnienie ich za pomocą środków masowego komunikowania jest zagrożone surowszą karą.

ROZDZIAŁ 08 | 45 MIN

Cudze rzeczy, wspólne rzeczy, szkoda

Cel: Rozumiem odpowiedzialność za mienie.

Prawo chroni własność. Dotyczy to telefonu kolegi, roweru, książki z biblioteki i szkolnej ławki. „Pożyczyłem bez pytania” może oznaczać coś zupełnie innego niż prawdziwe pożyczenie.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Ktoś bierze cudze słuchawki „na chwilę” i je gubi. To, że nie chciał ich ukraść, nie oznacza, że nie ma problemu. Pozostaje kwestia szkody i odpowiedzialności.

8.1 Zgoda właściciela

Pożyczenie zakłada zgodę właściciela. Jeśli rzeczy się zgubiły lub zostały zniszczone, ważne są okoliczności: czy działanie było celowe, czy ktoś zachował ostrożność, jaka powstała szkoda. W przypadku małoletnich odpowiedzialność cywilna zależy również od wieku i konkretnych okoliczności.

W szkole najlepszym pierwszym krokiem jest szybkie zgłoszenie zdarzenia i próba naprawienia szkody. Ukrywanie problemu zwykle go powiększa.

SYMULATOR

Pożyczam czy biorę bez zgody?

Pożyczenie zawsze zakłada zgodę właściciela.

Biorę gumkę z ławki kolegi, gdy wyszedł z sali.

Pożyczam | Biorę bez zgody

Pytam: „Mogę pożyczyć kalkulator?”. Kolega mówi: „Jasne”.

Pożyczam | Biorę bez zgody

Kolega mruknął „może”, a ja wziąłem jego hulajnogę na cały dzień.

Pożyczam | Biorę bez zgody

Wypożyczam książkę z biblioteki i zapisuję ją na karcie.

Pożyczam | Biorę bez zgody

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **„Na chwilę” nie zastępuje zgody.**
- ☑ **Szkodę warto zgłosić od razu.**
- ☑ **Naprawienie szkody jest częścią odpowiedzialności.**

Ćwiczenia na lekcję

A Przeanalizujcie trzy przypadki: przypadkowo rozlana woda na książkę; celowe porysowanie ławki; zgubienie pożyczonej piłki. Jakie fakty trzeba ustalić?

B Stwórzcie zasady bezpiecznego pożyczania rzeczy.

Test działania

Czy mogę wziąć cudzą rzecz bez pytania, jeśli zamierzam oddać?

TAK NIE

Czy przy szkodzie znaczenie ma to, czy działanie było celowe?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

Nie upraszczaj odpowiedzialności cywilnej do hasła „rodzice zawsze płacą”. W prawie znaczenie mają wiek, wina w nadzorze i okoliczności konkretnej sprawy.

ROZDZIAŁ 09 | 45 MIN

Prawo w przestrzeni publicznej

Cel: Rozumiem, że wspólna przestrzeń wiąże się ze wspólną odpowiedzialnością.

Przystanek, autobus, park, boisko i ulica są przestrzenią, z której korzysta wiele osób. Prawo i regulaminy pomagają tak zorganizować wspólne miejsce, aby jedna osoba nie odbierała bezpieczeństwa innym.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Grupa uczniów dla żartu przesuwa znak ustawiony przy remoncie chodnika. Dla nich to zabawa, dla kogoś może oznaczać wejście w niebezpieczne miejsce.

9.1 Regulamin i prawo

W komunikacji publicznej, obiekcie sportowym czy parku mogą obowiązywać regulaminy. Nie są one ponad prawem, ale określają zasady korzystania z konkretnego miejsca. Niszczenie mienia, stwarzanie zagrożenia czy zakłócanie porządku może prowadzić do różnych konsekwencji.

Wspólne mienie nie jest „niczyje". Jest finansowane i utrzymywane po to, by służyć wielu osobom.

SYMULATOR

Żart czy realne zagrożenie?

Wspólna przestrzeń to wspólna odpowiedzialność.

Przesunięcie znaku ostrzegawczego przy remoncie chodnika.

Niewinny żart | Szkoda lub zagrożenie

Wymyślenie klasowego okrzyku na zawody sportowe.

Niewinny żart | Szkoda lub zagrożenie

Wysypanie śmieci z kosza na przystanku „dla beki".

Niewinny żart | Szkoda lub zagrożenie

Blokowanie drzwi autobusu, żeby kolega nie wysiadł.

Niewinny żart | Szkoda lub zagrożenie

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Wspólne nie znaczy niczyje.**
- ☑ **Regulamin miejsca też ma znaczenie.**
- ☑ **Bezpieczeństwo innych ogranicza „żarty".**

Ćwiczenia na lekcję

A Wybierzcie jedno miejsce publiczne i zaprojektujcie cztery sensowne zasady korzystania z niego.

B Oceńcie, które szkolne „pranki” mogą stworzyć realne zagrożenie.

Test działania

Czy zniszczenie ławki w parku jest mniej ważne, bo nie należy do jednej osoby?

TAK NIE

Czy regulamin autobusu może określać sposób korzystania z pojazdu?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

Temat dobrze łączy się z edukacją obywatelską i odpowiedzialnością za dobro wspólne.

ROZDZIAŁ 10 | 45 MIN

Gdy prawo zostaje naruszone

Cel: Znam podstawowe role szkoły, policji, sądu i instytucji pomocowych.

Nie każda sprawa trafia do sądu. Większość konfliktów szkolnych rozwiązuje się w szkole lub z udziałem rodziców. Jednak poważniejsze zachowania mogą uruchamiać procedury przewidziane w przepisach dotyczących nieletnich.

⚠ **PRZYPADEK Z ŻYCIA**

Uczeń słyszy, że za każde złamanie szkolnej zasady „przyjedzie policja". To nieprawda. Prawo rozróżnia zwykłe naruszenie zasad, przejawy demoralizacji i czyny karalne. Reakcja zależy od rodzaju i powagi zdarzenia.

10.1 Nieletni i odpowiedzialność

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich przewiduje system reakcji nastawiony nie tylko na karanie, ale również wychowanie, wsparcie i ochronę. W zależności od sytuacji mogą działać rodzice, szkoła, sąd rodzinny, policja i inne instytucje.

Dla ucznia najważniejsza zasada brzmi: nie ukrywaj poważnego zdarzenia dlatego, że boisz się „kłopotów". Szybkie zgłoszenie pozwala dorosłym zadbać o bezpieczeństwo i dobrać właściwą reakcję.

10.2 Co to jest demoralizacja?

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich mówi o „przejawach demoralizacji". Wymienia m.in.: popełnienie czynu zabronionego, naruszanie zasad współżycia społecznego, uchylanie się od obowiązku szkolnego (np. powtarzające się wagary), picie alkoholu oraz używanie narkotyków, dopalaczy i innych substancji odurzających. Ta lista jest otwarta. Niepokojącym sygnałem może być też np. regularne palenie papierosów czy e-papierosów – ich sprzedaż osobom niepełnoletnim jest zakazana.

Sąd rodzinny może zająć się sprawą demoralizacji osoby, która ukończyła 10 lat. Sprawą czynu karalnego (np. kradzieży, pobicia, groźby) – gdy nastolatek popełnił go po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat. Kto zauważy demoralizację, powinien zareagować, np. powiadomić rodziców, szkołę, policję lub sąd rodzinny.

10.3 Jakie środki może zastosować szkoła i sąd?

Gdy problem dotyczy szkoły, dyrektor – za zgodą rodziców i ucznia – może zastosować środek oddziaływania wychowawczego, np. pouczenie, ostrzeżenie, przeproszenie pokrzywdzonego albo prace porządkowe na rzecz szkoły. Nie dotyczy to poważnych przestępstw, które szkoła musi zgłosić policji lub sądowi.

Sąd rodzinny stosuje przede wszystkim środki wychowawcze, np.: upomnienie; zobowiązanie do naprawienia szkody, przeproszenia pokrzywdzonego, prac społecznych, udziału w zajęciach terapeutycznych albo do niekontaktowania się z pokrzywdzonym; nadzór rodziców lub kuratora sądowego; skierowanie do ośrodka kuratorskiego. W poważnych sprawach sąd może umieścić nieletniego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, a najsurowszym środkiem jest zakład poprawczy.

10.4 Mediacja: naprawić, a nie tylko ukarać

Mediacja to rozmowa osoby, która wyrządziła krzywdę, i osoby pokrzywdzonej z udziałem bezstronnego mediatora. Udział jest dobrowolny. Celem jest zrozumienie, co się stało, przeproszenie i ustalenie, jak naprawić szkodę. W szkole może to być mediacja rówieśnicza, a sąd rodzinny może skierować sprawę nieletniego do mediacji i uwzględnić jej wynik.

Mediacja nie zawsze jest dobrym pomysłem. Przy przemocy, groźbach czy dużej przewadze jednej strony najpierw trzeba zadbać o bezpieczeństwo osoby pokrzywdzonej.

SCHEMAT 10.1

Drabina reakcji

1 **Rozmowa**

2 **Wychowawca**

3 **Pedagog, psycholog, dyrekcja**

4 **Rodzice / opiekunowie**

5 **Instytucje zewnętrzne (np. policja, sąd rodzinny)**

112 Nagłe zagrożenie życia lub zdrowia? Pomijasz szczeble i od razu wzywasz pomoc.

TABELA 10.1

Od szkoły do sądu rodzinnego

Kto reaguje	Przykładowe działania
Szkoła	rozmowa, uwaga, kary ze statutu; dyrektor za zgodą rodziców i ucznia może zastosować pouczenie, ostrzeżenie, przeproszenie pokrzywdzonego, prace na rzecz szkoły
Mediacja	dobrowolna rozmowa sprawcy i pokrzywdzonego z mediatorem: przeprosiny, naprawienie szkody, porozumienie
Sąd rodzinny – środki wychowawcze	upomnienie; zobowiązanie do naprawienia szkody, przeproszenia, prac społecznych, terapii; nadzór rodziców lub kuratora; ośrodek kuratorski
Sąd rodzinny – sprawy najpoważniejsze	młodzieżowy ośrodek wychowawczy; zakład poprawczy (najsurowszy środek)

Najważniejsze ustawienia

- [x] **Nie każde złamanie regulaminu jest przestępstwem.**
- [x] **Alkohol, narkotyki, dopalacze i wagary to sygnały demoralizacji, na które dorośli muszą reagować.**
- [x] **Sąd dla nieletnich ma przede wszystkim wychowywać: upomnienie, naprawienie szkody, nadzór kuratora.**
- [x] **Mediacja pomaga naprawić krzywdę – jeśli obie strony są bezpieczne i się zgadzają.**

Ćwiczenia na lekcję

A Ułóżcie drabinę reakcji: rozmowa – wychowawca – dyrekcja/pedagog – rodzice – instytucje zewnętrzne. Omówcie, kiedy można ominąć niższy szczebel, np. przy nagłym zagrożeniu.

B Rozróżnijcie sytuacje: konflikt o miejsce, zniszczenie rzeczy, groźba przemocy, kradzież. Jakiego rodzaju pomocy mogą wymagać?

C Przeczytajcie listę środków wychowawczych. Dobierzcie do trzech fikcyjnych sytuacji (zniszczenie ławki, wagary, wyzywanie w sieci) reakcję szkoły i ewentualnie sądu. Uzasadnijcie wybór.

Test działania

Czy każda uwaga w dzienniku oznacza sprawę sądową?

TAK NIE

Czy poważna groźba powinna być zgłoszona dorosłemu?

TAK NIE

Czy powtarzające się wagary albo picie alkoholu przez ucznia mogą być uznane za przejaw demoralizacji?

TAK NIE

Czy sąd rodzinny może zobowiązać nastolatka do naprawienia szkody i przeproszenia pokrzywdzonego?

TAK NIE

▼ Uwagi dla nauczyciela

Korzystaj z aktualnego tekstu jednolitego ustawy z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Kluczowe przepisy: art. 1 (granice wieku: demoralizacja – od 10 lat do pełnoletności; czyny karalne – popełnione między 13. a 17. rokiem życia), art. 4 (przejawy demoralizacji, obowiązek reagowania, środki oddziaływania wychowawczego stosowane przez dyrektora), art. 7 (katalog środków wychowawczych) oraz przepisy o mediacji. Nie sprowadzaj zajęć do straszenia sądem; pokazuj cele ochronne i wychowawcze.

ROZDZIAŁ 11 | 45 MIN

Prawna pierwsza pomoc

Cel: Potrafię spokojnie zebrać fakty i poprosić o właściwą pomoc.

W stresie łatwo działać impulsywnie. Dlatego warto mieć prosty plan: bezpieczeństwo, dowody, dorosły, zgłoszenie, dalsze kroki.

⚠ PRZYPADEK Z ŻYCIA

Po obraźliwej wiadomości ktoś natychmiast odpowiada jeszcze mocniejszą groźbą. W jednej chwili pojawiają się dwa problemy. Prawna pierwsza pomoc zaczyna się od zatrzymania eskalacji.

11.1 Pięć kroków

1. **Zadbaj o bezpieczeństwo.**
2. **Zapisz fakty: co, kiedy, gdzie, kto był obecny.**
3. **Zachowaj dowody, jeśli istnieją.**
4. **Powiedz zaufanemu dorosłemu.**
5. **Razem wybierzcie właściwą drogę: rozmowa w szkole, skarga, zgłoszenie platformie, konsultacja z instytucją, a przy zagrożeniu – służby.**

Nie trzeba od razu znać kwalifikacji prawnej. Opis faktów jest ważniejszy niż używanie trudnych słów typu „przestępstwo”, „naruszenie dóbr osobistych” czy „RODO”.

DO WYCIĘCIA

Karta kieszonkowa

STOP	ZAPISZ	POWIEDZ	ZGŁOŚ
Nie odpowiadam agresją. Dbam o bezpieczeństwo.	Co, kiedy, gdzie, kto. Zrzut ekranu.	Zaufanemu dorosłemu.	W szkole, w serwisie, a przy zagrożeniu – 112.

Najważniejsze ustawienia

- ☑ **Najpierw bezpieczeństwo.**
- ☑ **Fakty są ważniejsze niż etykiety.**
- ☑ **Nie odpowiadam przemocą na przemoc.**

Ćwiczenia na lekcję

A Na podstawie fikcyjnej sytuacji napiszcie „notatkę faktów” w pięciu zdaniach bez ocen i wyzwisk.

B Zaprojektujcie kieszonkową kartę „STOP–ZAPISZ–POWIEDZ–ZGŁOŚ”.

Test działania

Czy w zgłoszeniu lepiej opisać fakty czy od razu stawiać najcięższe zarzuty?

`Opisać fakty` `Stawiać najcięższe zarzuty`

Czy można poprosić dorosłego o pomoc w napisaniu skargi?

`TAK` `NIE`

▼ **Uwagi dla nauczyciela**

To rozdział podsumowujący. Można zakończyć klasowym ćwiczeniem symulującym bezpieczne zgłoszenie problemu.

ZAŁĄCZNIK A

Karta: moja prawna pierwsza pomoc

1. **Czy jestem teraz bezpieczny / bezpieczna?**
2. **Co dokładnie się wydarzyło? Zapisuję datę, miejsce i osoby.**
3. **Jakie mam dowody: wiadomości, zdjęcia, potwierdzenia, dokumenty, świadków?**
4. **Komu dorosłemu mogę o tym powiedzieć?**
5. **Czy sprawa wymaga natychmiastowej pomocy, czy można ją spokojnie wyjaśnić?**
6. **Czego oczekuję: zatrzymania zachowania, wyjaśnienia, przeprosin, naprawienia szkody, zwrotu pieniędzy, zmiany decyzji?**
7. **Czy zachowałem / zachowałam kopię zgłoszenia i odpowiedzi?**

Nie musisz znać numeru artykułu, żeby chronić swoje prawa. Zacznij od spokojnego opisania faktów i poproś o pomoc właściwą osobę.

112
Numer alarmowy
gdy ktoś jest w niebezpieczeństwie teraz

116 111
Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży
bezpłatnie, możesz porozmawiać o każdym kłopocie

800 12 12 12
Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka
bezpłatnie

ZAŁĄCZNIK B

Mini-słownik

prawo
zbiór obowiązujących reguł ustanawianych lub uznawanych przez państwo

obowiązek
to, co zgodnie z prawem lub zasadą trzeba zrobić albo czego trzeba zaniechać

uprawnienie
możliwość określonego działania lub żądania ochrony

małoletni
osoba, która co do zasady nie ukończyła 18 lat

nieletni
pojęcie używane w przepisach dotyczących postępowania wobec osób młodych; jego znaczenie zależy od rodzaju sprawy

dane osobowe
informacje, które pozwalają zidentyfikować osobę bezpośrednio lub pośrednio

konsument
osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością zawodową lub gospodarczą

dowód
informacja lub przedmiot, który pomaga ustalić, co się wydarzyło

ZAŁĄCZNIK C

Dla nauczyciela: jak korzystać z tej części

Część dla klas IV–VI przechodzi od prostych zasad do praktycznego rozumienia systemu prawa. Uczeń uczy się, czym różni się ustawa od regulaminu, jak czytać statut szkoły, jak chronić prywatność i wizerunek, jak reagować na cyberprzemoc oraz jak działają podstawowe prawa konsumenta.

Prawo w tej części nie jest listą artykułów do zapamiętania. Jest narzędziem, które pomaga rozumieć granice, bezpieczeństwo, odpowiedzialność i sposoby szukania pomocy. Język został dostosowany do wieku uczniów: więcej terminów i samodzielnego wnioskowania, ale wciąż dominują scenki, decyzje i ćwiczenia praktyczne.

Pomysł dydaktyczny. Każdy rozdział może stanowić samodzielną lekcję wychowawczą (około 45 minut). Ta część zawiera 11 głównych tematów, scenki sytuacyjne, pytania do dyskusji, ćwiczenia i krótkie quizy. Nauczyciel może realizować całość lub wybierać moduły odpowiadające aktualnym potrzebom klasy.

Ważne. Materiał ma charakter edukacyjny. Nie zastępuje indywidualnej porady prawnej. Przepisy mogą się zmieniać, dlatego przed kolejnym wydaniem warto sprawdzić aktualny stan prawny w ELI/ISAP oraz na stronach właściwych instytucji.

Autorzy: Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek. **Wydawca:** Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów. **ISBN** 978-83-983600-7-4 (całość serii). Wydanie I, Rzeszów 2026.

Podstawy prawne i źródła

W tej części celowo ograniczono liczbę numerów artykułów. Celem jest rozumienie zasad, nie pamięciowe uczenie się przepisów.

- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r.; oficjalny tekst dostępny w BIP Rzecznika Praw Dziecka.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. – m.in. art. 122 (weto ustawodawcze) oraz prawa i wolności człowieka.
- Ustawa z 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 29 maja 2026 r. o zmianie ustawy – Prawo oświatowe (ustawowy katalog praw i obowiązków ucznia, rzecznicy praw uczniowskich) – zawetowana przez Prezydenta RP 2 lipca 2026 r.; weto nie zostało odrzucone, ustawa nie weszła w życie.
- Ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, w szczególności przepisy o zdolności do czynności prawnych małoletnich.
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, w szczególności art. 10 dotyczący wieku odpowiedzialności karnej i wyjątków.
- Urząd Ochrony Danych Osobowych – materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży dotyczące danych osobowych, haseł i bezpiecznego internetu.
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów – Prawa Konsumenta oraz materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej – materiały o cyberprzemocy i przeciwdziałaniu przemocy rówieśniczej.
- Statut konkretnej szkoły i obowiązujące w niej regulaminy – jako źródła szczegółowych procedur wewnątrzszkolnych.
- Ustawa z 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw – obowiązek wprowadzenia w szkołach standardów ochrony małoletnich.

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r. Uwzględniono weto Prezydenta z 2 lipca 2026 r. do nowelizacji Prawa oświatowego: ustawowy katalog praw ucznia i rzecznicy praw uczniowskich nie weszli w życie. Przed zajęciami sprawdź aktualny stan prawny w ELI/ISAP. Aplikacja, czat i post w ćwiczeniach są fikcyjne.

Klucz odpowiedzi

Dla nauczyciela: odpowiedzi do quizów i gier z każdego rozdziału.

ROZDZIAŁ 01 · Prawo to system, nie zbiór zakazów

1. Konwencja o prawach dziecka → **Umowa międzynarodowa** To ratyfikowana umowa międzynarodowa. Stoi w piramidzie wyżej niż ustawy.
2. Prawo oświatowe → **Ustawa lub rozporządzenie** To ustawa uchwalona przez Sejm i Senat.
3. Rozporządzenie ministra o ocenianiu uczniów → **Ustawa lub rozporządzenie** Rozporządzenie wydaje się na podstawie ustawy. Razem z ustawami obowiązuje w całym kraju.
4. Uchwała rady gminy o sprzątaniu po psach → **Prawo miejscowe** To akt prawa miejscowego. Obowiązuje tylko na terenie tej gminy.
5. Regulamin szkolnej biblioteki → **Zasada szkolna** To zasada wewnętrzna szkoły. Musi być zgodna z aktami wyżej.
6. Czy regulamin szkolny może być sprzeczny z ustawą? → **NIE** Nie powinien.
7. Czy Konwencja o prawach dziecka jest w Polsce obowiązującym prawem? → **TAK** Tak. To ratyfikowana umowa międzynarodowa – w hierarchii stoi wyżej niż ustawy.
8. Czy procedura odwołania ma znaczenie, nawet jeśli decyzja wydaje się słuszna? → **TAK** Tak, bo procedura chroni przed arbitralnością.

ROZDZIAŁ 02 · Prawa ucznia – co naprawdę znaczą?

1. Czy kara może polegać na publicznym ośmieszaniu ucznia? → **NIE** Nie powinna naruszać godności.
2. Czy uczeń może zapytać, z czego wynika nałożona konsekwencja? → **TAK** Tak.

ROZDZIAŁ 03 · Obowiązki, konsekwencje i odwołanie

1. Cała klasa nie jedzie na wycieczkę, bo nikt nie wskazał, kto zniszczył dekorację. → **Nie fair** To odpowiedzialność zbiorowa. Najpierw trzeba ustalić fakty i odpowiedzialność konkretnych osób.
2. Uczeń, który porysował ławkę, razem z woźnym ją odnawia. → **Fair** Konsekwencja wynika z zachowania i pomaga naprawić szkodę.
3. Nauczyciel czyta na głos błędy ucznia, żeby klasa się pośmiała. → **Nie fair** Ośmieszanie narusza godność ucznia. Konsekwencja nie może poniżać.
4. Uczeń dostaje uwagę z opisem, co zrobił, i może przedstawić swoje zdanie. → **Fair** Wiadomo, za co. Uczeń może się wypowiedzieć. Tak działa dobra procedura.
5. Czy „bo tak zdecydowałem" wystarcza jako wyjaśnienie formalnej kary? → **NIE** Nie powinno; uczeń powinien znać podstawę i powód.
6. Czy naprawienie zniszczonej rzeczy może być elementem odpowiedzialności? → **TAK** Tak, jeśli jest zgodne z prawem i odpowiednie do sytuacji.

ROZDZIAŁ 04 · Czy mogę to kupić? Prawo młodego konsumenta

1. Markowe słuchawki za 49 zł zamiast 599 zł, „promocja tylko przez 10 minut". → **Uwaga, podejrzane** Cena zbyt niska i presja czasu to typowe sygnały fałszywego sklepu.
2. Sklep podaje pełną nazwę firmy, adres, NIP i ma regulamin z zasadami zwrotu. → **Wygląda w porządku** To dobre znaki. Warto jeszcze sprawdzić opinie w innych miejscach niż sama strona sklepu.
3. Płatność tylko przelewem na prywatne konto albo kodem BLIK wysłanym „sprzedawcy". → **Uwaga, podejrzane** Uczciwy sklep nie prosi o kod BLIK ani o przelew na prywatne konto.
4. Adres strony to „nlke-sklep-promo.shop", choć logo wygląda jak znanej marki. → **Uwaga, podejrzane** Literówka w adresie i podrobione logo to sygnał ostrzegawczy.
5. Czy dziecko poniżej 13 lat może zawsze samodzielnie kupić dowolną rzecz, jeśli ma pieniądze? → **NIE** Nie.
6. Czy darmowy okres próbny zawsze oznacza brak późniejszych opłat? → **NIE** Nie; trzeba sprawdzić warunki odnowienia.
7. Czy niska cena i odliczanie czasu „tylko 10 minut!" to dowód, że trzeba kupić od razu? → **NIE** Nie. To typowe sygnały ostrzegawcze fałszywego sklepu. Najpierw sprawdź sklep z dorosłym.
8. Czy fałszywy sklep internetowy można zgłosić do CERT Polska działającego w NASK? → **TAK** Tak. Służy do tego formularz incydent.cert.pl, a podejrzane SMS-y przesyła się na numer 8080.

ROZDZIAŁ 05 · Zdjęcia, dane i prywatność

1. Czy zdjęcie legitymacji szkolnej nadaje się do publikacji? → **NIE** Nie.
2. Czy jedno hasło do wszystkich kont jest bezpieczne? → **NIE** Nie.
3. Czy zdjęcie wysłane „tylko na grupę klasową" jest bezpieczne, bo nie jest publiczne? → **NIE** Nie. Każdy członek grupy może je zapisać i przesłać dalej. Na wysłanie cudzego zdjęcia też potrzebna jest zgoda.

ROZDZIAŁ 06 · Cyberprzemoc: co zachować, co zgłosić, czego nie robić

1. Czy usunięcie wszystkich wiadomości przed zgłoszeniem zawsze jest dobrym pomysłem? → **NIE** Nie, bo można utracić dowody.
2. Czy udostępnienie krzywdzącego mema „tylko jednemu koledze" jest neutralne? → **NIE** Nie; zwiększa zasięg i może pogłębić krzywdę.

ROZDZIAŁ 07 · Przemoc rówieśnicza i dyskryminacja

1. Ktoś pisze do Kuby na czacie: „Jesteś beznadziejnym idiotą”. → **Znieważenie** To znieważenie: obelga skierowana do konkretnej osoby.
2. Ktoś rozsyła klasie wiadomość: „Ola ukradła pieniądze z wycieczki”, choć to nieprawda. → **Zniesławienie** To zniesławienie: przypisanie komuś czynu, który może go poniżyć w oczach innych.
3. Na przerwie ktoś wyzywa kolegę wulgarnymi słowami przy innych. → **Znieważenie** To znieważenie: wyzwiska uderzają w godność osoby.
4. Ktoś opowiada w szkole, że nauczycielka „bierze łapówki za oceny”, nie mając na to żadnych dowodów. → **Zniesławienie** To zniesławienie: pomówienie, które może podważyć zaufanie do tej osoby.
5. Czy mediacja jest zawsze odpowiednia przy przemocy? → **NIE** Nie. Najpierw trzeba zapewnić bezpieczeństwo i ocenić relację sił.
6. Czy „wszyscy tak mówią” usprawiedliwia obrażanie? → **NIE** Nie.
7. Czy rozpowszechnianie nieprawdziwej plotki, że kolega ukradł telefon, to tylko „żart”? → **NIE** Nie. Takie zachowanie może być zniesławieniem i bardzo krzywdzi osobę, o której mowa.

ROZDZIAŁ 08 · Cudze rzeczy, wspólne rzeczy, szkoda

1. Biorę gumkę z ławki kolegi, gdy wyszedł z sali. → **Biorę bez zgody** Bez zgody. Nawet mała rzecz należy do kogoś.
2. Pytam: „Mogę pożyczyć kalkulator?”. Kolega mówi: „Jasne”. → **Pożyczam** To prawdziwe pożyczenie. Pamiętaj, żeby oddać w tym samym stanie.
3. Kolega mruknął „może”, a ja wziąłem jego hulajnogę na cały dzień. → **Biorę bez zgody** „Może” to nie jest jasna zgoda. W razie wątpliwości – dopytaj.
4. Wypożyczam książkę z biblioteki i zapisuję ją na karcie. → **Pożyczam** Tak. Biblioteka wie, kto ma książkę i do kiedy.
5. Czy mogę wziąć cudzą rzecz bez pytania, jeśli zamierzam oddać? → **NIE** Nie powinienem.
6. Czy przy szkodzie znaczenie ma to, czy działanie było celowe? → **TAK** Tak.

ROZDZIAŁ 09 · Prawo w przestrzeni publicznej

1. Przesunięcie znaku ostrzegawczego przy remoncie chodnika. → **Szkoda lub zagrożenie** Ktoś może wejść w niebezpieczne miejsce. To nie jest żart.
2. Wymyślenie klasowego okrzyku na zawody sportowe. → **Niewinny żart** Nikomu nie szkodzi i nic nie niszczy.
3. Wysypanie śmieci z kosza na przystanku „dla beki”. → **Szkoda lub zagrożenie** To niszczenie wspólnego porządku. Wspólne nie znaczy niczyje.
4. Blokowanie drzwi autobusu, żeby kolega nie wysiadł. → **Szkoda lub zagrożenie** Stwarza zagrożenie i łamie regulamin przewozu.
5. Czy zniszczenie ławki w parku jest mniej ważne, bo nie należy do jednej osoby? → **NIE** Nie.
6. Czy regulamin autobusu może określać sposób korzystania z pojazdu? → **TAK** Tak.

ROZDZIAŁ 10 · Gdy prawo zostaje naruszone

1. Czy każda uwaga w dzienniku oznacza sprawę sądową? → **NIE** Nie.
2. Czy poważna groźba powinna być zgłoszona dorosłemu? → **TAK** Tak.
3. Czy powtarzające się wagary albo picie alkoholu przez ucznia mogą być uznane za przejaw demoralizacji? → **TAK** Tak. Ustawa wymienia uchylanie się od obowiązku szkolnego i używanie alkoholu wśród przejawów demoralizacji.
4. Czy sąd rodzinny może zobowiązać nastolatka do naprawienia szkody i przeproszenia pokrzywdzonego? → **TAK** Tak. To jeden ze środków wychowawczych.

ROZDZIAŁ 11 · Prawna pierwsza pomoc

1. Czy w zgłoszeniu lepiej opisać fakty czy od razu stawiać najcięższe zarzuty? → **Opisać fakty** Najpierw jasno opisać fakty.
2. Czy można poprosić dorosłego o pomoc w napisaniu skargi? → **TAK** Tak.

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 3 · KLASY VII–VIII

PRAWO BEZ ŚCIEMY

MIT

„DO OSIEMNASTKI NIC MI NIE GROZI”

Temat 04 – odpowiedzialność nieletnich

MIT

„WSZYSTKO MOŻNA ODDAĆ W 14 DNI”

Temat 08 – konsument w sieci

MIT

„JEST W GOOGLE, WIĘC MOGĘ UŻYĆ”

Temat 07 – prawo autorskie i AI

Co wolno, czego nie i jak skutecznie chronić swoje prawa

Prawo nie działa przez memy i mity. Liczą się fakty, przepisy, procedura i odpowiedzialność.

13 TEMATÓW · 1 TEMAT = 45 MIN · STAN PRAWNY: 25.09.2026

Jarosław Kinal · Michał Skóra · Magdalena Kruczek

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY! · CZĘŚĆ 3

PRAWO BEZ ŚCIEMY

Co wolno, czego nie i jak skutecznie chronić swoje prawa · klasy VII–VIII

CZĘŚĆ 3

Tytuł	Prawo bez ściemy. Co wolno, czego nie i jak skutecznie chronić swoje prawa. Edukacja prawna dla uczniów, klasy VII–VIII
Autorzy	Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek
Seria	„Prawo? To mnie dotyczy!”
Część serii	Część 3 z 3 · klasy VII–VIII
Wydawca	Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów
ISBN	978-83-983600-7-4 (całość serii)
Wydanie i rok	Wydanie I, Rzeszów 2026

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r.

Materiał ma charakter edukacyjny i nie zastępuje indywidualnej porady prawnej.
Numery pomocowe: 112 · 116 111 (Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży) · 800 12 12 12 (Dziecięcy Telefon Zaufania RPD).

WYDAWCA

Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe

ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów

RZESZOWSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

ISBN 978-83-983600-7-4

9788398360074

AKTA TEMATÓW

Każda teczka to jedna lekcja. Za trafne odpowiedzi rośnie licznik fact-check na górze.

01

JAK MYŚLI PRAWNIK: FAKT, NORMA, DOWÓD, PROCEDURA

Oddzielam fakt od opinii i potrafię zbudować podstawową analizę sprawy.

02

PRAWA UCZNIA: CO NAPRAWDĘ OBOWIĄZUJE?

Potrafię sprawdzić, czy przepis obowiązuje, i znam drogę skargi w szkole.

03

MASZ 13 LAT: CO ZMIENIA SIĘ W PRAWIE CYWILNYM?

Rozumiem ograniczoną zdolność do czynności prawnych i ryzyko umów.

04

NIELETNI A ODPOWIEDZIALNOŚĆ: FAKTY ZAMIAST STRASZENIA

Rozumiem podstawowe granice odpowiedzialności nieletnich.

05

HEJT, REPUTACJA I WOLNOŚĆ SŁOWA

Rozumiem, że wolność wypowiedzi ma granice związane z prawami innych.

06

WIZERUNEK, DANE, DOXXING, DEEPFAKE I SZANTAŻ

Rozpoznaję naruszenia prywatności i ryzyka AI; wiem, jak reagować na presję i szantaż.

07

PRAWO AUTORSKIE, PLAGIAT I AI W SZKOLE

Rozróżniam inspirację, cytat, licencję i plagiat.

08

KONSUMENT W SIECI: ZWROTY, SUBSKRYPCJE, INFLUENCERZY

Potrafię sprawdzić warunki zakupu i rozpoznać manipulację.

09

PRZEMOC, GROŹBY I BEZPIECZNA REAKCJA

Potrafię ocenić poziom zagrożenia i nie eskalować sytuacji.

10

DYSKRYMINACJA, RÓWNE TRAKTOWANIE I DOSTĘPNOŚĆ

Odróżniam nierówność od uzasadnionego dostosowania.

11

CZY POLICJA MOŻE...? MITY O KONTAKCIE Z INSTYTUCJAMI

Wiem, że w kontakcie z organami warto zachować spokój, podawać prawdziwe dane i korzystać z pomocy dorosłych.

12

JAK SKUTECZNIE DOCHODZIĆ SWOICH PRAW

Potrafię napisać rzeczowe zgłoszenie, reklamację lub skargę.

13

LABORATORIUM SPRAW PRAWNYCH

Stosuję poznane zasady do złożonych przypadków.

TEMAT 01 / 13

45 MIN

JAK MYŚLI PRAWNIK: FAKT, NORMA, DOWÓD, PROCEDURA

Umiejętność: Oddzielam fakt od opinii i potrafię zbudować podstawową analizę sprawy.

Największym błędem w sporze prawnym jest zaczynanie od etykiety: „to na pewno przestępstwo", „to na pewno nielegalne". Prawnik zaczyna od faktów: co dokładnie się wydarzyło, kiedy, kto brał udział, jakie są dowody i jakie przepisy mogą mieć zastosowanie.

KAZUS

W sieci pojawia się film z podpisem „nauczyciel łamie prawo". Sam podpis niczego nie rozstrzyga. Trzeba znać kontekst, autentyczność materiału, okoliczności nagrania i właściwe przepisy.

CZTERY PYTANIA

Fakt: co się wydarzyło? Norma: jaka zasada może mieć zastosowanie? Dowód: skąd wiemy, że fakt miał miejsce? Procedura: kto może sprawę rozstrzygnąć i w jaki sposób? Taki schemat działa przy sporze szkolnym, zakupie internetowym i cyberprzemocy.

Prawo posługuje się pojęciami, które czasem różnią się od języka potocznego. Dlatego warto sprawdzać definicje i nie opierać się wyłącznie na filmiku, komentarzu czy wyniku z wyszukiwarki.

NARZĘDZIE

CZTERY PYTANIA PRAWNIKA

FAKT	NORMA	DOWÓD	PROCEDURA
Co się wydarzyło? Co dokładnie widać na nagraniu? Kiedy i gdzie je zrobiono?	**Jaka zasada może mieć zastosowanie?** Przepis, statut, regulamin?	**Skąd wiemy, że to prawda?** Czy nagranie jest autentyczne i pełne?	**Kto i jak to rozstrzyga?** Dyrekcja, rzecznik, sąd – w jakim trybie?

W SKRÓCIE

Najpierw fakty, potem ocena.

Dowód to nie to samo co plotka.

Procedura może być równie ważna jak przepis.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Dostajecie opis sporu bez zakończenia. W czterech kolumnach wypiszcie: fakty, brakujące informacje, możliwe dowody, właściwe miejsce rozwiązania.
2. Znajdźcie w dowolnym internetowym komentarzu zdanie będące opinią i przepiszcie je jako neutralny opis faktów.

FACT-CHECK

Czy nagłówek „to przestępstwo!” jest dowodem?

TAK NIE

Czy brak dowodu oznacza automatycznie, że zdarzenie nie miało miejsca?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

To klucz metodologiczny całej części. Zachęcaj do języka: „z dostępnych informacji wynika…”, „trzeba sprawdzić…”, „to zależy od…”.

TEMAT 02 / 13 45 MIN

PRAWA UCZNIA: CO NAPRAWDĘ OBOWIĄZUJE?

Umiejętność: Potrafię sprawdzić, czy przepis obowiązuje, i znam drogę skargi w szkole.

W 2026 r. Sejm uchwalił nowelizację Prawa oświatowego, która miała wpisać do ustawy katalog praw i obowiązków ucznia oraz powołać rzeczników praw uczniowskich. 2 lipca 2026 r. Prezydent ją zawetował, a Sejm nie odrzucił weta. To dobry przykład na to, że uchwalona ustawa to jeszcze nie obowiązujące prawo.

KAZUS

W sieci krąży film: „Od września każdy ma w szkole swojego rzecznika praw ucznia – teraz nauczyciel nic ci nie może zrobić". Ma tysiące udostępnień. Tymczasem ustawa, o której mowa, nie weszła w życie. Zanim powołasz się na przepis, sprawdź, czy obowiązuje.

UCHWALONA TO NIE ZNACZY OBOWIĄZUJĄCA

Ustawa uchwalona przez Sejm trafia do Senatu, a potem do Prezydenta. Prezydent może ją podpisać, skierować do Trybunału Konstytucyjnego albo odmówić podpisu, czyli zawetować. Sejm może odrzucić weto większością 3/5 głosów. Obowiązuje dopiero ustawa podpisana i ogłoszona w Dzienniku Ustaw – i to zwykle po okresie przejściowym.

CO CHRONI UCZNIA DZIŚ?

Prawa i obowiązki ucznia oraz tryb składania skarg opisuje statut szkoły, zgodny z Prawem oświatowym. Ponad nim stoją Konstytucja i Konwencja o prawach dziecka: m.in. prawo do poszanowania godności, prywatności, ochrony przed przemocą i wyrażania własnego zdania. Nadzór nad szkołami sprawuje kurator oświaty, a prawa dzieci chroni Rzecznik Praw Dziecka.

Po wecie ministerstwo edukacji zapowiedziało rozwiązania bez nowej ustawy, np. pełnomocnika ministra do spraw praw uczniowskich. Sprawdzaj aktualny stan w oficjalnych źródłach.

JAK DZIAŁAĆ PRAKTYCZNIE?

Zacznij od statutu szkoły: sprawdź tryb skargi lub odwołania. Opisz zdarzenie rzeczowo, podaj daty, wskaż naruszoną zasadę, jeśli ją znasz, i napisz, czego oczekujesz: wyjaśnienia, zmiany decyzji, zaprzestania praktyki, ochrony przed dalszym naruszeniem.

OŚ CZASU

UCHWALONA, ALE NIEOBOWIĄZUJĄCA: LOS USTAWY O PRAWACH UCZNIA

29.05.2026	02.07.2026	lato 2026	25.09.2026	?
Sejm uchwala nowelizację	**Weto Prezydenta**	**Weto nieodrzucone**	**Stan tej części**	**Co dalej?**
Katalog praw i obowiązków ucznia, rzecznicy praw uczniowskich.	Prezydent odmawia podpisu.	Do odrzucenia potrzeba 3/5 głosów w Sejmie.	Ustawa nie weszła w życie. Obowiązuje statut szkoły.	Sprawdzaj oficjalne źródła: Sejm, ELI/ISAP, MEN.

ŚCIEŻKA POMOCY

GDZIE ZGŁOSIĆ NARUSZENIE PRAW UCZNIA – DZIŚ

1. WYCHOWAWCA, PEDAGOG	2. DYREKTOR	3. KURATORIUM OŚWIATY	4. RZECZNIK PRAW DZIECKA
Rozmowa, notatka, wyjaśnienie sprawy.	Skarga lub odwołanie według statutu szkoły.	Nadzór pedagogiczny nad szkołą.	800 12 12 12 – bezpłatnie.

Na każdym etapie możesz działać razem z rodzicem lub opiekunem.

W SKRÓCIE

Uchwalona ustawa to nie to samo co obowiązujące prawo.

Dziś podstawą praw ucznia są statut szkoły, Prawo oświatowe, Konstytucja i Konwencja o prawach dziecka.

Skarga powinna opisywać fakty i oczekiwane rozwiązanie.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Znajdźcie w statucie szkoły procedurę skargi lub odwołania. Ułóżcie ją jako schemat blokowy.
2. Sprawdźcie w oficjalnym źródle (np. na stronie Sejmu lub w ELI/ISAP), jaki jest aktualny status ustawy o prawach ucznia. Zapiszcie datę sprawdzenia.

FACT-CHECK

Czy od września 2026 r. w każdej szkole działa ustawowy rzecznik praw uczniowskich?

TAK NIE

Czy statut szkoły nadal ma znaczenie dla praw ucznia?

TAK NIE

▼ Notatka dla prowadzącego

Temat dobrze pokazuje proces legislacyjny. Stan na 25 września 2026 r.: nowelizacja Prawa oświatowego z 29 maja 2026 r. została zawetowana 2 lipca 2026 r., a ministerstwo zapowiedziało rozwiązania pozaustawowe. Przed zajęciami sprawdź aktualny stan prawny.

TEMAT 03 / 13 45 MIN

MASZ 13 LAT: CO ZMIENIA SIĘ W PRAWIE CYWILNYM?

Umiejętność: Rozumiem ograniczoną zdolność do czynności prawnych i ryzyko umów.

Trzynaste urodziny mają znaczenie nie tylko symboliczne. Kodeks cywilny stanowi, że osoba, która ukończyła 13 lat, ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych. To nie jest „prawie dorosłość", ale realna zmiana w sposobie zawierania umów.

KAZUS

Czternastolatek podpisuje w internecie umowę na płatną usługę na rok. Czy samo kliknięcie wystarczy? To zależy od rodzaju umowy i zgody przedstawiciela ustawowego. W wielu przypadkach do ważności zobowiązania potrzebna jest taka zgoda.

CO TO JEST ZDOLNOŚĆ DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH?

Czynność prawna to działanie, którym chcesz wywołać skutek prawny: zawrzeć umowę, coś kupić, sprzedać, podarować albo wypowiedzieć abonament. Zdolność do czynności prawnych to możliwość samodzielnego dokonywania takich czynności – nabywania praw i zaciągania zobowiązań własnym działaniem.

Nie myl jej ze zdolnością prawną. Tę ma każdy człowiek od urodzenia: nawet niemowlę może być właścicielem mieszkania, które odziedziczyło. Ale żeby samemu zawierać umowy, potrzebna jest zdolność do czynności prawnych.

Kodeks cywilny przewiduje trzy poziomy. Brak zdolności – do 13. urodzin (w imieniu dziecka działają rodzice; wyjątkiem są drobne, powszechne umowy życia codziennego). Ograniczona zdolność – od 13 do 18 lat. Pełna zdolność – od 18. urodzin (wyjątkowo wcześniej, gdy osoba za zgodą sądu zawrze małżeństwo).

CO MOŻESZ SAM?

Osoba z ograniczoną zdolnością do czynności prawnych może samodzielnie dokonywać niektórych czynności przewidzianych przez prawo, w tym zawierać umowy w drobnych bieżących sprawach życia codziennego. Przy czynnościach, przez które zaciąga zobowiązanie lub rozporządza prawem, co do zasady potrzebna jest zgoda przedstawiciela ustawowego, chyba że ustawa przewiduje inaczej.

W praktyce największe ryzyko tworzą abonamenty, zakupy na raty, kosztowne usługi, gry z płatnościami, platformy sprzedażowe i „darmowe" okresy próbne. Kliknięcie może być elementem zawarcia umowy.

UMOWA NIE MUSI BYĆ NA PAPIERZE

Umowy zawiera się także ustnie, przez aplikację, formularz internetowy lub zachowanie wyrażające zgodę. „Nic nie podpisałem” nie zawsze oznacza „nie zawarłem umowy”.

KONTO W SERWISIE I TWOJE DANE

W Polsce osoba, która ukończyła 16 lat, może sama wyrazić zgodę na przetwarzanie swoich danych przez serwisy internetowe, które opierają się na takiej zgodzie. Młodsi potrzebują zgody rodzica lub opiekuna. Niezależnie od tego wiele platform ma w regulaminach własny minimalny wiek.

TABELA

TRZY POZIOMY ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

Wiek	Zdolność	Co to oznacza w praktyce
0–12 lat	brak	umowy zawierają rodzice; dziecko może samo zawierać tylko drobne umowy życia codziennego (bułka, bilet)
13–17 lat	ograniczona	sam: drobne bieżące sprawy, rozporządzanie własnym zarobkiem; przy poważniejszych zobowiązaniach (abonament, raty, drogi sprzęt) potrzebna zgoda rodzica
od 18 lat	pełna	samodzielnie zawierasz umowy i sam za nie odpowiadasz

Zdolność prawną – czyli możliwość posiadania praw i obowiązków – ma każdy od urodzenia.

MIERNIK RYZYKA

PIĘĆ ZAKUPÓW – GDZIE RYZYKO PRAWNE ROŚNIE?

Masz 14 lat i własne kieszonkowe.

Bilet autobusowy

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

Przekąska w sklepiku

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

Miesięczny abonament na rok

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

Używany telefon od nieznajomego

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

Subskrypcja w grze

Niskie ryzyko | Wysokie ryzyko

W SKRÓCIE

Zdolność prawną ma każdy od urodzenia; zdolność do czynności prawnych zależy od wieku.

Po 13 roku życia masz ograniczoną, a nie pełną zdolność do czynności prawnych.

Umowa może być zawarta online.

Duże lub długoterminowe zobowiązanie konsultuję z opiekunem.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przeanalizujcie pięć zakupów: bilet, przekąska, miesięczny abonament, używany telefon, subskrypcja gry. Zaznaczcie, gdzie ryzyko prawne rośnie i dlaczego.
2. Znajdźcie w regulaminie przykładowej usługi trzy informacje: czas trwania umowy, cena, sposób rezygnacji.

FACT-CHECK

Czy dziesięciolatek może być właścicielem odziedziczonego mieszkania?

TAK NIE

Czy po 13 roku życia masz pełną zdolność do czynności prawnych?

TAK NIE

Czy brak papierowego podpisu oznacza brak umowy?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Kodeks cywilny: art. 8 (zdolność prawna), art. 10–11 (pełnoletność, pełna zdolność), art. 12 i 14 (brak zdolności, umowy drobne bieżące), art. 15–22 (ograniczona zdolność, zgoda przedstawiciela ustawowego, rozporządzanie zarobkiem). Najpierw wyjaśnij różnicę między zdolnością prawną a zdolnością do czynności prawnych, dopiero potem analizujcie konkretne zakupy. Nie upraszczaj wszystkich transakcji do jednego schematu.

TEMAT 04 / 13

45 MIN

NIELETNI A ODPOWIEDZIALNOŚĆ: FAKTY ZAMIAST STRASZENIA

Umiejętność: Rozumiem podstawowe granice odpowiedzialności nieletnich.

Zdanie „do osiemnastki nic mi nie grozi” jest fałszywe. Fałszywe jest też „trzynastolatek odpowiada tak samo jak dorosły”. Prawo przewiduje odrębny system reagowania na zachowania nieletnich, a odpowiedzialność zależy od wieku, rodzaju czynu i okoliczności.

KAZUS

W komentarzach ktoś pisze: „Masz 16 lat, więc policja nic ci nie zrobi”. To internetowy mit. Sprawa może trafić do organów właściwych dla nieletnich, a przy niektórych najpoważniejszych czynach przepisy przewidują wyjątkowo odpowiedzialność na zasadach Kodeksu karnego.

REGUŁA I WYJĄTKI

Kodeks karny co do zasady stosuje odpowiedzialność karną do osoby, która popełniła czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat. Ustawa przewiduje wyjątki dla niektórych bardzo poważnych czynów po ukończeniu 15 lat, a w szczególnie określonej sytuacji także po ukończeniu 14 lat. Są to wyjątki ustawowo ograniczone i nie należy ich przedstawiać jako ogólnej zasady.

Wobec nieletnich stosuje się przede wszystkim przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Mogą pojawić się środki wychowawcze, lecznicze lub poprawcze, zależnie od sprawy. Celem systemu jest również zapobieganie dalszym problemom i wsparcie rozwoju.

SZKOŁA A CZYN KARALNY

Dyrektor w określonych ustawą przypadkach może zastosować środki oddziaływania wychowawczego za zgodą nieletniego i rodziców lub opiekuna, ale nie dotyczy to wszystkich czynów i nie zastępuje postępowania w najpoważniejszych sprawach.

KIEDY NASTOLATEK ODPOWIADA JAK DOROSŁY?

Zasada: na podstawie Kodeksu karnego odpowiada osoba, która popełniła czyn po ukończeniu 17 lat. Wyjątki są wąskie. Osoba, która ukończyła 15 lat, może odpowiadać jak dorosły tylko za najpoważniejsze czyny wymienione w art. 10 § 2 Kodeksu karnego, np. zabójstwo, spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, zgwałcenie, rozbój, wzięcie zakładnika albo czynną napaść na policjanta, której skutkiem jest ciężki uszczerbek na zdrowiu. Kara nie może wtedy przekroczyć dwóch trzecich górnej granicy przewidzianej w przepisie.

Od 30 września 2023 r. czternastolatek może odpowiadać na zasadach Kodeksu karnego za zabójstwo w najcięższej postaci (np. ze szczególnym okrucieństwem). Z kolei wobec 17-latka sąd może zamiast kary zastosować środki przewidziane dla nieletnich, jeśli popełnił lżejsze przestępstwo i przemawia za tym jego sytuacja.

CO MOŻE BYĆ CZYNEM KARALNYM NASTOLATKA?

Przykłady zachowań, za które nastolatek może trafić przed sąd rodzinny: kradzież lub przywłaszczenie (np. telefonu z szatni), pobicie, groźba karalna, uporczywe nękanie (także w sieci), rozpowszechnianie intymnych zdjęć osoby małoletniej, zniszczenie cudzej rzeczy (np. graffiti na elewacji), posiadanie narkotyków, fałszywy alarm bombowy w szkole, włamanie na cudze konto.

KARY I ŚRODKI KARNE W KODEKSIE KARNYM

Kodeks karny przewiduje kary: grzywnę, ograniczenie wolności (np. prace społeczne), pozbawienie wolności, 25 lat pozbawienia wolności i dożywocie.

Obok kary sąd może orzec środki karne, np. zakaz kontaktowania się i zbliżania do pokrzywdzonego, zakaz wstępu na imprezy masowe, zakaz prowadzenia pojazdów, świadczenie pieniężne, podanie wyroku do publicznej wiadomości albo pozbawienie praw publicznych. Może też nakazać naprawienie szkody lub zapłatę nawiązki.

ŚRODKI WOBEC NIELETNICH

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie przewiduje „kar", tylko środki. Środki wychowawcze to m.in.: upomnienie; zobowiązanie do naprawienia szkody, przeproszenia pokrzywdzonego, prac społecznych, nauki, terapii, zakazu kontaktu z pokrzywdzonym lub zaprzestania używania substancji psychoaktywnych; nadzór rodziców, kuratora lub organizacji; skierowanie do ośrodka kuratorskiego; zakaz prowadzenia pojazdów; przepadek rzeczy; umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej, w młodzieżowym albo okręgowym ośrodku wychowawczym.

Środek leczniczy (umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym lub innym zakładzie leczniczym) sąd stosuje, gdy nieletni jest chory psychicznie, ma inne zaburzenia czynności psychicznych albo jest uzależniony. Środek poprawczy – umieszczenie w zakładzie poprawczym – dotyczy nastolatka, który po ukończeniu 13 lat popełnił przestępstwo, przy wysokim stopniu demoralizacji, gdy inne środki nie pomogły albo nie rokują poprawy.

OŚ WIEKU

GRANICE WIEKU W PRAWIE

Przed 17. rokiem życia – przede wszystkim ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich: środki wychowawcze, lecznicze, poprawcze

13	14	15	17	18
Ograniczona zdolność do czynności prawnych (Kodeks cywilny).	Wyjątek: w ściśle określonej sytuacji odpowiedzialność na zasadach Kodeksu karnego za najcięższe czyny.	Wyjątek: odpowiedzialność karna za niektóre bardzo poważne czyny wymienione w ustawie.	Ogólna granica odpowiedzialności karnej (art. 10 Kodeksu karnego).	Pełnoletność i pełna zdolność do czynności prawnych.

Wyjątki dla 14- i 15-latków są wąskie. Nie są ogólną zasadą.

ROZPRAWA Z MITAMI

MIT CZY FAKT?

Oceń każde zdanie.

„Do osiemnastki nic mi nie grozi.”

Mit | Fakt

„Każdy 15-latek odpowiada jak dorosły.”

Mit | Fakt

„Każdy problem szkolny to sprawa karna.”

Mit | Fakt

„Prawo ma osobny system reagowania na czyny nieletnich.”

Mit | Fakt

PORÓWNANIE

DOROSŁY A NIELETNI: KARY I ŚRODKI

	Kodeks karny (zasadniczo od 17 lat)	Ustawa o nieletnich
Reakcja	**kary**: grzywna, ograniczenie wolności, pozbawienie wolności, 25 lat, dożywocie	**środki wychowawcze**: upomnienie, naprawienie szkody, przeprosiny, prace społeczne, terapia, nadzór rodziców lub kuratora, ośrodek kuratorski, młodzieżowy lub okręgowy ośrodek wychowawczy
Dodatkowo	**środki karne**: zakaz kontaktu i zbliżania się, zakaz wstępu na imprezy masowe, zakaz prowadzenia pojazdów, świadczenie pieniężne; naprawienie szkody, nawiązka	**środek leczniczy**: szpital psychiatryczny lub inny zakład leczniczy (choroba, uzależnienie) **środek poprawczy**: zakład poprawczy (przestępstwo po 13. roku życia, wysoka demoralizacja)
Kto orzeka	sąd karny	sąd rodzinny

W SKRÓCIE

Przed 18 rokiem życia istnieje realna odpowiedzialność prawna.

17 lat to ogólna granica Kodeksu karnego; dla 15- i 14-latków są tylko wąskie wyjątki.

Dorosły dostaje karę (grzywna, ograniczenie wolności, więzienie), nieletni – środki wychowawcze, lecznicze lub poprawcze.

Kradzież, pobicie, groźby czy nękanie w sieci to czyny karalne także dla nastolatków.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Rozprawcie się z trzema mitami: „do 18 nic”, „każdy 15-latek odpowiada jak dorosły”, „każdy problem szkolny to sprawa karna”.
2. Zbudujcie oś wieku: 13 – 14 – 15 – 17 – 18 i dopiszcie, jakie obszary prawa mogą się przy tych granicach zmieniać.

FACT-CHECK

Czy osoba poniżej 17 lat nigdy nie może odpowiadać na zasadach Kodeksu karnego?

Nigdy | Wyjątkowo – w najpoważniejszych przypadkach

Czy reakcja wobec nieletniego zawsze polega na karze więzienia?

TAK | NIE

Czy 15-latek może odpowiadać jak dorosły za rozbój?

TAK | NIE

Czy wobec 14-latka, który ukradł telefon, sąd może orzec karę więzienia?

TAK | NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Podstawy: art. 10 Kodeksu karnego (17 lat; § 2 – katalog czynów dla 15-latków; § 2a – zabójstwo kwalifikowane dla 14-latków, od 30.09.2023; § 3 – górna granica kary; § 4 – środki dla nieletnich wobec 17-latków), art. 32 k.k. (kary), art. 39 k.k. (środki karne), art. 46–47 k.k. (środki kompensacyjne) oraz ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (art. 1 – granice wieku, art. 7 – środki

wychowawcze, a także przepisy o środku leczniczym i poprawczym). Korzystaj z aktualnych tekstów jednolitych. Nie buduj lekcji na sensacyjnych przykładach.

TEMAT 05 / 13 45 MIN

HEJT, REPUTACJA I WOLNOŚĆ SŁOWA

Umiejętność: Rozumiem, że wolność wypowiedzi ma granice związane z prawami innych.

Wolność wypowiedzi chroni możliwość wyrażania opinii, także ostrych i krytycznych. Nie oznacza jednak prawa do dowolnego naruszania cudzej godności, prywatności, dobrego imienia czy bezpieczeństwa.

KAZUS

Uczeń publikuje: „Moim zdaniem ta decyzja dyrekcji jest niesprawiedliwa” – to krytyczna opinia. Inny wpis wymyśla rzekome fakty o konkretnej osobie i zachęca do nękania. To zupełnie inna sytuacja prawna.

OPINIA A TWIERDZENIE O FAKTACH

Opinia wyraża ocenę. Twierdzenie o faktach można w większym stopniu sprawdzać pod kątem prawdziwości. W sporach o reputację ta różnica ma znaczenie. Krytyka jest bezpieczniejsza, gdy odnosi się do działania i argumentów, a nie dehumanizuje osoby ani nie przypisuje jej nieprawdziwych czynów.

Groźby, uporczywe nękanie, ujawnianie danych czy masowe szczucie mogą uruchamiać różne mechanizmy ochrony prawnej. Nie każdy „hejt" jest od razu konkretnym przestępstwem – trzeba analizować treść i kontekst.

CZTERY PRZESTĘPSTWA, O KTÓRYCH WARTO WIEDZIEĆ

Znieważenie (art. 216 Kodeksu karnego) to obrażenie kogoś – wyzwiskiem, wulgarnym gestem, poniżającym memem – w jego obecności, publicznie albo tak, żeby to do niego dotarło. Zniesławienie (art. 212) to przypisywanie komuś wobec innych postępowania lub cech, które mogą go poniżyć w opinii otoczenia albo narazić na utratę zaufania, np. rozsyłanie plotki, że ktoś kradnie. Oba czyny ściga się z oskarżenia prywatnego, a w internecie grozi za nie surowsza kara.

Groźba karalna (art. 190) to grożenie komuś popełnieniem przestępstwa na jego szkodę albo na szkodę bliskiej mu osoby, jeżeli groźba wzbudza w nim uzasadnioną obawę, że zostanie spełniona – np. „Po lekcjach cię pobiję", „Wiem, gdzie mieszkasz, spalę ci dom". Liczy się to, czy obawa jest uzasadniona, a nie to, czy autor „żartował".

Uporczywe nękanie, czyli stalking (art. 190a § 1), to powtarzające się zachowania – wiadomości, śledzenie, telefony, komentarze – które wzbudzają w kimś uzasadnione poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia albo istotnie naruszają jego prywatność. Przestępstwem jest też podszywanie się pod kogoś z użyciem jego wizerunku lub danych, żeby wyrządzić mu szkodę (art. 190a § 2), np. fałszywe konto w imieniu kolegi. Groźba karalna i nękanie są co do zasady ścigane na wniosek pokrzywdzonego.

SORTER

OPINIA CZY TWIERDZENIE O FAKTACH?

Twierdzenie o faktach można sprawdzić. Fałszywe może naruszać czyjeś dobre imię.

„Moim zdaniem ta decyzja dyrekcji jest niesprawiedliwa.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

„Wicedyrektor wziął pieniądze z kasy klasowej.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

„Ten film był nudny.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

„Kasia ściągała na sprawdzianie 3 marca.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

„Uważam, że nowy regulamin boiska jest za surowy.”

Opinia | Fakt (twierdzenie)

SORTER

KTÓRE TO PRZESTĘPSTWO?

Znieważenie – obelga. Zniesławienie – szkodliwe twierdzenie o kimś wobec innych. Groźba – zapowiedź krzywdy. Nękanie – uporczywe, powtarzające się działania.

Ktoś pisze w komentarzu pod zdjęciem Ani: „Ty żałosna kretynko”.

Znieważenie | Zniesławienie | Groźba karalna | Nękanie

Na grupie ktoś rozsyła: „Bartek sprzedaje narkotyki na przerwach” – to nieprawda.

Znieważenie | Zniesławienie | Groźba karalna | Nękanie

„Jak powiesz nauczycielce, to wiem, gdzie mieszkasz, i cię dorwę.”

Znieważenie | Zniesławienie | Groźba karalna | Nękanie

Ktoś od miesiąca codziennie wysyła Oli dziesiątki wiadomości, czeka pod jej domem i komentuje każdy jej post.

Znieważenie | Zniesławienie | Groźba karalna | Nękanie

W SKRÓCIE

Wolność słowa nie jest wolnością od odpowiedzialności.

Oddzielam opinię od twierdzenia o faktach.

Krytykuję działanie, nie odbieram komuś godności.

Znieważenie, zniesławienie, groźba i nękanie to przestępstwa – także w sieci.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przepiszcie trzy obraźliwe komentarze na mocną, ale rzeczową krytykę.
2. Oceńcie, które zdania są opiniami, a które twierdzeniami o faktach.
3. Do każdego z czterech przestępstw (znieważenie, zniesławienie, groźba karalna, nękanie) wymyślcie fikcyjny przykład z życia szkoły i podajcie, co może zrobić osoba pokrzywdzona.

FACT-CHECK

Czy zdanie „nie podoba mi się ta decyzja” jest tym samym co fałszywe oskarżenie konkretnej osoby?

TAK NIE

Czy internetowa anonimowość zawsze oznacza brak odpowiedzialności?

TAK NIE

Czy wiadomość „Po lekcjach cię pobiję” może być groźbą karalną, nawet jeśli autor twierdzi, że żartował?

TAK NIE

Czy założenie fałszywego konta w imieniu kolegi, żeby go ośmieszyć, może być przestępstwem?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Omów cztery typy: znieważenie (art. 216 k.k.), zniesławienie (art. 212 k.k.) – oba co do zasady z oskarżenia prywatnego, kwalifikowane, gdy popełnione za pomocą środków masowego komunikowania; groźba karalna (art. 190 k.k.) i uporczywe nękanie oraz podszywanie się (art. 190a § 1 i 2 k.k.) – co do zasady ścigane na wniosek pokrzywdzonego. Przy analizie przykładów używaj ostrożnego języka („może być”), bo kwalifikacja zależy od pełnego stanu faktycznego.

TEMAT 06 / 13

45 MIN

WIZERUNEK, DANE, DOXXING, DEEPFAKE I SZANTAŻ

Umiejętność: Rozpoznaję naruszenia prywatności i ryzyka AI; wiem, jak reagować na presję i szantaż.

Nowe technologie ułatwiają kopiowanie zdjęć, tworzenie fałszywych nagrań i łączenie danych z wielu źródeł. Prawo nie zna osobnej zasady „w internecie wszystko wolno". Wciąż działają ochrona prywatności, wizerunku, danych osobowych i dóbr osobistych.

KAZUS

Ktoś tworzy realistyczny deepfake przedstawiający ucznia w kompromitującej sytuacji i publikuje go jako „żart". Nawet jeśli materiał jest sztuczny, skutki dla reputacji i bezpieczeństwa są realne.

DOXXING

Doxxing to publikowanie lub zestawianie danych o osobie w sposób, który naraża ją na nękanie lub zagrożenie. Numer telefonu, adres, plan lekcji, lokalizacja treningów – osobno mogą wyglądać niewinnie, ale razem stają się mapą czyjegoś życia.

Jeżeli pojawia się fałszywy materiał, nie warto go masowo przesyłać „żeby ostrzec innych". Najpierw zabezpiecz dowód, zgłoś treść i ograniczaj zasięg. W razie poważnego zagrożenia potrzebna jest pomoc dorosłych i odpowiednich instytucji.

AI NIE USUWA ODPOWIEDZIALNOŚCI

To, że obraz wygenerował model AI, nie oznacza, że osoba publikująca nie ponosi odpowiedzialności za swój wybór. Narzędzie jest tylko elementem procesu.

INTYMNE ZDJĘCIA, PRESJA I SZANTAŻ

Wysyłanie, przechowywanie i przekazywanie dalej nagich lub intymnych zdjęć osoby poniżej 18 lat może być przestępstwem – także wtedy, gdy robią to rówieśnicy. Jeśli ktoś prosi o takie zdjęcie, naciska albo grozi publikacją (tzw. sextortion), przerwij kontakt, niczego nie wysyłaj i nie płać.

Zrób zrzuty ekranu rozmowy i profilu – nie samych zdjęć – zablokuj konto i od razu powiedz zaufanemu dorosłemu. Nielegalne treści można zgłosić do zespołu Dyżurnet.pl (NASK). Osoba szantażowana nie ponosi winy za to, co ją spotkało.

GDZIE ZGŁOSIĆ NARUSZENIE W INTERNECIE?

Na platformie: Facebook i Instagram (Meta), TikTok, YouTube, Snapchat i inne serwisy mają przycisk „Zgłoś" przy poście, komentarzu, profilu i wiadomości. Osoba zgłaszana zwykle nie dowiaduje się, kto ją zgłosił. Unijny akt o usługach cyfrowych (DSA) zobowiązuje platformy do przyjmowania zgłoszeń nielegalnych treści, informowania o decyzji i umożliwienia odwołania. Gdy ktoś grozi publikacją lub publikuje intymne zdjęcie osoby poniżej 18 lat, można skorzystać z narzędzia Take It Down, które wspiera m.in. Meta.

W NASK: nielegalne treści, zwłaszcza związane z seksualnym wykorzystywaniem dzieci, zgłasza się do zespołu Dyżurnet.pl. Oszustwa, przejęte konta, fałszywe strony i podejrzane linki – do CERT Polska przez incydent.cert.pl, a podejrzane SMS-y na bezpłatny numer 8080. Naruszenie ochrony danych osobowych można zgłosić do UODO.

Zgłoszenie do platformy nie zastępuje zgłoszenia na policję, gdy doszło do przestępstwa (groźby, szantażu, nękania). Wsparcie da też Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111.

JAK DZIAŁA DOXXING

OSOBNO NIEWINNE. RAZEM – MAPA CZYJEGOŚ ŻYCIA.

plan lekcji + **adres** + **lokalizacja treningów** + **numer telefonu** =

wiesz, gdzie ktoś jest o każdej porze

W SKRÓCIE

Sztuczny materiał może realnie krzywdzić.

Nie publikuję cudzych danych dla „zemsty".

Przy deepfake zabezpieczam dowód i ograniczam zasięg.

Przy szantażu przerywam kontakt, nie płacę i mówię dorosłemu.

Zgłaszam: na platformie („Zgłoś"), w NASK (Dyżurnet.pl, CERT Polska), a przy przestępstwie – na policji.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przeanalizujcie fikcyjny profil i zaznaczcie informacje, które razem pozwalają ustalić rutynę użytkownika.
2. Ułóżcie procedurę reakcji na deepfake w 6 krokach.

FACT-CHECK

Czy deepfake jest „bezpieczny prawnie”, bo nie pokazuje prawdziwego zdarzenia?

TAK NIE

Czy podanie czyjegoś adresu w ramach internetowej zemsty jest dobrym sposobem obrony?

TAK NIE

Czy osoba, której ktoś grozi publikacją intymnego zdjęcia, powinna zapłacić, żeby sprawa się skończyła?

TAK NIE

Czy po zgłoszeniu posta do Meta albo TikToka nie warto już mówić dorosłym ani policji?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

To dobry punkt do połączenia edukacji prawnej z edukacją medialną i higieną cyfrową. Temat intymnych zdjęć prowadź bez pytania o osobiste doświadczenia i bez pokazywania przykładów. Zapewnij dyskretną ścieżkę zgłoszenia zgodną ze szkolnymi standardami ochrony małoletnich. Pokaż uczniom ścieżki zgłoszeń: przycisk „Zgłoś” w serwisach (obowiązki platform wynikają z DSA), Dyżurnet.pl i CERT Polska (NASK), UODO, policja, telefon 116 111. Przy intymnych zdjęciach osób małoletnich można wskazać narzędzie Take It Down (takeitdown.ncmec.org).

TEMAT 07 / 13 45 MIN

PRAWO AUTORSKIE, PLAGIAT I AI W SZKOLE

Umiejętność: Rozróżniam inspirację, cytat, licencję i plagiat.

„Jest w Google" nie oznacza „mogę użyć dowolnie". Teksty, zdjęcia, muzyka i grafiki mogą być chronione prawem autorskim. Szkolne zadanie wymaga dodatkowo uczciwego wskazania, co jest pracą ucznia, co źródłem, a co pomocą narzędzia AI.

KAZUS

Uczeń kopiuje trzy akapity z artykułu, zmienia kilka słów i podpisuje całość swoim nazwiskiem. To nie staje się własnym tekstem tylko dlatego, że użyto synonimów.

CO TO JEST PRAWO AUTORSKIE?

Prawo autorskie chroni utwory, czyli twórcze efekty pracy człowieka o indywidualnym charakterze: tekst, wypracowanie, zdjęcie, rysunek, piosenkę, film, grę, program komputerowy, prezentację. Ochrona powstaje automatycznie z chwilą stworzenia utworu – nie trzeba go nigdzie rejestrować ani oznaczać znakiem ©.

Autor ma prawa osobiste: do tego, by był uznawany za twórcę i podpisany, oraz by nikt nie zniekształcał jego dzieła. Tych praw nie można sprzedać ani się ich zrzec. Ma też prawa majątkowe: decyduje, kto i jak może korzystać z utworu, i może na tym zarabiać. Prawa majątkowe trwają zwykle przez całe życie autora i 70 lat po jego śmierci.

Prawo pozwala bez pytania o zgodę na tzw. dozwolony użytek, m.in.: korzystanie z legalnie rozpowszechnionego utworu na własny użytek (z wyjątkiem programów komputerowych), cytat z podaniem autora i źródła oraz korzystanie z utworów w celach edukacyjnych w szkole.

PRZYKŁADY NARUSZEŃ

Oddanie cudzego wypracowania, referatu lub prezentacji jako własnej (plagiat). Wrzucenie do sieci cudzego zdjęcia lub rysunku bez zgody autora i bez podpisu. Udostępnianie innym filmów, seriali, muzyki lub gier z nielegalnych źródeł (np. przez sieci wymiany plików). Sprzedawanie kopii cudzych utworów. Przerobienie cudzego utworu i opublikowanie go jako własnego. Instalowanie pirackich programów komputerowych.

Naruszenie może oznaczać obowiązek usunięcia treści, przeprosin i zapłaty odszkodowania, a w poważniejszych przypadkach – odpowiedzialność karną. W szkole plagiat jest też naruszeniem zasad uczciwości i statutu.

CYTAT I ŹRÓDŁO

Cytowanie cudzego utworu jest możliwe w określonych warunkach, m.in. gdy fragment służy uzasadnionemu celowi, a autor i źródło są oznaczone. Nie ma jednej „magicznej liczby procentów”, która zawsze pozwala kopiować.

Licencje, w tym Creative Commons, określają warunki korzystania z utworu. Trzeba sprawdzić konkretne oznaczenie. W domenie publicznej znajdują się utwory, do których wygasły majątkowe prawa autorskie, ale nadal warto wskazywać autorstwo.

AI I AUTORSTWO

Narzędzie AI może pomóc w planowaniu, redakcji czy generowaniu pomysłów, ale zasady szkoły lub nauczyciela mogą wymagać ujawnienia takiej pomocy. Oddanie wygenerowanego tekstu jako własnej samodzielnej pracy może być problemem etycznym i regulaminowym, nawet jeśli nie da się go sprowadzić do jednego przepisu o „kradzieży tekstu”.

SORTER

DOZWOLONY UŻYTEK CZY NARUSZENIE?

Zastanów się: czy źródło jest legalne, czy podajesz autora, czy udostępniasz innym?

Cytuję w referacie dwa zdania z książki, podając autora i tytuł.

Dozwolone | Naruszenie

Wrzucam na swój profil rysunek znalezionej w sieci artystki jako własny.

Dozwolone | Naruszenie

Udostępniam znajomym piracką wersję nowej gry przez link do pobrania.

Dozwolone | Naruszenie

Słucham w domu piosenki kupionej w legalnym serwisie.

Dozwolone | Naruszenie

Oddaję wypracowanie starszego kolegi jako swoje.

Dozwolone | Naruszenie

SPRAWDŹ PODPIS

KTÓRY PODPIS POD OBRAZEM JEST POPRAWNY?

Źródło musi dać się zidentyfikować.

Obraz wklejony do prezentacji bez żadnego podpisu.

Poprawny | Niepoprawny

„Źródło: Google”

Poprawny | Niepoprawny

„Fot. Anna Nowak, »Mgła nad Wisłą«, licencja CC BY 4.0, [nazwa serwisu, link]”

Poprawny | Niepoprawny

W SKRÓCIE

Utwór jest chroniony od chwili powstania – bez rejestracji i znaczka ©.

Dozwolony użytek to nie „wszystko wolno”: podaję autora i źródło.

Internet nie jest magazynem „bez właściciela”.

Podaję autora i źródło, gdy korzystam z cudzego utworu.

Sprawdzam zasady użycia AI w danym zadaniu.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Wybierzcie pięć przykładów z życia ucznia (pobranie piosenki, cytat w referacie, cudze zdjęcie w prezentacji, mem, piracka gra) i oceńcie: dozwolony użytek czy naruszenie?
2. Dostajecie trzy sposoby wykorzystania obrazu: bez źródła, z podpisem „Google”, z poprawnym opisem autora i licencji. Wskażcie różnice.
3. Napiszcie uczciwą notkę: „W pracy wykorzystano AI do…”.

FACT-CHECK

Czy zdjęcie zrobione przez kolegę telefonem może być chronione prawem autorskim?

TAK | NIE

Czy udostępnianie innym pirackiego filmu przez sieć wymiany plików jest dozwolonym użytkiem prywatnym?

TAK | NIE

Czy podanie „źródło: internet” wystarcza?

Pokaż odpowiedź

Czy istnieje zawsze bezpieczna zasada „można skopiować 10%”?

TAK | NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Podstawy: ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych – art. 1 (utwór), art. 16–17 (prawa osobiste i majątkowe), art. 23 (dozwolony użytek prywatny), art. 27 (użytek edukacyjny), art. 29 (prawo cytatu), art. 36 (czas trwania praw majątkowych), art. 78–79

(roszczenia cywilne), art. 115–116 (przepisy karne). W ćwiczeniach opieraj się też na szkolnych zasadach samodzielności i wytycznych placówki dotyczących AI.

TEMAT 08 / 13 45 MIN

KONSUMENT W SIECI: ZWROTY, SUBSKRYPCJE, INFLUENCERZY

Umiejętność: Potrafię sprawdzić warunki zakupu i rozpoznać manipulację.

Nastolatkowie często kupują w sieci, nawet jeśli płatność technicznie wykonuje rodzic. Znajomość praw konsumenta pomaga uniknąć subskrypcji, ukrytych kosztów i presji marketingowej.

KAZUS

Sklep pokazuje „-70%”, ale cena „przed obniżką” została podana w sposób sugerujący większy rabat niż w rzeczywistości. Konsument powinien patrzeć nie na wielkość czerwonego napisu, ale na realną cenę i zasady promocji.

14 DNI – Z WYJĄTKAMI

Przy wielu umowach zawieranych na odległość konsument ma prawo odstąpić od umowy w terminie 14 dni. Termin liczy się inaczej dla towarów i usług, a przepisy przewidują wyjątki. To prawo nie powinno być traktowane jako „darmowe wypożyczanie” rzeczy.

Subskrypcja powinna być analizowana przez trzy pytania: kiedy zaczyna się płatność, jak często jest pobierana i jak zrezygnować. Jeśli odpowiedź jest trudna do znalezienia, to już sygnał ostrzegawczy.

REKLAMA INFLUENCERA

Reklama nie przestaje być reklamą dlatego, że wygląda jak zwykła rekomendacja. Świadomy odbiorca sprawdza, czy materiał ma charakter promocyjny i czy twórca może mieć interes w polecaniu produktu.

KTO STOI NA STRAŻY PRAW KONSUMENTA?

Miejski lub powiatowy rzecznik konsumentów – bezpłatnie doradza, pomaga napisać reklamację i może wystąpić do przedsiębiorcy w twojej sprawie. To pierwszy adres przy indywidualnym problemie. Prezes UOKiK (Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów) – chroni zbiorowe interesy konsumentów: prowadzi postępowania wobec firm, nakłada kary, publikuje ostrzeżenia, np. o nieuczciwych reklamach i subskrypcjach.

Inspekcja Handlowa – kontroluje sklepy i produkty, prowadzi mediacje i stałe polubowne sądy konsumenckie. Europejskie Centrum Konsumenckie – pomaga, gdy kupiłeś coś u sprzedawcy z innego kraju UE. Pomocą służą też organizacje konsumenckie, np. Federacja Konsumentów, a w sprawach usług finansowych – Rzecznik Finansowy. Osoba niepełnoletnia działa z rodzicem lub opiekunem.

CHECKLISTA

TRZY PYTANIA O KAŻDĄ SUBSKRYPCJĘ

1 Kiedy zaczyna się płatność?	**2** Jak często jest pobierana?	**3** Jak zrezygnować?

-70% Widzisz promocję? Sklep, który ogłasza obniżkę, powinien podać najniższą cenę z 30 dni przed obniżką. Porównuj z nią, nie z czerwonym napisem.

TABELA

KTO STOI NA STRAŻY PRAW KONSUMENTA?

Instytucja	W czym pomaga
Rzecznik konsumentów (miejski, powiatowy)	bezpłatne porady, pomoc w reklamacji, interwencja u sprzedawcy w twojej sprawie
Prezes UOKiK	ochrona zbiorowych interesów konsumentów: postępowania i kary dla firm, ostrzeżenia o nieuczciwych praktykach
Inspekcja Handlowa	kontrole sklepów i produktów, mediacje, stałe polubowne sądy konsumenckie
Europejskie Centrum Konsumenckie	spory ze sprzedawcą z innego kraju Unii Europejskiej
Organizacje konsumenckie, Rzecznik Finansowy	porady (np. Federacja Konsumentów); sprawy banków, ubezpieczeń i płatności

Osoba niepełnoletnia zgłasza sprawę razem z rodzicem lub opiekunem.

W SKRÓCIE

Sprawdzam realną cenę i warunki.

Prawo odstąpienia ma wyjątki.

Reklama może wyglądać jak zwykły post.

Przy problemie z zakupem pomaga rzecznik konsumentów; nieuczciwe praktyki firm sprawdza UOKiK.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przeanalizujcie regulamin przykładowej subskrypcji: cena, okres, rezygnacja, automatyczne odnowienie.
2. Zaprojektujcie checklistę zakupu online w 7 punktach.

FACT-CHECK

Czy każdy zakup online można zwrócić w 14 dni bez wyjątku?

TAK NIE

Czy post influencera może być reklamą?

TAK NIE

Czy z problemem z reklamacją można bezpłatnie zwrócić się do miejskiego lub powiatowego rzecznika konsumentów?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

UOKiK ma aktualne materiały o prawach konsumenta, w tym o odstąpieniu od umów zawieranych na odległość. Omów instytucje ochrony konsumentów: rzecznicy konsumentów (miejscy i powiatowi), Prezes UOKiK, Inspekcja Handlowa, Europejskie Centrum Konsumenckie, organizacje konsumenckie, Rzecznik Finansowy. Wskaż różnicę między pomocą w indywidualnej sprawie a ochroną zbiorowych interesów konsumentów.

TEMAT 09 / 13

45 MIN

PRZEMOC, GROŹBY I BEZPIECZNA REAKCJA

Umiejętność: Potrafię ocenić poziom zagrożenia i nie eskalować sytuacji.

W konflikcie najważniejsze bywa „kto ma rację". W sytuacji zagrożenia ważniejsze jest „jak zapewnić bezpieczeństwo". Groźba, uporczywe nękanie czy przemoc wymagają innej reakcji niż zwykła sprzeczka.

KAZUS

Po kłótni ktoś pisze: „Jeszcze zobaczysz, co ci zrobię po szkole". Nie należy automatycznie zakładać ani „to tylko emocje", ani od razu samodzielnie kwalifikować prawnie. Trzeba zabezpieczyć wiadomość, ocenić realne zagrożenie i poinformować dorosłych.

NIE ODPOWIADAJ GROŹBĄ NA GROŹBĘ

Odwet może eskalować sytuację i utrudnić późniejsze wyjaśnienie. Zachowaj wiadomości, zrzuty ekranu i dane konta. Powiedz rodzicowi, wychowawcy lub innej zaufanej osobie. Jeśli istnieje bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia, potrzebna jest natychmiastowa pomoc i numer 112.

W szkole powinny działać procedury reagowania na przemoc. Uczeń nie powinien być zmuszany do bezpośredniej konfrontacji ze sprawcą, jeśli czuje się zagrożony.

SZKOLNE STANDARDY OCHRONY MAŁOLETNICH

Od 2024 r. każda szkoła musi mieć standardy ochrony małoletnich – dokument, który opisuje, jak rozpoznawać krzywdzenie, komu je zgłaszać i jak szkoła reaguje. Zapytaj wychowawcę, gdzie je znaleźć; często są na stronie szkoły.

MEDIACJA W SZKOLE

Mediacja to rozmowa stron konfliktu z udziałem bezstronnego mediatora, który pomaga im samodzielnie wypracować porozumienie. W szkole mediatorem może być pedagog, psycholog, przeszkolony nauczyciel albo przeszkoleni uczniowie – mediatorzy rówieśniczy. Mediator nie ocenia, kto ma rację, i nie narzuca rozwiązania.

Zasady mediacji: dobrowolność (nikt nie może zmusić cię do udziału), bezstronność mediatora, poufność (to, co powiesz, zostaje między uczestnikami) i akceptowalność (porozumienie musi odpowiadać obu stronom). Efektem może być np. przeprosiny, naprawienie szkody i ustalenie zasad na przyszłość.

Mediacja dobrze sprawdza się przy konfliktach, kłótniach i sporach równorzędnych stron. Nie jest właściwa, gdy jedna strona ma przewagę i krzywdzi drugą – przy przemocy, groźbach czy nękaniu najpierw trzeba zapewnić bezpieczeństwo osobie pokrzywdzonej, a sprawą zajmują się dorośli zgodnie ze szkolnymi procedurami.

SKALA

OD SPORU DO ZAGROŻENIA

ZWYKŁY SPÓR	NĘKANIE	GROŹBA	BEZPOŚREDNIE ZAGROŻENIE
Rozmowa, mediacja.	Zachowaj dowody. Wychowawca, pedagog.	Zachowaj wiadomość. Rodzic i szkoła. Oceńcie zagrożenie.	112. Natychmiast.

SORTER

MEDIACJA CZY INTERWENCJA DOROSŁYCH?

Mediacja pomaga równorzędnym stronom. Przy krzywdzie i przewadze potrzebna jest ochrona.

Dwie koleżanki pokłóciły się o podział pracy w projekcie.

Mediacja | Interwencja dorosłych

Grupa uczniów od tygodni wyśmiewa jedną osobę i wrzuca o niej memy.

Mediacja | Interwencja dorosłych

Dwóch kolegów pokłóciło się na boisku o zasady gry.

Mediacja | Interwencja dorosłych

Starszy uczeń grozi młodszemu, że go pobije, jeśli nie odda pieniędzy.

Mediacja | Interwencja dorosłych

W SKRÓCIE

Bezpieczeństwo przed debatą.

Zachowuję dowód.

Nie odpowiadam przemocą na przemoc.

Mediacja jest dobrowolna i poufna – pomaga przy konflikcie, ale nie zastępuje ochrony przed przemocą.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Ułóżcie matrycę: zwykły spór – nękanie – groźba – bezpośrednie zagrożenie. Do każdego poziomu dopiszcie możliwą reakcję.
2. Przećwiczcie krótkie, rzeczowe zgłoszenie groźby dorosłemu.
3. Przygotujcie scenkę mediacji rówieśniczej w konflikcie o zniszczony projekt grupowy: role mediatora i dwóch stron, zasady rozmowy, spisane porozumienie.

FACT-CHECK

Czy przy bezpośrednim zagrożeniu trzeba najpierw przejść całą szkolną „drabinę” zgłoszeń?

TAK | NIE

Czy kasowanie gróźb przed pokazaniem ich dorosłemu jest najlepszym rozwiązaniem?

TAK | NIE

Czy mediator rówieśniczy rozstrzyga, kto ma rację, i wyznacza karę?

TAK | NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Zajęcia nie powinny zachęcać uczniów do publicznego opowiadania własnych traumatycznych doświadczeń. Zapewnij dyskretną ścieżkę zgłoszenia. Omów mediację szkolną i rówieśniczą: zasady dobrowolności, bezstronności, poufności i akceptowalności; etapy

(rozmowy wstępne, wspólne spotkanie, porozumienie). Podkreśl, że przy przemocy rówieśniczej mediacja nie powinna zastępować interwencji i ochrony osoby krzywdzonej.

TEMAT 10 / 13

45 MIN

DYSKRYMINACJA, RÓWNE TRAKTOWANIE I DOSTĘPNOŚĆ

Umiejętność: Odróżniam nierówność od uzasadnionego dostosowania.

Równość nie oznacza, że każdej osobie daje się dokładnie to samo. Prawo może wymagać dostosowań, aby osoba z innymi potrzebami mogła realnie uczestniczyć w nauce i życiu społecznym.

KAZUS

Dwóch uczniów pisze sprawdzian. Jeden ma formalnie przyznane wydłużenie czasu. Kolega mówi: „To niesprawiedliwe, bo nie mamy identycznych warunków”. Tymczasem dostosowanie może służyć wyrównaniu realnych możliwości.

RÓWNE TRAKTOWANIE

Dyskryminacja polega na niedozwolonym gorszym traktowaniu związanym z określoną cechą lub sytuacją. Nie każda różnica w traktowaniu jest dyskryminacją. Czasem różnicowanie ma obiektywne i zgodne z prawem uzasadnienie, np. dostosowanie dla ucznia z określonymi potrzebami edukacyjnymi.

W sporze o nierówne traktowanie warto ustalić: kto został potraktowany inaczej, z jakiego powodu, w porównaniu z kim, jaki był skutek i czy istniało obiektywne uzasadnienie.

SORTER

DYSKRYMINACJA CZY UZASADNIONE DOSTOSOWANIE?

Zapytaj: kto, z jakiego powodu, w porównaniu z kim, z jakim skutkiem?

Uczeń z opinią poradni ma więcej czasu na sprawdzianie.

Dostosowanie | Dyskryminacja

Uczennica nie może zapisać się na robotykę, bo „to nie dla dziewczyn”.

Dostosowanie | Dyskryminacja

Klasa z uczniem na wózku ma zajęcia na parterze.

Dostosowanie | Dyskryminacja

Nauczyciel obniża ocenę za akcent ucznia z innego kraju.

Dostosowanie | Dyskryminacja

W SKRÓCIE

Równość to nie zawsze identyczność.

Dostosowanie może wyrównywać szanse.

Do oceny dyskryminacji potrzebny jest kontekst.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Przeanalizujcie cztery przykłady różnego traktowania i ustalcie, jakie informacje są potrzebne, by ocenić ich zasadność.
2. Zaprojektujcie jedną zmianę zwiększającą dostępność waszej klasy lub szkoły.

FACT-CHECK

Czy każde różne traktowanie jest dyskryminacją?

TAK NIE

Czy dostosowanie warunków może służyć równości?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Unikaj prowadzenia uczniów do deklarowania własnych cech wrażliwych. Pracuj na neutralnych scenariuszach.

TEMAT 11 / 13 45 MIN

CZY POLICJA MOŻE...? MITY O KONTAKCIE Z INSTYTUCJAMI

Umiejętność: Wiem, że w kontakcie z organami warto zachować spokój, podawać prawdziwe dane i korzystać z pomocy dorosłych.

Filmy w internecie często przedstawiają kontakt z policją jako pojedynek na „magiczne zdania". W rzeczywistości uprawnienia i obowiązki zależą od konkretnej procedury, wieku i sytuacji.

KAZUS

Nastolatek dostaje wezwanie i chce je zignorować, bo ktoś w komentarzu napisał: „Jak nie odbierzesz, sprawa znika". Ignorowanie formalnych pism zwykle nie rozwiązuje problemu.

MASZ PRAWO DO OBECNOŚCI RODZICA LUB OPIEKUNA

W każdym poważnym kontakcie z instytucją – w rozmowie wyjaśniającej z dyrekcją, na policji, w sądzie – masz prawo, a nawet powinieneś domagać się obecności swojego rodzica lub opiekuna prawnego. Chodzi właśnie o rodzica lub opiekuna prawnego, a nie o „jakiegokolwiek dorosłego" wskazanego przez kogoś innego.

Gdy policja przesłuchuje cię jako nieletniego (np. w sprawie podejrzenia czynu karalnego), możesz żądać przesłuchania w obecności rodzica, opiekuna albo obrońcy. Inną osobę, np. krewnego czy przedstawiciela szkoły, wskazuje się dopiero wtedy, gdy ich obecność jest niemożliwa. Masz prawo do obrońcy – adwokata lub radcy prawnego ustanowionego przez rodziców albo wyznaczonego z urzędu – i do przesłuchania z jego udziałem. Możesz też odmówić wyjaśnień albo odpowiedzi na poszczególne pytania.

Nie podpisuj protokołu ani oświadczenia, którego nie rozumiesz. Poproś o wyjaśnienie i przeczytaj dokument razem z rodzicem lub obrońcą.

WEZWANIE: CO MUSI SIĘ W NIM ZNALEŹĆ?

Wezwanie to pismo od organu (np. policji, prokuratury, sądu). Musi wskazywać: kto wzywa, kogo, w jakiej sprawie i w jakim charakterze (np. świadek), czas i miejsce stawiennictwa, czy stawiennictwo jest obowiązkowe i jakie są skutki niestawiennictwa. Powinno zawierać podstawę prawną i pouczenie o prawach i obowiązkach.

Osobę małoletnią wzywa się wraz z jej rodzicem lub opiekunem prawnym. Wezwanie zawsze czytaj z nimi. Jeśli nie możesz przyjść w wyznaczonym terminie, trzeba to zgłosić i usprawiedliwić – nie wolno go ignorować.

REPREZENTANT DZIECKA W SĄDZIE

Czasem rodzice nie mogą reprezentować dziecka w sprawie sądowej, bo ich interesy są sprzeczne z interesem dziecka – np. spór dotyczy samych rodziców albo rodzic jest podejrzewany o krzywdzenie dziecka. Wtedy sąd ustanawia dla dziecka reprezentanta (kuratora). Zwykle jest to adwokat lub radca prawny, który zna sprawy dzieci. Jego zadaniem jest dbać wyłącznie o interes dziecka.

Dziecko ma też prawo do wysłuchania w sprawach, które go dotyczą, odpowiednio do wieku i dojrzałości. Inaczej wygląda rola świadka: najmłodszych świadków w sprawach o przemoc przesłuchuje się zwykle raz, w przyjaznym pokoju, z udziałem psychologa.

NIE ZGADUJ PROCEDURY

Jeśli nastolatek ma kontakt z policją, sądem lub inną instytucją, powinien powiedzieć rodzicowi lub opiekunowi i ustalić, w jakim charakterze jest wzywany. Nie należy podpisywać dokumentu, którego treści się nie rozumie – trzeba poprosić o wyjaśnienie i, gdy to potrzebne, skorzystać z pomocy prawnej.

Nie istnieje jedna uniwersalna instrukcja dla każdej sytuacji. Inaczej wygląda rozmowa świadka, inaczej czynności wobec nieletniego w określonym postępowaniu. Dlatego najważniejsza umiejętność to rozpoznanie dokumentu i skorzystanie z właściwej pomocy.

WAŻNE POUCZENIE

TWOJE PRAWA W KONTAKCIE Z DYREKCJĄ, POLICJĄ I SĄDEM

1. **Domagaj się obecności rodzica lub opiekuna prawnego** – w każdej poważnej rozmowie z dyrekcją, policją czy sądem. Nie „jakiegokolwiek dorosłego”, tylko twojego rodzica lub opiekuna.
2. **Na przesłuchaniu na policji** jako nieletni możesz żądać obecności rodzica, opiekuna albo obrońcy. Inną osobę wskazuje się dopiero, gdy ich obecność jest niemożliwa.
3. **Masz prawo do obrońcy** – adwokata lub radcy prawnego ustanowionego przez rodziców (albo z urzędu) – i do przesłuchania z jego udziałem.
4. **Możesz odmówić wyjaśnień** albo odpowiedzi na poszczególne pytania.
5. **Nie podpisuj** protokołu ani oświadczenia, którego nie rozumiesz.

ĆWICZENIE – DOKUMENT FIKCYJNY

ROZBIERZ WEZWANIE NA CZĘŚCI

Komendant Komisariatu Policji w Zielonym Dole (1)

WZÓR SZKOLNY · FIKCYJNY

W E Z W A N I E

Pani / Pan: **Anna Przykładowa** – matka (przedstawiciel ustawowy), **wraz z małoletnim synem Janem Przykładowym** (lat 15) (2)

Na podstawie art. 129 § 1 i art. 177 § 1 Kodeksu postępowania karnego (3)

wzywa się małoletniego do stawiennictwa **w charakterze świadka** w sprawie zniszczenia mienia (sygn. RSD-000/26) (4)

w dniu **12.11.2026 r., godz. 10:00**, ul. Lipowa 1, pok. 12 (5)

Pouczenie: Stawiennictwo jest obowiązkowe. W razie niemożności stawienia się należy niezwłocznie zawiadomić wzywającego i usprawiedliwić nieobecność; nieusprawiedliwione niestawiennictwo może skutkować karą porządkową. Małoletni stawia się wraz z rodzicem lub opiekunem prawnym. Świadek może uchylić się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić jego lub osobę mu najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo (art. 183 § 1 k.p.k.). Świadek może ustanowić pełnomocnika, jeżeli wymagają tego jego interesy (art. 87 § 3 k.p.k.). (6)

(1) **Kto wzywa.** Organ, który wysyła pismo. Od tego zależy, jaka to procedura.

(2) **Kogo.** Rodzica lub opiekuna prawnego wraz z małoletnim. Osoba niepełnoletnia nie stawia się sama.

(3) **Podstawa prawna.** Przepis, na podstawie którego organ wzywa. Każde wezwanie musi ją wskazywać.

(4) **W jakiej sprawie i w jakim charakterze.** Świadek to nie podejrzany. Nie każde wezwanie oznacza oskarżenie.

(5) **Kiedy i gdzie.** Termin i miejsce. Jeśli nie możesz przyjść, trzeba to zgłosić i usprawiedliwić – nie ignorować.

(6) **Pouczenie.** Obowiązki i prawa: czy stawiennictwo jest obowiązkowe, skutki niestawiennictwa, prawa świadka. Niezrozumiałe? Poproś o wyjaśnienie.

W SKRÓCIE

W kontakcie z dyrekcją, policją czy sądem domagam się obecności rodzica lub opiekuna prawnego.

Na przesłuchaniu jako nieletni mam prawo do obrońcy i mogę odmówić wyjaśnień.

Wezwanie musi wskazywać podstawę prawną i zawierać pouczenie.

Gdy interesy rodziców i dziecka są sprzeczne, sąd ustanawia reprezentanta dziecka.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Dostajecie fikcyjne wezwanie. Zaznaczcie: kto wzywa, kogo, kiedy, gdzie, w jakiej sprawie, co trzeba zrobić.
2. Stwórzcie listę pytań, które można zadać dorosłemu lub prawnikowi przed wizytą w instytucji.

FACT-CHECK

Czy każde wezwanie oznacza, że ktoś jest oskarżony?

TAK NIE

Czy na przesłuchaniu na policji wystarczy obecność „jakiegokolwiek dorosłego”, np. przypadkowego pracownika?

TAK NIE

Czy w sprawie sądowej dziecko może mieć własnego reprezentanta, gdy interesy rodziców są sprzeczne z jego interesem?

TAK NIE

Czy warto poprosić o wyjaśnienie niezrozumiałego dokumentu?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Podstawy: ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (prawa nieletniego w postępowaniu: obrona, obrońca, przesłuchanie w obecności rodzica, opiekuna lub obrońcy, prawo do odmowy wyjaśnień – zob. pouczenie nieletniego publikowane przez Policję), Kodeks postępowania karnego (art. 129 – treść wezwania, art. 177 – obowiązek stawiennictwa świadka, art. 183 – prawo uchylenia się od odpowiedzi, art. 185a – przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego), Kodeks rodzinny i opiekuńczy (art. 98–99³ – reprezentacja dziecka, reprezentant dziecka). Podkreśl, że uczeń ma domagać się obecności rodzica lub opiekuna prawnego, a nie dowolnej osoby dorosłej.

TEMAT 12 / 13 45 MIN

JAK SKUTECZNIE DOCHODZIĆ SWOICH PRAW

Umiejętność: Potrafię napisać rzeczowe zgłoszenie, reklamację lub skargę.

Skuteczne dochodzenie praw rzadko zaczyna się od krzyku. Zwykle zaczyna się od uporządkowania faktów, zebrania dokumentów i skierowania sprawy do właściwej osoby lub instytucji.

KAZUS

Uczeń pisze: „To skandal! Wszyscy łamią prawo i żądam natychmiastowej sprawiedliwości!!!”. Taki tekst może wyrażać emocje, ale nie pomaga odbiorcy ustalić, co się stało i czego autor oczekuje.

MODEL FAKT–ZASADA–ŻĄDANIE

FAKT	opisz konkretnie zdarzenie, datę, miejsce, osoby i dokumenty.
ZASADA	wskaż regulamin, statut, przepis lub prawo, jeśli je znasz.
ŻĄDANIE	napisz, czego oczekujesz – odpowiedzi, wyjaśnienia, naprawienia szkody, usunięcia treści, ponownego rozpatrzenia sprawy.

Dodaj załączniki: zrzuty ekranu, potwierdzenie zakupu, wiadomości, decyzje. Zachowaj kopię zgłoszenia i informację o dacie wysłania.

GENERATOR PISMA

FAKT – ZASADA – ŻĄDANIE

Przykład: reklamacja słuchawek. Zmień tekst, a pismo obok się zaktualizuje.

FAKT – co, kiedy, gdzie, jakie dokumenty

3 października 2026 r. kupiłem w sklepie internetowym słuchawki za 149 zł (zamówienie nr 4521). Po tygodniu przestał działać lewy głośnik. Nie upuściłem ich ani nie zalałem.

ZASADA – przepis, regulamin, statut

Sprzedawca odpowiada za wady towaru, który sprzedał konsumentowi.

ŻĄDANIE – czego oczekuję

Proszę o naprawę albo wymianę słuchawek na nowe.

REKLAMACJA

3 października 2026 r. kupiłem w sklepie internetowym słuchawki za 149 zł (zamówienie nr 4521). Po tygodniu przestał działać lewy głośnik. Nie upuściłem ich ani nie zalałem.

Sprzedawca odpowiada za wady towaru, który sprzedał konsumentowi.

Proszę o naprawę albo wymianę słuchawek na nowe.

W załączeniu: potwierdzenie zakupu, zdjęcie wady.

W SKRÓCIE

Rzeczowość zwiększa skuteczność.

Zachowuję kopie i dowody.

Kieruję sprawę do właściwej osoby lub instytucji.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Napiszcie reklamację wadliwego produktu w modelu FAKT–ZASADA–ŻĄDANIE.
2. Przeredagujcie emocjonalną skargę na rzeczowe pismo.

FACT-CHECK

Czy w skardze trzeba obrazić drugą stronę, żeby pokazać powagę sytuacji?

TAK NIE

Czy warto zachować potwierdzenie wysłania pisma?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

To praktyczny finał części. Można przeprowadzić symulację „punktu porad”: uczniowie losują sprawę i dobierają właściwą ścieżkę działania.

TEMAT 13 / 13 45 MIN

LABORATORIUM SPRAW PRAWNYCH

Umiejętność: Stosuję poznane zasady do złożonych przypadków.

Prawo rzadko przychodzi w postaci pytania ABC. Jedna sytuacja może jednocześnie dotyczyć prywatności, szkoły, konsumenta i odpowiedzialności za krzywdę. W laboratorium chodzi o zadawanie właściwych pytań, a nie o błyskawiczne wydawanie wyroku.

KAZUS

Uczeń kupuje używany telefon przez platformę, po czym sprzedający publikuje w sieci jego numer telefonu i obraża go na grupie. To jedna historia, ale kilka obszarów prawa: umowa, dane, reputacja, bezpieczeństwo.

METODA SZEŚCIU KROKÓW

01 Oddziel fakty od opinii.

02 Ustal osoby i ich role.

03 Zidentyfikuj możliwe prawa i obowiązki.

04 Zbierz dowody.

05 Wybierz właściwą procedurę i instytucję.

06 Zastanów się nad celem: przerwanie naruszenia, naprawienie szkody, wyjaśnienie, ochrona na przyszłość.

Dobre rozwiązanie prawne nie zawsze jest „najostrzejsze”. Powinno być adekwatne do problemu, możliwe do wykonania i nastawione na ochronę praw.

METODA

SZEŚĆ KROKÓW LABORATORIUM

1 Oddziel fakty od opinii	**2** Ustal osoby i ich role	**3** Znajdź możliwe prawa i obowiązki
4 Zbierz dowody	**5** Wybierz procedurę i instytucję	**6** Określ cel: przerwać, naprawić, wyjaśnić, chronić

Kazusy dla zespołów:

Krzywdzący deepfake	**Spór o subskrypcję**	**Niejasna kara szkolna**

W SKRÓCIE

Jedna sprawa może dotyczyć kilku gałęzi prawa.

Nie wydaję wyroku bez danych.

Celem jest rozwiązanie i ochrona, nie tylko „ukaranie”.

ZADANIE DLA ZESPOŁU

1. Podzielcie klasę na zespoły i rozwiążcie trzy kazusy: krzywdzący deepfake, spór o subskrypcję, niejasna kara szkolna. Każdy zespół ma przedstawić: fakty, brakujące dane, możliwe dowody, ścieżkę działania.
2. Na koniec stwórzcie klasową „kartę prawnej pierwszej pomocy” dla nastolatka.

FACT-CHECK

Czy na podstawie krótkiego posta w social media zawsze da się pewnie ocenić sprawę?

TAK NIE

Czy najostrzejsza możliwa reakcja jest zawsze najlepsza?

TAK NIE

▼ **Notatka dla prowadzącego**

Zakończ cykl oceną umiejętności, nie pamięci: czy uczeń rozpoznaje problem, potrafi zabezpieczyć dowody i wskazać bezpieczną ścieżkę pomocy.

NA KONIEC

KARTA: MOJA PRAWNA PIERWSZA POMOC

01 Czy jestem teraz bezpieczny / bezpieczna?	**02** Co dokładnie się wydarzyło? Zapisuję datę, miejsce i osoby.
03 Jakie mam dowody: wiadomości, zdjęcia, potwierdzenia, dokumenty, świadków?	**04** Komu dorosłemu mogę o tym powiedzieć?
05 Czy sprawa wymaga natychmiastowej pomocy, czy można ją spokojnie wyjaśnić?	**06** Czego oczekuję: zatrzymania zachowania, wyjaśnienia, przeprosin, naprawienia szkody, zwrotu pieniędzy, zmiany decyzji?
07 Czy zachowałem / zachowałam kopię zgłoszenia i odpowiedzi?	

Nie musisz znać numeru artykułu, żeby chronić swoje prawa. Zacznij od spokojnego opisania faktów i poproś o pomoc właściwą osobę.

112 Numer alarmowy gdy ktoś jest w niebezpieczeństwie teraz	**116 111** Telefon Zaufania dla Dzieci i Młodzieży bezpłatnie, możesz porozmawiać o każdym kłopocie	**800 12 12 12** Dziecięcy Telefon Zaufania Rzecznika Praw Dziecka bezpłatnie

MINI-SŁOWNIK

PRAWO
zbiór obowiązujących reguł ustanawianych lub uznawanych przez państwo

OBOWIĄZEK
to, co zgodnie z prawem lub zasadą trzeba zrobić albo czego trzeba zaniechać

UPRAWNIENIE
możliwość określonego działania lub żądania ochrony

MAŁOLETNI
osoba, która co do zasady nie ukończyła 18 lat

NIELETNI
pojęcie używane w przepisach dotyczących postępowania wobec osób młodych; jego znaczenie zależy od rodzaju sprawy

DANE OSOBOWE
informacje, które pozwalają zidentyfikować osobę bezpośrednio lub pośrednio

KONSUMENT
osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością zawodową lub gospodarczą

DOWÓD
informacja lub przedmiot, który pomaga ustalić, co się wydarzyło

DLA PROWADZĄCEGO

Część dla klas VII–VIII wprowadza ucznia w realne problemy prawne nastolatków: prawa uczniowskie, umowy i subskrypcje po ukończeniu 13 lat, odpowiedzialność nieletnich, wizerunek i dobra osobiste, hejt, deepfake'i, prawa autorskie, AI, prawa konsumenta oraz skuteczne składanie skarg i zabezpieczanie dowodów.

Prawo w tej części nie jest listą artykułów do zapamiętania. Jest narzędziem, które pomaga rozumieć granice, bezpieczeństwo, odpowiedzialność i sposoby szukania pomocy. Język został dostosowany do wieku uczniów: pojawia się terminologia prawnicza, analiza przypadków, argumentacja i praca na procedurach.

Pomysł dydaktyczny. Każdy rozdział może stanowić samodzielną lekcję wychowawczą (około 45 minut). Ta część zawiera 13 głównych tematów, scenki sytuacyjne, pytania do dyskusji, ćwiczenia i krótkie quizy. Nauczyciel może realizować całość lub wybierać moduły odpowiadające aktualnym potrzebom klasy.

Ważne. Materiał ma charakter edukacyjny. Nie zastępuje indywidualnej porady prawnej. Przepisy mogą się zmieniać, dlatego przed kolejnym wydaniem warto sprawdzić aktualny stan prawny w ELI/ISAP oraz na stronach właściwych instytucji.

Autorzy: Jarosław Kinal, Michał Skóra, Magdalena Kruczek. **Wydawca:** Rzeszowskie Towarzystwo Naukowe, ul. Porąbki 94/23, 35-317 Rzeszów. **ISBN** 978-83-983600-7-4 (całość serii). Wydanie I, Rzeszów 2026.

PODSTAWY PRAWNE I ŹRÓDŁA

W tej części celowo ograniczono liczbę numerów artykułów. Celem jest rozumienie zasad, nie pamięciowe uczenie się przepisów.

- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r.; oficjalny tekst dostępny w BIP Rzecznika Praw Dziecka.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. – m.in. art. 122 (weto ustawodawcze) oraz prawa i wolności człowieka.
- Ustawa z 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 29 maja 2026 r. o zmianie ustawy – Prawo oświatowe (ustawowy katalog praw i obowiązków ucznia, rzecznicy praw uczniowskich) – zawetowana przez Prezydenta RP 2 lipca 2026 r.; weto nie zostało odrzucone, ustawa nie weszła w życie.
- Ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, w aktualnym brzmieniu (tekst jednolity w ELI/ISAP).
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, w szczególności przepisy o zdolności do czynności prawnych małoletnich.
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, w szczególności art. 10 dotyczący wieku odpowiedzialności karnej i wyjątków.
- Urząd Ochrony Danych Osobowych – materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży dotyczące danych osobowych, haseł i bezpiecznego internetu.
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów – Prawa Konsumenta oraz materiały edukacyjne dla dzieci i młodzieży.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej – materiały o cyberprzemocy i przeciwdziałaniu przemocy rówieśniczej.
- Statut konkretnej szkoły i obowiązujące w niej regulaminy – jako źródła szczegółowych procedur wewnątrzszkolnych.
- Ustawa z 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw – obowiązek wprowadzenia w szkołach standardów ochrony małoletnich.

Stan prawny i redakcyjny: 25 września 2026 r. Uwzględniono weto Prezydenta z 2 lipca 2026 r. do nowelizacji Prawa oświatowego: ustawowy katalog praw ucznia i rzecznicy praw uczniowskich nie weszli w

życie. Przed zajęciami sprawdź aktualny stan prawny w ELI/ISAP. Wezwanie, reklamacja i przykłady w ćwiczeniach są fikcyjne.

KLUCZ ODPOWIEDZI

Dla nauczyciela: odpowiedzi do quizów i gier z każdego rozdziału.

TEMAT 01 · JAK MYŚLI PRAWNIK: FAKT, NORMA, DOWÓD, PROCEDURA

1. Czy nagłówek „to przestępstwo!" jest dowodem? → **NIE** Nie.
2. Czy brak dowodu oznacza automatycznie, że zdarzenie nie miało miejsca? → **NIE** Nie; oznacza, że jego wykazanie może być trudniejsze.

TEMAT 02 · PRAWA UCZNIA: CO NAPRAWDĘ OBOWIĄZUJE?

1. Czy od września 2026 r. w każdej szkole działa ustawowy rzecznik praw uczniowskich? → **NIE** Nie. Nowelizację, która go przewidywała, Prezydent zawetował 2 lipca 2026 r.
2. Czy statut szkoły nadal ma znaczenie dla praw ucznia? → **TAK** Tak. To w nim są opisane prawa i obowiązki ucznia oraz tryb składania skarg.

TEMAT 03 · MASZ 13 LAT: CO ZMIENIA SIĘ W PRAWIE CYWILNYM?

1. Bilet autobusowy → **Niskie ryzyko** Drobna, bieżąca sprawa życia codziennego. Możesz sam.
2. Przekąska w sklepiku → **Niskie ryzyko** Drobna, bieżąca sprawa. Możesz sam.
3. Miesięczny abonament na rok → **Wysokie ryzyko** Zobowiązanie na długo. Co do zasady potrzebna zgoda przedstawiciela ustawowego.
4. Używany telefon od nieznajomego → **Wysokie ryzyko** Duża kwota, ryzyko oszustwa i wad. Konsultuj z opiekunem.
5. Subskrypcja w grze → **Wysokie ryzyko** Płatności cykliczne i automatyczne odnowienie. Ryzyko rośnie z każdym miesiącem.
6. Czy dziesięciolatek może być właścicielem odziedziczonego mieszkania? → **TAK** Tak. Ma zdolność prawną, ale umowy w jego imieniu zawierają rodzice.
7. Czy po 13 roku życia masz pełną zdolność do czynności prawnych? → **NIE** Nie.
8. Czy brak papierowego podpisu oznacza brak umowy? → **NIE** Nie zawsze.

TEMAT 04 · NIELETNI A ODPOWIEDZIALNOŚĆ: FAKTY ZAMIAST STRASZENIA

1. „Do osiemnastki nic mi nie grozi." → **Mit** Mit. Przed 18. rokiem życia istnieje realna odpowiedzialność prawna.
2. „Każdy 15-latek odpowiada jak dorosły." → **Mit** Mit. To wąski wyjątek dla najpoważniejszych czynów, nie reguła.
3. „Każdy problem szkolny to sprawa karna." → **Mit** Mit. Większość spraw rozwiązuje się w szkole.
4. „Prawo ma osobny system reagowania na czyny nieletnich." → **Fakt** Fakt. To ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.
5. Czy osoba poniżej 17 lat nigdy nie może odpowiadać na zasadach Kodeksu karnego? → **Wyjątkowo – w najpoważniejszych przypadkach** Może wyjątkowo w ściśle określonych ustawą najpoważniejszych przypadkach.
6. Czy reakcja wobec nieletniego zawsze polega na karze więzienia? → **NIE** Nie. System przewiduje inne środki i odrębną procedurę.
7. Czy 15-latek może odpowiadać jak dorosły za rozbój? → **TAK** Tak, wyjątkowo – rozbój jest w katalogu art. 10 § 2 Kodeksu karnego, a sąd ocenia też okoliczności i dojrzałość sprawcy.
8. Czy wobec 14-latka, który ukradł telefon, sąd może orzec karę więzienia? → **NIE** Nie. Wobec nieletniego sąd rodzinny stosuje środki z ustawy o nieletnich, np. upomnienie, naprawienie szkody czy nadzór kuratora.

TEMAT 05 · HEJT, REPUTACJA I WOLNOŚĆ SŁOWA

1. „Moim zdaniem ta decyzja dyrekcji jest niesprawiedliwa." → **Opinia** Opinia. Ocenia decyzję, nie przypisuje nikomu czynów.
2. „Wicedyrektor wziął pieniądze z kasy klasowej." → **Fakt (twierdzenie)** Twierdzenie o faktach. Jeśli jest nieprawdziwe, poważnie narusza czyjeś dobre imię.
3. „Ten film był nudny." → **Opinia** Opinia. Każdy może ocenić film inaczej.
4. „Kasia ściągała na sprawdzianie 3 marca." → **Fakt (twierdzenie)** Twierdzenie o faktach. Da się sprawdzić, czy to prawda.
5. „Uważam, że nowy regulamin boiska jest za surowy." → **Opinia** Opinia o regulaminie. Krytyka działania, nie osoby.
6. Ktoś pisze w komentarzu pod zdjęciem Ani: „Ty żałosna kretynko". → **Znieważenie** Znieważenie: obelga skierowana do konkretnej osoby.
7. Na grupie ktoś rozsyła: „Bartek sprzedaje narkotyki na przerwach" – to nieprawda. → **Zniesławienie** Zniesławienie: przypisanie komuś przestępstwa wobec innych osób.
8. „Jak powiesz nauczycielce, to wiem, gdzie mieszkasz, i cię dorwę." → **Groźba karalna** Groźba karalna: zapowiedź przestępstwa, która może wzbudzić uzasadniony strach.
9. Ktoś od miesiąca codziennie wysyła Oli dziesiątki wiadomości, czeka pod jej domem i komentuje każdy jej post. → **Nękanie** Uporczywe nękanie: powtarzające się zachowania, które wywołują poczucie zagrożenia i naruszają prywatność.
10. Czy zdanie „nie podoba mi się ta decyzja" jest tym samym co fałszywe oskarżenie konkretnej osoby? → **NIE** Nie.
11. Czy internetowa anonimowość zawsze oznacza brak odpowiedzialności? → **NIE** Nie.
12. Czy wiadomość „Po lekcjach cię pobiję" może być groźbą karalną, nawet jeśli autor twierdzi, że żartował? → **TAK** Tak. Liczy się, czy groźba wzbudziła w odbiorcy uzasadnioną obawę, że zostanie spełniona.
13. Czy założenie fałszywego konta w imieniu kolegi, żeby go ośmieszyć, może być przestępstwem? → **TAK** Tak. Podszywanie się pod inną osobę z użyciem jej wizerunku lub danych w celu wyrządzenia szkody jest przestępstwem (art. 190a § 2 k.k.).

TEMAT 06 · WIZERUNEK, DANE, DOXXING, DEEPFAKE I SZANTAŻ

1. Czy deepfake jest „bezpieczny prawnie", bo nie pokazuje prawdziwego zdarzenia? → **NIE** Nie. Może naruszać różne prawa i dobra osoby przedstawionej.
2. Czy podanie czyjegoś adresu w ramach internetowej zemsty jest dobrym sposobem obrony? → **NIE** Nie.
3. Czy osoba, której ktoś grozi publikacją intymnego zdjęcia, powinna zapłacić, żeby sprawa się skończyła? → **NIE** Nie. Płacenie zwykle nie kończy szantażu. Trzeba przerwać kontakt, zachować zrzuty rozmowy i powiedzieć dorosłemu.
4. Czy po zgłoszeniu posta do Meta albo TikToka nie warto już mówić dorosłym ani policji? → **NIE** Nie. Zgłoszenie do platformy pomaga usunąć treść, ale przy groźbach, szantażu czy nękaniu potrzebna jest też pomoc dorosłych i policji.

TEMAT 07 · PRAWO AUTORSKIE, PLAGIAT I AI W SZKOLE

1. Cytuję w referacie dwa zdania z książki, podając autora i tytuł. → **Dozwolone** Dozwolony użytek: prawo cytatu, autor i źródło są oznaczone.
2. Wrzucam na swój profil rysunek znalezionej w sieci artystki jako własny. → **Naruszenie** Naruszenie: przypisujesz sobie cudzy utwór i publikujesz go bez zgody.
3. Udostępniam znajomym piracką wersję nowej gry przez link do pobrania. → **Naruszenie** Naruszenie: rozpowszechniasz utwór z nielegalnego źródła.
4. Słucham w domu piosenki kupionej w legalnym serwisie. → **Dozwolone** Dozwolony użytek prywatny legalnie rozpowszechnionego utworu.
5. Oddaję wypracowanie starszego kolegi jako swoje. → **Naruszenie** Plagiat: przypisanie sobie autorstwa cudzego utworu.
6. Obraz wklejony do prezentacji bez żadnego podpisu. → **Niepoprawny** Brak autora i źródła. Nie wiadomo nawet, czy wolno go użyć.
7. „Źródło: Google" → **Niepoprawny** Google to wyszukiwarka, nie autor. Źródła nie da się znaleźć.
8. „Fot. Anna Nowak, »Mgła nad Wisłą«, licencja CC BY 4.0, [nazwa serwisu, link]" → **Poprawny** Autor, tytuł, licencja i źródło. Tak wygląda uczciwy podpis.
9. Czy zdjęcie zrobione przez kolegę telefonem może być chronione prawem autorskim? → **NIE** Tak. Jeśli ma twórczy, indywidualny charakter, jest utworem, a jego autorem jest kolega.
10. Czy udostępnianie innym pirackiego filmu przez sieć wymiany plików jest dozwolonym użytkiem prywatnym? → **NIE** Nie. Udostępnianie innym utworu z nielegalnego źródła narusza prawa autorskie.
11. Czy podanie „źródło: internet" wystarcza? → Zwykle nie; źródło powinno być możliwe do zidentyfikowania.
12. Czy istnieje zawsze bezpieczna zasada „można skopiować 10%"? → **NIE** Nie.

TEMAT 08 · KONSUMENT W SIECI: ZWROTY, SUBSKRYPCJE, INFLUENCERZY

1. Czy każdy zakup online można zwrócić w 14 dni bez wyjątku? → **NIE** Nie.
2. Czy post influencera może być reklamą? → **TAK** Tak.
3. Czy z problemem z reklamacją można bezpłatnie zwrócić się do miejskiego lub powiatowego rzecznika konsumentów? → **TAK** Tak. Rzecznik bezpłatnie doradza i może interweniować u sprzedawcy.

TEMAT 09 · PRZEMOC, GROŹBY I BEZPIECZNA REAKCJA

1. Dwie koleżanki pokłóciły się o podział pracy w projekcie. → **Mediacja** Konflikt równorzędnych stron – mediacja może pomóc.
2. Grupa uczniów od tygodni wyśmiewa jedną osobę i wrzuca o niej memy. → **Interwencja dorosłych** To przemoc rówieśnicza – najpierw ochrona osoby krzywdzonej i reakcja szkoły, nie mediacja.
3. Dwóch kolegów pokłóciło się na boisku o zasady gry. → **Mediacja** Spór o zasady – dobra sytuacja na mediację rówieśniczą.
4. Starszy uczeń grozi młodszemu, że go pobije, jeśli nie odda pieniędzy. → **Interwencja dorosłych** Groźba i wymuszenie – potrzebna natychmiastowa interwencja dorosłych.
5. Czy przy bezpośrednim zagrożeniu trzeba najpierw przejść całą szkolną „drabinę" zgłoszeń? → **NIE** Nie. Bezpieczeństwo ma pierwszeństwo.
6. Czy kasowanie gróźb przed pokazaniem ich dorosłemu jest najlepszym rozwiązaniem? → **NIE** Nie.
7. Czy mediator rówieśniczy rozstrzyga, kto ma rację, i wyznacza karę? → **NIE** Nie. Mediator jest bezstronny i pomaga stronom samodzielnie dojść do porozumienia.

TEMAT 10 · DYSKRYMINACJA, RÓWNE TRAKTOWANIE I DOSTĘPNOŚĆ

1. Uczeń z opinią poradni ma więcej czasu na sprawdzianie. → **Dostosowanie** Dostosowanie. Wyrównuje realne szanse.
2. Uczennica nie może zapisać się na robotykę, bo „to nie dla dziewczyn". → **Dyskryminacja** Gorsze traktowanie ze względu na płeć, bez obiektywnego uzasadnienia.
3. Klasa z uczniem na wózku ma zajęcia na parterze. → **Dostosowanie** Dostosowanie zwiększające dostępność.
4. Nauczyciel obniża ocenę za akcent ucznia z innego kraju. → **Dyskryminacja** Gorsze traktowanie związane z pochodzeniem.
5. Czy każde różne traktowanie jest dyskryminacją? → **NIE** Nie.
6. Czy dostosowanie warunków może służyć równości? → **TAK** Tak.

TEMAT 11 · CZY POLICJA MOŻE...? MITY O KONTAKCIE Z INSTYTUCJAMI

1. Czy każde wezwanie oznacza, że ktoś jest oskarżony? → **NIE** Nie.
2. Czy na przesłuchaniu na policji wystarczy obecność „jakiegokolwiek dorosłego", np. przypadkowego pracownika? → **NIE** Nie. Nieletni może żądać obecności rodzica, opiekuna prawnego lub obrońcy. Inną osobę wskazuje się dopiero, gdy ich obecność jest niemożliwa.
3. Czy w sprawie sądowej dziecko może mieć własnego reprezentanta, gdy interesy rodziców są sprzeczne z jego interesem? → **TAK** Tak. Sąd ustanawia wtedy reprezentanta dziecka, najczęściej adwokata lub radcę prawnego.
4. Czy warto poprosić o wyjaśnienie niezrozumiałego dokumentu? → **TAK** Tak.

TEMAT 12 · JAK SKUTECZNIE DOCHODZIĆ SWOICH PRAW

1. Czy w skardze trzeba obrazić drugą stronę, żeby pokazać powagę sytuacji? → **NIE** Nie.
2. Czy warto zachować potwierdzenie wysłania pisma? → **TAK** Tak.

TEMAT 13 · LABORATORIUM SPRAW PRAWNYCH

1. Czy na podstawie krótkiego posta w social media zawsze da się pewnie ocenić sprawę? → **NIE** Nie.
2. Czy najostrzejsza możliwa reakcja jest zawsze najlepsza? → **NIE** Nie; reakcja powinna być adekwatna i skuteczna.

PRAWO? TO MNIE DOTYCZY!

O AUTORACH

Kto przygotował tę serię

Dr Jarosław Kinal

SOCJOLOG I MEDIOZNAWCA

Socjolog i medioznawca zajmujący się badaniem wpływu nowych technologii na życie społeczne. Popularyzator wiedzy i ekspert medialny z wieloletnim doświadczeniem w prowadzeniu lekcji popularyzatorskich w szkołach podstawowych i średnich. Tata Kostka i Helenki.

Adw. Magdalena Kruczek

ADWOKAT · PRAWO RODZINNE

Adwokat z wieloletnim doświadczeniem w prowadzeniu spraw z zakresu prawa rodzinnego. Członkini Okręgowej Rady Adwokackiej w Rzeszowie. Popularyzatorka wiedzy z zakresu prawa. Mama Emilki i Kornelki.

Dr Michał Skóra

PRAWNIK · PRAWO PRACY

Prawnik, wykładowca akademicki związany z Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego, specjalista w zakresie prawa pracy. Popularyzator wiedzy z zakresu prawa. Prowadzi lekcje pokazowe dla uczniów szkół średnich.